

Партиципаторний (громадський) бюджет крок за кроком

Посібник для практиків

pracownia badań
i innowacji
społecznych

Партиципаторний (громадський) бюджет крок за кроком

Посібник для практиків

pracownia badań
i innowacji
społecznych

Партиципаторний (громадський) бюджет крок за кроком. Посібник для практиків

Автори: **Агата Блюй, Ева Стоклуска**

Рецензування: **Томаш Потканьскі, Асоціація міст Польщі**

Редагування і коректура: **Іда Радзейовска**

Фотографії: **Центр громадських зв'язків Ради столичного міста Варшави** на с. 74, 129.

Видавець: **Майстерня громадських досліджень та інновацій «Сточня»**, www.stocznia.org.pl

Графічне проектування, склад і верстання: **Котбури**, www.kotbunry.pl

Варшава 2015

ISBN: 978-83-62590-22-3

Публікація була підготовлена в рамках проекту «Лабораторія партиципаторного бюджету», який реалізував Фонд «Майстерня громадських досліджень та інновацій "Сточня" спільно з Асоціацією Міст Польщі та Institute of Governance and Public Policies при Автономному університеті в Барселоні в рамках програми «Громадяни для Демократії», фінансування якої відбувалося з Фондів ЄОП (Європейського Економічного Простору).

Ліцензія на публікацію – Creative Commons.

Авторське право – на тих самих умовах 3.0 Польща

Надруковано у рамках Проекту «Публічні бюджети від А до Я: Інформування, активізація та залучення громадянського суспільства», який реалізується Фондом Східна Європа та Фондацією польсько-української співпраці ПАУСІ за фінансової підтримки Європейського Союзу та Проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), що впроваджується Федерацією канадських муніципалітетів та фінансується Міністерством міжнародних справ Канади

Переклад видання здійснено Фондацією польсько-української співпраці ПАУСІ

Зміст

1.	Вступ	8
2.	Підготовка процесу ПБ	13
2.1.	Запроваджувати чи не запроваджувати	13
2.2.	Визначення нормативно-правової бази ПБ	17
2.3.	Група з оцінювання	20
2.4.	Підготовчі дії для запровадження ПБ	20
3.	Розробка принципів і положень процесу ПБ	22
3.1.	Спільна робота над розробкою принципів і положень процесу ПБ	22
3.2.	Створення Групи з питань ПБ	24
3.3.	Як працювати в Групі з питань ПБ	27
3.4.	Ключові рішення щодо форми ПБ	29
3.5.	Положення процесу ПБ	37
4.	Подання проектів	40
4.1.	Вступні зауваження	40
4.2.	Суб'єкти, які мають право подавати проекти	41
4.3.	Сфера, якої можуть стосуватися проекти	43
4.4.	Умови допущення проектів до голосування	46
4.5.	Ліміти вартості	50
4.6.	Списки на підтримку проектів	51
4.7.	Подача і підтримка проектів поза межами місця проживання	52
4.8.	Право власності і реалізація проекту	53
4.9.	Бланк проектної заявки	55
4.10.	Форми і строк подання проектів	58
4.11.	Попередня перевірка проектів	59
4.12.	Перебіг і реалізація етапу	60

5.	Інформаційно-освітня кампанія	65
5.1.	Строки і організація кампанії	65
5.2.	Способи просування/популяризації проектів	68
6.	Зустрічі-дискусії	77
6.1.	Вступні зауваження	77
6.2.	Зустрічі-дискусії про місцеві проблеми і потреби	79
6.3.	Зустрічі, що передбачають презентації та дискусії	82
7.	Перевірка проектів	90
7.1.	Мета	90
7.2.	Підготовка до перевірки	91
7.3.	Загальна і детальна перевірка	91
7.4.	Критерії перевірки	93
7.5.	Внесення коректив у проектні заявки	93
7.6.	Процедура оскарження	95
8.	Вибір проектів для реалізації	103
8.1.	Вступні зауваження	103
8.2.	Умови участі в голосуванні	104
8.3.	Визначення черговості проектів на бюлетенях для голосування	106
8.4.	Форми голосування	106
8.5.	Виборча система	109
8.6.	Час, форма та місце голосування	114
8.7.	Після голосування	115
9	Реалізація проектів та моніторинг процесу	123
9.1.	Моніторинг	123
9.2.	Реалізація проектів	127

10.	Оцінювання ПБ	132
10.1.	Навіщо оцінювати ПБ?	132
10.2.	Яке оцінювання?	134
10.3.	Група з питань оцінювання ПБ	134
10.4.	Принципи здійснення оцінювання ПБ	135
11.	Рекомендовані публікації та документи	144

1. Вступ

Привид партиципаторного бюджету блукає Польщею. Ми свідомо використовуємо слово «привид», оскільки доволі часто, на жаль, процеси, що їх називають цим терміном (або терміном «громадський бюджет»), відрізняються як за своєю формою, так і за змістом від прототипу механізму, який уперше був запущений в 1989 році в бразильському місті Порту-Алегрі і який приніс новий погляд на те, наскільки безпосередніми можуть бути демократичні процеси на місцях, а також думки стосовно того, чи можуть «звичайні» мешканці особисто ухвалювати рішення щодо розподілу публічних коштів. Тим часом ми мріємо, щоб польські практики під знаком ПБ були не менш успішними, а з часом ставали дедалі кращими і кращими, а безпосередній інструмент цього процесу був відомий як розумний спосіб для забезпечення справжнього впливу мешканців на те, як розвивається їхня місцевість/місто/мікрорайон.

Поступово партиципація стає більш «беззаперечною, очевидною» в польських органах місцевого самоврядування: влада й адміністрація або самостійно переконуються в її дієвості, або почасти «примусово», оскільки цього очікують від них мешканці. З огляду на це, дедалі важливішою стає робота над удосконаленням методів запровадження і реалізації партиципації. Ми поступово наближаємося до етапу, коли вже не йдеться лише про те, чи запроваджувати партиципацію, чи ні, а скоріш про те, якою повинна бути якість того явища, яке ми називаємо партиципацією – чи будемо ми використовувати всі можливості залучення мешканців і чи наша діяльність сприятиме побудові відносин між членами місцевих громад спільноти та заохочуватиме їх до взаємодії заради спільного блага.

У такому контексті надзвичайно важливим залишається рефлексійний підхід до використання механізму ПБ і турбота про те, щоб такого типу процеси були підготовлені на високому рівні та відбувалися за найвищими стандартами. Як записано в *Стандартах процесів партиципаторного бюджетування в Польщі*: «уявні процеси, що зводяться до плебісциту чи звичайного аналога конкурсу грантів, результати якого отримуються шляхом голосування мешканців, не лише не використовують потенціалу партиципації, але й, навпаки, можуть розчарувати громадян, позбавити їх бажання долучатися до будь-якої діяльності, яка вимагає більшої активності або ж виходить поза межі механізму загальних виборів»¹.

1 *Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce*, Fundacja „Stocznia”, Warszawa 2015, s. 7; publikacja dostępna pod adresem <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/seriabp/>.

Проводячи протягом тривалого часу аналіз різних інструментів партиципації та практик залучення мешканців у процеси ухвалення рішень на різних рівнях, ми в «Сточні» ще раз переконалися, що вдала партиципація повинна базуватися на універсальному нагромадженні цінностей і положень стосовно сутності та цілей активізації мешканців, а також на «зшитих за мірками» місцевих умовах і потребах, на нагромадженні інструментів та методів, завдяки використанню яких дані цінності втілюються в життя.

ПБ є ідеальним прикладом такого рішення. Основною метою цього механізму є залучення мешканців гміни до процесів управління нею, а також створення можливостей для деліберації, тобто обговорення у широкому колі учасників спільноти, які є «експертами у власних справах», пріоритетів громади з точки зору її спільного блага. Будь-який процес, який отримує назву ПБ, повинен відбуватися з дотриманням основних положень та принципів, серед яких: право внесення мешканцями власних пропозицій та обов'язковість виконання ухвалених ними рішень, прозорість і легітимність процедури, відкритість та інклюзивність процесу, забезпечення простору для деліберації та підтримка активності мешканців на різних етапах процесу². Натомість конкретні способи реалізації зазначених вище цілей і принципів можуть бути різними – по-різному можна організувати подачу проектних заяв, зустрічі мешканців та обговорення чи процедуру голосування, а весь процес може відбуватися або на території всієї гміни, або на території, наприклад, житлового мікрорайону чи житлового масиву і зосереджуватися на рішеннях, які будуть ухвалені окремими невеликими спільнотами. Рішення щодо остаточного виду моделі процедури на місцевому рівні повинні враховувати специфіку даної спільноти – наприклад, розмір гміни, диференціацію населення в різних її частинах або ідентифікацію на рівні невеликих спільнот.

Дана публікація скерована до тих, хто зацікавлений початком і запровадженням процесу ПБ. Вона повинна допомогти в розумному плануванні процесу і виборі найкращих рішень на окремих його етапах. Посібник містить опис окремих елементів процедури ПБ і різних способів їх реалізації, а також приклади конкретних рішень та їх можливих наслідків/результатів. Запропонована в посібнику методика базується на моделі циклу ПБ, розробленої в 2013 році в «Лабораторії суспільної партиципації» в Фондації «Сточня» за участю широкого кола фахівців-практиків ПБ, а саме – посадових осіб, чиновників, активістів гро-

2 Więcej o kluczowych zasadach procesu BP napisano w *Standardach procesów budżetu partycypacyjnego...*, s. 8. Patrz: tamże.

мадських організацій та дослідників партиципаторних процесів з усієї Польщі³. Це модель, яку ми, після невеликих поправок, популяризуємо і допомагаємо запроваджувати протягом останніх років у польських органах місцевого самоврядування в якості відправної точки для побудови унікальних місцевих процесів спільного ухвалення рішень, які базуються на ключових поняттях і положеннях загальної методики ПБ. Придатність даної моделі підтверджують представники органів місцевого самоврядування, з якими ми співпрацюємо і які також самостійно намагаються шукати свої «ідеальні процедури», оскільки саме модель допомагає їм визначати напрямки їхніх пошуків.

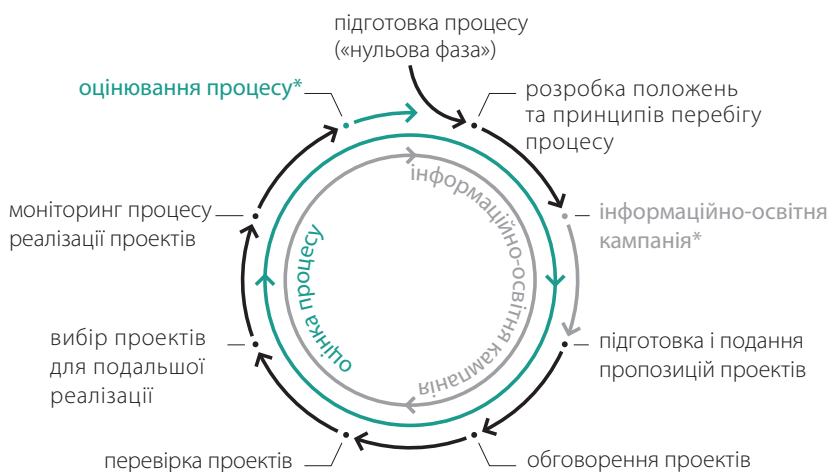

Схема моделі партиципаторного бюджету

У 2014 ми вперше опублікували «Стандарти процесів партиципаторного бюджету в Польщі»: свого часу публікація з'явилася у відповідь на численні ініціативи запровадження партиципаторних (громадських) бюджетів у містах та гмінах країни і до сьогоднішнього дня виконує функцію каталогу стандартів для такого типу процесів. Чотири роки використання даного механізму в Польщі не завершили процес обговорення основних питань – справжнє обговорення мешканцями

3 Więcej o kluczowych zasadach procesu BP napisano w Standardach procesów budżetu partycypacyjnego..., s. 8. Patrz: tamże.

місцевих проблем і потреб ще не всюди є стандартним і обов'язковим елементом процесу ПБ, з'являються пропозиції затвердження певних принципів та положень процедури у вигляді нормативно-правового акту і т.ін. Однак, на наш погляд, ми вже маємо достатньо практичного досвіду реалізації конкретних процесів, який дозволяє нам зібрати в одному місці практичні рекомендації стосовно запровадження даного механізму у випадку, якщо органи місцевого самоврядування матимуть таке бажання і будуть до цього готові. Ми сподіваємось, що результатами нашої роботи зможуть скористатися також ті, хто вже має за плечами власний досвід у сфері ПБ: наша робота допоможе знайти альтернативу рішенням, які застосовувалися до цього часу або ж надасть натхнення на реалізацію процесу в наступні роки.

Дана публікація має форму «інструментарію» та виключно практичний характер. У ній ви знайдете посилання на конкретні приклади реалізації процесу ПБ в різних гмінах Польщі, а саме: оригінальні рішення, «гарні практики», а також «проколи», яких слід уникати. Звичайно, кількість прикладів обмежена – навіть займаючись щодня цією тематикою в нашій країні, ми не в стані зафіксувати всі цікаві ідеї, що їх мають організатори й учасники процесу, який запроваджено на сьогоднішній день майже у 200 гмінах.

Отже, ми намагалися показати рішення, які застосовуються в тих містах, де процеси ПБ найбільш наближені до нашої моделі; ми свідомо уникали інформації про процедури, які сильно відрізняються від тих, що входять до нашого комплексу «мінімальних умов» для ПБ (ми лише можемо згадувати їх як приклад того, як не слід робити). Маємо, однак, надію, що наступні цікаві ідеї щодо організації та запровадження ПБ як інструменту для реальних змін у наших органах місцевого самоврядування, будуть множитися і розповсюджуватися також іншими способами – ми будемо докладати до цього зусиль і поза межами даного посібника.

*Агата Блюй
Ева Стоклуска*

Подяка

Автори дякують за натхнення всім учасниками заходів, що відбувалися в рамках проекту «Лабораторія партиципаторного бюджету», реалізацією якого займалась Фундація «Сточня» в рамках програми «Громадяни для демократії», а саме учасникам семінарів, які проводились у «Сточні» й були присвячені ПБ, членам робочих груп із питань ПБ в містах Яроцін, Прушков, Радомськ, Скавіна, з якими спільно розроблялися моделі процедури в цих містах, та партнерам проекту – Асоціації міст Польщі та Institut de Govern i Polítiques Publiques (IGOP) при Автономному університеті в Барселоні.

Окремі слова подяки Ева Стоклуска адресує членам Ради з питань партиципаторного бюджету столичного міста Варшави та представникам Центру громадських зв'язків Ради столичного міста Варшави та Ради Міста Домброва Гурніча, завдяки яким вона мала можливість на практиці ознайомитись зі «світлом і тінню» польського ПБ і ще раз переконатися в тому, як багато позитивних змін у польських органах місцевого самоврядування може принести використання даного механізму.

2. Підготовка процесу ПБ

Крок за кроком

- Обговорення і дискусія органів влади стосовно запровадження ПБ
- Розмови з мешканцями гміни – консультації у широкому колі стосовно ідеї запровадження ПБ
- Ухвалення органами місцевої влади остаточного рішення щодо запровадження ПБ
- Визначення юридичних підстав ПБ
- Планування подальшого перебігу роботи над розробкою моделі ПБ
- Публічне представлення рішення

2.1. Запроваджувати чи не запроваджувати – ось питання

Перед тим, як запроваджувати партиципаторний бюджет (далі: ПБ) у гміні необхідно ретельно продумати й обговорити в колі мешканців, чиновників, посадових осіб та представників органів місцевої влади основні цілі, досягнення яких повинно бути спрямоване на запровадження цього механізму в даній одиниці органу місцевого самоврядування. Важливо, щоб було враховано місцевий контекст. Результати обговорення повинні впливати на остаточний вигляд процесу ПБ і на подальший перебіг робіт над його запровадженням. Не слід при цьому відкидати сценарій, у якому місцева спільнота чи органи місцевої влади вважатимуть, що запровадження ПБ не є тією ініціативою, яку варто розпочинати, принаймні на даному етапі. Буває, що таке рішення є слушним, хоча, звичайно, дуже важливо, щоб ця ідея була підкріплена предметними аргументами і стала результатом відкритої дискусії. Без

4 Вживаючи слово «гміна», маємо на увазі міську гміну (місто) та інші (сільсько-міські та сільські). Подібним чином термін «рада гміни» використовується у значенні «міська рада» (якщо місто на правах гміни), як і в значенні «рада гміни (у випадку сільсько-міських чи сільських гмін)

зворотної реакції стосовно доцільності запровадження ПБ не можна буде повністю використати потенціал даного інструменту партиципації. Лише добре продумані та чітко визначені цілі, яких повинен досягти даний процес, допоможуть розробити найкращі принципи та положення, на яких він базуватиметься і які разом із запланованими заходами та діями підвищать імовірність досягнення запланованих результатів.

Буває також так, що запуск процесу без переконання в його доцільності та бачення щодо змін в органах самоврядування, до яких він повинен привести, робить ПБ поверхневим та заполітизованим, що може не лише скомпрометувати віру мешканців у сам механізм, але й також надовго відбити в них бажання розпочинати будь-які форми активної діяльності й співпраці з органами місцевої влади та адміністрацією.

Внутрішня дискусія представників органів влади

Обговорення питань, пов'язаних із процесом запровадження ПБ, має відбуватися спочатку в колі потенційних господарів процесу, а саме: органів місцевої влади та ради гміни, тобто війта/міського голови/мера, депутатів місцевих рад і посадових осіб. Якщо ініціатором запровадження бюджету є місцева громада, що іноді трапляється, така ініціатива називається низовою. Її прикладом є місто Сопот, де у 2011 році з ініціативою запровадження бюджету виступило об'єднання *Сопотська ініціатива, спрямована на розвиток* (www.sopotkainicjatywa.org), незважаючи на те, що остаточне рішення щодо запровадження ПБ мало бути підтримане керівними органами гміни, оскільки саме вони є гарантом політичної волі для реалізації даного заходу і подальшого використання цього механізму в органах місцевого самоврядування. Навіть якщо механізм ПБ буде запущений, без такої згоди він матиме перекручений характер: передусім, органи місцевої влади можуть не гарантувати виконання рішень, ухвалених мешканцями (стосується це, здебільшого, реалізації обраних проєктів у тій формі, в якій вона була запропонована учасниками ПБ).

Обговорення ПБ у колі представників органів місцевої влади і посадових осіб є важливим моментом, коли «ключові актори» повинні спільно шукати відповіді на ряд базових і водночас надзвичайно важливих питань, які вплинуть на подальший перебіг процесу. Частина з них стосується **сфери цінностей**, які, на думку представників органів влади та адміністрації, необхідно реалізувати в їхньому органі місцевого самоврядування (наприклад, питання, які стосуються цілей ПБ – чи повинен він задовольняти лише потреби певних категорій мешканців, чи також реалізувати принцип соціальної справедливості, як це передбачено, наприклад, у деяких італійських моделях, де розподіл коштів для різних мікрорайонів

міста залежить також від виявлених там соціальних проблем або проблем інвестиційного характеру). Завдяки таким дискусіям та обговоренню ті, хто буде ухвалювати остаточні рішення, повинні прийти до **спільного розуміння цілей запровадження механізму ПБ**. Це має велике значення для їх залучення до цього процесу на подальших етапах і використання бюджету в якості інструменту ініціювання цілого ряду змін в органі місцевого самоврядування в дусі громадської участі.

Друга частина рішень, що їх повинна ухвалити влада і посадові особи до моменту запровадження ПБ, стосується організаційних питань, зокрема, ресурсів та можливостей даного органу самоврядування – йдеться, передусім, про кадрові й фінансові можливості (наприклад, якщо йдеться про освітньо-промоційні заходи в рамках процесу).

Під час розмов і обговорення варто брати до уваги досвід інших органів самоврядування – наприклад, запросити на зустріч посадову особу, відповідальну за впровадження ПБ в іншій місцевості, для отримання інформації стосовно потенційних труднощів, витрат і помилок, які неважко зробити, реалізуючи такий масштабний захід.

Де шукати експертів?

Список експертів та практиків, котрі займаються механізмом ПБ в Польщі й можуть бути консультантами в рамках підготовки моделі ПБ, можна знайти в інтернет-базі практиків участі (<http://partycypacjaobywatelska.pl/praktycy>), а також на веб-сторінці, присвяченій учасникам бюджетам (<http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/>), де вказано контактні дані координаторів процесів ПБ у різних органах самоврядування на території Польщі.

Під час дискусії в колі представників органів місцевої влади та ради необхідно вирішити ряд загальних питань, які стосуються майбутнього ПБ:

- мотивація до запровадження ПБ;
- коротко- і довгострокові цілі, які планується досягти шляхом запровадження ПБ;
- готовність органу самоврядування до запровадження ПБ – необхідно, зокрема, визначити: Чи має орган самоврядування відповідні людські резерви (враховуючи масштаб процесу)? Чи орган самоврядування має час на розробку основних положень та принципів процедури ПБ і його популяризацію серед мешканців у даному

році або коли він буде готовий до запуску цього процесу? Чи орган самоврядування має у своєму розпорядженні відповідні засоби для обслуговування процесу ПБ, наприклад, чи може він призначити працівника для координації процесу, рекламної кампанії?

- сума, виділена з бюджету гміни, яку буде розподілено в рамках ПБ, а також її позиція в бюджетній структурі гміни (наприклад, кошти з певної позиції цільового резерву);
- сума, призначена на популяризацію та обслуговування процесу ПБ;
- часовий вимір та кількість працівників ради гміни, призначених для обслуговування процесу ПБ, а також місце процесу в структурі ради (хто буде координатором, який відділ/управління слідкуватиме за перебігом процесу);
- нормативно-правові підстави, на яких базуватиметься процес ПБ;
- запланований термін початку процедури;
- які інші партиципаторні механізми вже існують в даному органі самоврядування і запровадження яких вже заплановане – як пов'язати їх із ПБ.

Зустрічі та розмови з мешканцями гміни

Якщо під час зустрічі представників влади гміни були висловлені готовність і бажання запроваджувати ПБ, тоді подібні зустрічі та розмови необхідно провести з мешканцями гміни. З цього приводу влада може запланувати, наприклад, так звані консультації з громадою. Так було зроблено в місті Остроленка, де перед ухваленням остаточного рішення стосовно запровадження нового партиципаторного механізму в грудні 2014 року висловитись на цю тему попросили мешканців містечка (результати консультацій з громадою сприяли початку ініціативи і вже восени 2015 року на її основі було реалізовано пілотний ПБ). Важливо, щоб під час таких консультацій використовувалися активні форми обміну думками: наприклад, зустрічі, в рамках яких можна буде ознайомити мешканців безпосередньо з ідеєю ПБ, обговорити потенційні переваги і труднощі, пов'язані з початком та подальшою реалізацією даного процесу, запросити мешканців до участі в розробці основних принципів і положень процедури. Такий підхід є гарною підготовкою основи для майбутнього процесу ПБ: місцева громада вже на етапі консультацій отримує інформацію щодо суті даного механізму і його основного призначення. Консультації можуть бути чудовою нагодою для більш широкій розмови на тему способу управління гміною, напрямків її розвитку та інших важливих для місцевої громади справ, які слід взяти до уваги при ухваленні рішення стосовно запровадження ПБ.

Якщо місцева громада не висловлюватиме згоди на запровадження ПБ, можна розглянути можливість запровадження інших, дещо простіших інструментів громадської участі (наприклад, місцеві ініціативи), які можуть бути кроком в напрямку підготовки місцевої громади до запровадження ПБ.

2.2. Визначення нормативно-правової бази ПБ

Коли органом самоврядування буде ухвалено рішення про запровадження ПБ, необхідно вирішити, що становитиме його правову базу. Як показує досвід польських органів самоврядування на момент підготовки даної публікації (кінець 2015 року), є два шляхи вирішення цього питання:

1. ПБ можна запроваджувати як одну з форм консультацій з громадою стосовно частини бюджету гміни. У такому разі документом для запровадження ПБ буде або постанова ради гміни, або розпорядження міського голови на підставі с. 5 Закону про самоврядування гміни від 8 березня 1990 року (Вісник законів за 2013 рік поз. 594 з подальшими змінами). Стаття передбачає, що у важливих для гміни справах (наприклад, у справах, які стосуються бюджету) можна проводити консультації з мешканцями. Документ про запровадження ПБ також повинен враховувати вимоги діючих нормативно-правових актів на місцевому рівні, які стосуються проведення консультацій з мешканцями, наприклад, постанови ради гміни з положеннями про проведення таких консультацій в даній одиниці місцевого самоврядування⁵. Саме такий підхід найчастіше застосовується органами місцевого самоврядування в Польщі. Однак він має свої недоліки, оскільки, згідно з польським законодавством, рішення, ухвалені під час громадських консультацій, ніколи не були для органів влади обов'язковими для виконання, а використовувалися лише для того, щоб

5 У випадку, якщо орган місцевого самоврядування не розробить положень та принципів консультацій з громадою на місцевому рівні, інтерпретація рішень, що є результатом дотримання положень с. 5а Закону про самоврядування гміни, піддається інтерпретації юридичних служб на рівні воєводства.

дізнатися думки мешканців стосовно того чи іншого питання. Отже, формально польські механізми ПБ не гарантують дотримання одного з основних принципів ПБ, згідно з яким усі рішення, ухвалені мешканцями в рамках даної процедури, є для влади обов'язковими для виконання і повинні бути реалізовані в тій формі, в якій вони були ухвалені мешканцями. Це означає, що діяти так, як вирішили мешканці в рамках ПБ, органи місцевої влади зобов'язані не стільки згідно з діючим законодавством, скільки відповідно до суспільного договору, який вони уклали з місцевою громадою, декларуючи, що результати консультацій фактично є запорукою запровадження в життя, тобто реалізації обраних мешканцями проєктів⁶.

-
- 6 Ця ситуація є одним з основних аргументів, що їх використовують прихильники запровадження законодавчої бази в питаннях, які стосуються партиципаторних бюджетів, оскільки ця база, на їхню думку, на фоні окремих положень мала б гарантувати обов'язкове виконання рішень, що ухвалюються в рамках процедури ПБ. Одним із варіантів, запропонованих частиною прихильників такого рішення, була підготовка закону про ПБ, підставою для якого став Закон від 21 лютого 2014 року про Фонди солтиства, згідно з яким не існувало обов'язку реалізації процедури, однак який зобов'язував ради гмін щороку ухвалювати рішення про виділення/не виділення частини коштів із загального бюджету гміни на використання їх в рамках процедури ПБ. Модель процедури ПБ розроблялась на місцевому рівні, однак ця модель повинна була мати загальні, визначені законом рамки, серед яких, наприклад: обов'язковість виконання рішень, ухвалених в результаті даного процесу. До сьогоднішнього дня багато представників місцевої адміністрації та органів місцевого самоврядування ставляться до цього твердження скептично, вказуючи на необхідність «натурального, природного» розвитку цього рішення. Наприклад, Асоціація міст Польщі (ZMP) висловлює занепокоєння, що ухвалення закону або розпорядження відповідного міністра може призвести до нав'язування «зверху» органам місцевого самоврядування конкретних моделей та інших більш конкретних рішень. У результаті це може вплинути на завершення плавної адаптації моделі до місцевих умов, як це відбувається сьогодні в польських органах місцевого самоврядування. ZMP вважає, що, на відміну від правового урегулювання ПБ, кращим рішенням була б розробка стандартів даного механізму та їх активна популяризація. Окрім того, представники органів місцевого самоврядування, що є членами Асоціації, вказують на те, що, згідно з Законом про публічні фінанси, саме органи самоврядування несуть остаточну відповідальність за витрачання коштів і, відповідно, вони повинні мати інструмент, який дозволить, у разі потреби, ухвалювати рішення про відмову від реалізації проєкту, обраного в процесі ПБ з огляду на порушення положень законодавства. Таке може статися, якщо цього порушення положень законодавства (наприклад претензії нововиявлених власників земельної ділянки) не було виявлено на попередніх етапах оцінювання проєкту. Звичайно, в такому випадку органи гміни зобов'язані пояснити мешканцям причини відмови від реалізації проєкту, обраного в рамках ПБ.

2. Друга можливість передбачає використання розпорядження війта/міського голови/мера, яке базується на с. 33 Закону про самоврядування гміни від 8 березня 1990 року («Вісник законів» за 2013 рік поз. 594 з подальшими змінами) та організаційних положень ради гміни в якості основи для процедури ПБ. У цьому варіанті положення процесу ПБ є частиною розпорядження виконавчого органу (тобто голови Ради) і не обмежуються записами, які стосуються механізму проведення консультацій з мешканцями. Завдяки цьому цей шлях дозволяє, наприклад, отримати більшу свободу у визначенні обов'язковості рішень в рамках процедури ПБ. Цей спосіб вирішення справи використовує у своїй практиці Люблін.

Декларація про наміри

Вдалим рішенням може бути ухвалення радою гміни декларації про наміри або оголошення офіційної позиції, які будуть виконувати роль політичної підтримки ініціативи запровадження ПБ. Такий підхід застосувала, наприклад, Варшава, коли після того, як мер міста офіційного повідомив про бажання запроваджувати ПБ у столиці в 2013 році, міська рада зайняла офіційну позицію на підтримку цього процесу. Правовою основою даного механізму у Варшаві було розпорядження мера міста, а позиція міської ради мала характер додаткової підтримки і була виразом єдиної позиції органів гміни щодо впровадження ПБ.

Положення про ПБ, в яких детально описано основні принципи і правила процедури на місцевому рівні, мають становити додаток до документів, які є правовою базою даного процесу ПБ (наприклад, як елемент Розпорядження війта/голови ради/мера або постанови ради гміни). Необхідно їх підготувати після спільної розробки принципів ПБ за участю мешканців, депутатів місцевої ради, громадських організацій і неформальних груп. Як це можна зробити, описано в розділі 3 [«Розробка основних принципів і правил процесу ПБ»](#).

2.3. Група з оцінювання

Окрім визначення нормативно-правової бази, необхідної для запровадження ПБ, орган самоврядування повинен ще продумати, як виглядатиме процес підготовки і хто за нього відповідатиме. Іншими словами, необхідно призначити координатора процесу запровадження ПБ з ради гміни або ж відділ, який відповідатиме за виконання цього завдання.

Робота координатора полягатиме в підготовці переліку завдань, що їх необхідно виконати до моменту запровадження ПБ, у розробці детального плану і графіку реалізації завдань, а в подальшому – в контролі за виконанням згаданих вище заходів. Серед завдань, які необхідно виконати на початковому етапі процесу запровадження ПБ, обов'язково повинні бути:

- оприлюднення інформації про початок процедури ПБ та основної інформації стосовно: запланованого терміну початку процедури, суми, виділеної в рамках ПБ на проекти, які будуть обрані шляхом голосування, контактних даних координатора проекту в раді;
- якщо робота над розробкою положень та принципів ПБ відбувається за участю місцевої громади, наприклад, буде створено робочу групу з питань партиципаторного бюджету – подання інформації стосовно способу і процедури долучення до роботи в складі групи;
- планування інформаційної зустрічі для мешканців, під час якої мешканцям буде представлено механізм ПБ: у чому він полягає і що саме має на меті (це може бути зустріч, яка передуватиме набору до робочої групи з питань ПБ, завдання якої полягатиме в розробці детальних правил і принципів місцевої моделі ПБ).

2.4. Оприлюднення рішення

Завершальним кроком першого етапу підготовки процесу запровадження ПБ повинно стати повідомлення для місцевої громади про ухвалення рішення щодо запровадження механізму. Необхідно

поширити інформацію серед якомога більшої кількості мешканців і зробити це таким чином, щоб мешканці сприймали її як запрошення до участі в цій новій ініціативі, яку розпочала рада гміни та місцева адміністрація. Важливо, щоб у повідомленнях для мешканців робився акцент на перевагах, які вони отримають внаслідок запровадження ПБ, і на тому, що, долучаючись до цього процесу, мешканці зможуть більш детально довідатись про роботу органу самоврядування. Добре було б підготувати прес-реліз про ПБ і розіслати його в місцеві ЗМІ, а також розповсюджувати дане повідомлення, використовуючи інші інформаційні канали ради гміни. Слід також організувати відкриту зустріч для мешканців, під час якої представники органів місцевої влади та посадові особи, відповідальні за підготовку ПБ, розповіли б про новий масштабний захід, який розпочинає гміна. Учасники такої зустрічі повинні мати можливість поставити запитання на теми, які їх цікавитимуть і які стосуватимуться даного механізму. В зустрічі може також взяти участь представник іншого органу місцевого самоврядування, який вже має досвід запровадження ПБ.

Після того, як місцеву громаду буде поінформовано про ініціативу запровадження ПБ, можна переходити до наступного етапу, а саме – до розробки принципів і положень механізму, яких повинен дотримуватися орган місцевого самоврядування.

Управління ПБ

Деякі органи місцевого самоврядування в Польщі, щоб спробувати різні рішення і перевірити ставлення мешканців до ПБ та їх готовність долучитися до цього процесу, в перший рік запровадження ПБ наважуються на використання даного механізму у порівняно невеликому масштабі. Якщо органи місцевого самоврядування вирішують розпочати програму для пілотних заходів та дій, варто, щоб від самого початку в різного роду повідомленнях та під час зустрічей акцентувалася увага на збільшенні масштабів таких заходів у наступні роки. Такий підхід застосовувався у перші роки запровадження ПБ у Вроцлаві в 2013 році та в місті Остроленка у 2015 році.

3. Розробка принципів і положень процесу ПБ

Крок за кроком

- Створення групи, відповідальної за розробку положень і принципів ПБ
- Проведення зустрічей, під час яких обговорюватимуться різні моделі процесу ПБ і розглядатимуться пропозиції щодо його положень та принципів
- Підготовка форми запису положень і принципів, а також консультації з юридичним відділом ради гміни
- Проведення широких консультацій стосовно запропонованої моделі процесу ПБ
- Ухвалення положень і принципів у вигляді розпорядження мера/міського голови/війта або у формі постанови ради гміни (наприклад, як додатки до юридичних документів, що є підставою для запровадження ПБ на території гміни)

3.1. Спільна робота над розробкою принципів і положень ПБ

Коли органом місцевого самоврядування буде ухвалено рішення про запровадження ПБ і інформацію стосовно цього рішення буде оприлюднено, розпочинається дуже важливий етап: розробка положень і принципів реалізації ПБ в даному органі місцевого самоврядування. ПБ є інструментом з чіткими, ясно вираженими основними цілями і положеннями, натомість усі деталі, а також практичні рішення на рівні реалізації окремих етапів процедури можуть бути різні – їх остаточний вибір повинен відповідати визначеним цілям процесу в даній одиниці місцевого самоврядування та місцевим умовам (мається на увазі, наприклад, рівень активності мешканців, відчутно сильний розрив між окремими мікрорайонами/частинами міста). Важли-

во, щоб даний етап не відбувався поспіхом, а принципи й положення, на яких базуватиметься новий для гміни механізм участі, був добре продуманий. Звичайно, ми рекомендуємо ознайомитися з рішеннями, що застосовувалися іншими органами місцевого самоврядування – їх приклади дадуть змогу краще зрозуміти результати, до яких приводить використання того чи іншого варіанту. Однак необхідно пам'ятати, що кожна гміна має свою специфіку і власні цілі в рамках ПБ, на які слід орієнтуватися, розробляючи принципи й положення для своєї моделі ПБ. Не можна сліпо копіювати рішення, ухвалені в інших органах місцевого самоврядування (тобто в інших містах/місцевостях) – кожний крок у цей бік необхідно ретельно аналізувати і замислюватися над тим, як конкретне положення чи принцип буде діяти в умовах гміни, для якої розробляється дана модель ПБ. Якщо метою ініціаторів процесу є, наприклад, активізація місцевої громади на рівні мікрорайонів або підвищення ролі допоміжних одиниць, тоді варто спочатку зосередитись саме на місцевому рівні процесу і розробити модель, яка б враховувала поділ гміни на менші території – тоді буде гарантія, що на кожній з них в рамках ПБ буде досягнуто якихось конкретних результатів.

Щоб ПБ мав дійсно участіпаторний характер, участь мешканців даної місцевості в процесі повинна передбачати не лише подачу і вибір проєктів, але й їхню активну участь в розробці положень і принципів процедури як такої. Залучення місцевої громади може відбуватися у наступних формах: рада гміни може провести консультації з громадою стосовно рішень, які попередньо були розроблені представниками ради, а може – і це, на нашу думку, буде краще – долучити мешканців безпосередньо до процесу розробки положень і принципів бюджету, запрошуючи їх до складу робочої групи з питань ПБ. Така відкритість і надання мешканцям можливості брати участь в ухваленні рішень стосовно процедури, яка визначатиме спосіб розподілу частини коштів, виділених із загального бюджету даного органу місцевого самоврядування, не лише активізують мешканців, але й дозволять побудувати і підвищити рівень спільної відповідальності за процес ПБ, а також, у більш широкому контексті, – за процес розвитку гміни. Що більше ця співпраця буде поглиблюватися і давати мешканцям відчуття справжньої співучасті в ухваленні рішень, то більше це сприятиме побудові довіри і взаєморозуміння між різними представниками місцевого самоврядування – владою, адміністрацією та мешканцями. Саме тому ми рекомендуємо так організувати роботу над розробкою положень і принципів ПБ, щоб вона передбачала співпрацю з мешканцями вже на початковому етапі розробки правил. Таке рішення є кращим, ніж

сприйняття мешканців лише як консультантів щодо рішень, попередньо розроблених працівниками ради. Мабуть, не для всіх мешканців пропозиція такого роду співпраці буде цікавою, однак тим, хто матиме бажання, варто дати таку можливість і включити їх до складу робочої групи з питань ПБ.

3.2. Створення групи з питань ПБ

Група з питань ПБ може створюватися і працювати на більш або менш формальній основі. Щонайменше декілька гмін у Польщі, наприклад, Радомско чи Міколув, створили групи для розробки положень і принципів ПБ, застосовуючи так звану відкриту формулу, яка передбачала залучення до такої роботи всіх зацікавлених осіб – мешканців, депутатів місцевої ради, чиновників/посадових осіб. Кожний мешканець у будь-який момент, незалежно від етапу роботи групи, може долучитися до її складу. Особами, які брали участь у всьому процесі розробці положень ПБ і які аналізували та упорядковували всі висновки й рекомендації під час дискусій групи, були працівники ради/чиновники, що координують процес запровадження механізму ПБ в органі місцевого самоврядування. Така відкритість процесу розробки положень і принципів має цілий ряд переваг, однак доволі часто бракує формальних правил і вимог, згідно з якими повинен формуватися склад та відбуватися робота групи, що може заважати безконфліктному і повністю прозорому її функціонуванню. Наприклад, існує ризик, що певні, зацікавлені лише окремими питаннями чи проблемами групи осіб, можуть приєднуватися до роботи групи лише на певних етапах її роботи з метою ухвалення вигідних для них рішень (наприклад, стосовно поділу гміни на менші території чи розподілу коштів між ними) Це гіпотетична ситуація, однак відсутність положень чи неточний документ можуть призвести до виникнення в гміні такого ризику. З огляду на це варто, щоб група, навіть якщо вона працює за відкритою формулою, ухвалила регламент своєї роботи: в регламенті, наприклад, має бути визначено, яким чином будуть ухвалюватися рішення стосовно запропонованих/рекомендованих підходів (наприклад, у формі голосування чи консенсусу, досягнутого всіма членами групи), а також визначено, чи нові члени засідання повинні ухвалювати попередньо ухвалені рішення групи.

Існують також приклади груп із питань ПБ, склад і спосіб набору яких, а також компетенції їх членів дуже детально визначені в положеннях процесу. До таких груп можна зарахувати (мікро)районні групи з питань ПБ у Варшаві (у Варшаві ПБ реалізується на рівні мікрорайонів, і деякі елементи процесу регулюються на рівні кожного з них окремо).

Завжди в робочому порядку необхідно інформувати про роботу групи та її результати, наприклад, у вигляді протоколів зустрічей. У випадку груп з формально обмеженим складом, варто подбати про відкриту форму зустрічей, тобто дозволити всім охочим прийти на засідання групи і висловити свою думку, хоча й без права участі в голосуванні й ухваленні остаточних рішень. Це дозволить, наприклад, долучитися до обговорення положень і принципів ПБ особам, яких особливо цікавить процес, але які не потрапили до складу робочої групи.

Приклад Варшави

У загальноміських положеннях ПБ, що є додатком до Розпорядження міського голови, визначено, наприклад, скільки осіб може увійти до складу (мікро)районної групи з питань ПБ, а також скільки членів робочої групи повинні представляти раду мікрорайону, скільки повинно бути депутатів мікрорайону, скільки представників громадських організацій, і скільки «звичайних» мешканців. У документі визначено також те, яким чином має відбуватися набір у групи, на який проміжок часу створюється група, в якому порядку відбуваються засідання членів групи та основні завдання групи (що стосується розробки положень і принципів, завдання групи полягає, зокрема, в ухваленні рішення, чи ПБ буде відбуватися з розподілом мікрорайонів на менші території в межах кожного з них, на загальному (мікро)районному рівні, чи на моделі, яка поєднає два попередні рішення). Детальні вимоги і правила стосовно, наприклад, допустимої кількості пропусків засідань групи або того, чи члени групи матимуть право подавати власні проекти в рамках ПБ на даний рік, повинні бути складовою регламенту роботи групи, який обговорюється та ухвалюється кожною з груп окремо. Зустрічі груп є відкритими для всіх мешканців, а протоколи засідань розміщуються на сайтах окремих мікрорайонів міста.

Групи в рамках (мікро)району – це не єдиний тип організаційно-управлінського органу, який відповідає за перебіг ПБ і до складу якого можуть входити мешканці міста. Існує ще Рада з питань ПБ при

мерові міста Варшави, до складу якої, окрім чиновників, посадових осіб та депутатів міської ради, шляхом відкритого набору обирають місцевих експертів (мешканців Варшави). Завдання Ради полягає в моніторингу перебігу та підтримці процесу ПБ, зокрема, шляхом подання пропозицій і підготовкою змін положень і принципів процесу, спрямованих на його вдосконалення й підвищення рівня його ефективності. Формально Рада є консультаційним органом при мерові міста, який створюється за ініціативою мера на трирічний термін. Протоколи засідань Ради, а також інформація щодо ухвалених нею рішень розміщуються на сайті варшавського ПБ: <http://twojbudzet.um.warszawa.pl/grupa-menu-1/rada-ds-bud-etu-partycypacyjnego>.

Без огляду на те, яку саме стратегію буде ухвалено, якщо йдеться про визначення складу групи, запрошення до участі в розробці положень та принципів ПБ повинно надаватись різними інформаційними каналами, щоб до роботи змогли долучитися представники різних груп мешканців: особи, які проживають в різних частинах гміни, особи різного віку і інше. Мабуть, варто було б тут скористатися можливостями соціальних мереж (наприклад, профіль на ФБ) або міського інтернет-порталу, розмістити інформацію в місцевих ЗМІ (преса, радіо, телебачення) або підготувати прес-реліз, на підставі якого журналісти могли б підготувати свої повідомлення (зазвичай ПБ є цікавою темою для місцевих ЗМІ, і багато які з них підтримують орган місцевого самоврядування в популяризації даного процесу також шляхом підготовки безкоштовних інформаційних матеріалів), можна також розклеїти оголошення на території гміни (зокрема в місцях, які найчастіше відвідують або де бувають мешканці), у громадському транспорті і інше. Більше прикладів виду популяризації заходів та дій у рамках ПБ див. у розділі 5 «Інформаційно-промоційна кампанія».

У випадку відкритого набору, в якому зможуть стартувати всі охочі мешканці гміни, необхідно визначити і на початку відбору оголосити, за яким принципом та вимогами обиратимуться члени робочої групи, що розроблятиме положення і принципи ПБ. Необхідно також вказати максимальну кількість членів групи, а також визначити, чи у випадку великої кількості охочих відбуватиметься жеребкування поданих кандидатур, чи відбір відбуватиметься пропорційно до кількості осіб, які проживають у різних частинах гміни.

3.3. Як працювати у складі групи з питань ПБ

Створюючи групу з питань ПБ, необхідно підготувати план її подальшої роботи: які питання повинна розглянути група і яким чином це відбуватиметься. Бажано підготувати детальний графік зустрічей групи і перелік конкретних тем, які планується розглядати (це буде описано в даному розділі), щоб члени групи розглянули й обговорили всі необхідні питання щодо створення місцевої моделі ПБ. Група повинна мати **координатора** – особу, яка відповідатиме за різні організаційні справи та комунікацію: саме координатор визначає місце і дати проведення зустрічей, складає замітки і надсилає їх іншим членам групи і т.ін. Дуже добре, якщо цю функцію виконуватиме координатор процесу запровадження ПБ з ради гміни (або відповідного управління мікрорайону у великому місті, коли рішення стосовно вибору проєктів у рамках ПБ ухвалюються на рівні мікрорайону). Зустрічі повинні відбуватися в зручний час для всіх членів групи (якщо до складу групи входять «звичайні» мешканці, зустрічі повинні відбуватися після роботи, наприклад після 18 години, щоб усі могли взяти в них участь).

Перша зустріч групи має ознайомчо-організаційний характер. Це момент, коли учасники групи мають можливість познайомитися – слід запропонувати кожному з учасників відрекомендуватися, розповісти, в якому мікрорайоні міста він проживає і які причини спонукали його взяти участь в роботі групи з питань ПБ. Важливе значення має створення дружньої і партнерської атмосфери всередині групи – можливо, з цією метою слід запропонувати членам групи звертатися один до одного на «Ти» або ж виконати під час зустрічі просте завдання, яке дозволить об'єднати групу. Згуртована група з питань ПБ – це в багатьох випадках гарант успіху роботи і процесу, адже члени групи можуть бути найкращими послами процедури серед мешканців і підтримувати раду своєю громадською роботою та ідеями, наприклад, протягом інформаційної кампанії в наступних роках реалізації ПБ.

Перша зустріч є також нагодою для того, щоб обговорити принципи і правила роботи групи. Якщо корись із них передбачені в положеннях ПБ або ж відомо, що вони діятимуть, про це необхідно повідомити на початку зустрічі. Члени групи також можуть подати свої пропозиції стосовно правил і принципів співпраці – ці пропозиції можна обгово-

рити і прийняти як діючі в рамках групи або ж відхилити. Важливо, щоб під час першої зустрічі особи, які входитимуть до складу групи, ознайомилися і погодилися з діючими в ній правилами.

Перед початком роботи необхідно визначити метод ухвалення рішень у випадку спірних питань – запропонувати підхід, який буде застосовуватися під час роботи групи, якщо, наприклад, декілька осіб після обговорення й обміну аргументами не зможуть прийняти пропозицію іншої сторони і досягти консенсусу. Одним з методів вирішення спорів у таких ситуаціях може бути, наприклад, голосування всієї групи і вибір того варіанту рішення, за який проголосує більшість членів групи.

Перед початком роботи потрібно також визначити, як відбуватиметься комунікація між членами групи в перервах між черговими робочими зустрічами – це може бути електронна пошта, група в ФБ, телефон. Важливо, щоб усі члени групи могли спілкуватися між собою в перервах між зустрічами і передавати будь-яку інформацію, яка стосується організації роботи групи (наприклад, про дату наступної зустрічі). Окрім визначення способу комунікації координатор повинен зібрати контактні дані всіх членів групи (лише за їхньою згодою) і розіслати її всім іншим членам групи.

Після кожної зустрічі координатор повинен підготувати невелику замітку з основними поточними підсумками та рішеннями, яку в подальшому відправляє усім членам групи. Дуже добре, якщо в замітці буде також іти мова про питання, що порушуватимуться на наступних зустрічах. Завдяки такій практиці буде легше впорядковувати перебіг роботи групи та інформацію стосовно рішень, які було ухвалено на попередніх зустрічах. Окрім того, члени групи, які з певних причин були відсутні на котрійсь із зустрічей, не втрачатимуть можливості ознайомитися з питаннями, що на ній обговорювались, і зможуть отримати будь-яку важливу інформацію. Гарною практикою вважається оприлюднення заміток – розміщення їх для тих осіб, які не є членами групи, але цікавляться перебігом процесу розробки положень та принципів для місцевого механізму ПБ. Необхідно також давати можливість висловлювати свою думку стороннім спостерігачам і вказувати інтернет-адресу та/або телефони, куди можна звертатися з усіма зауваженнями чи пропозиціями стосовно положень і принципів місцевої моделі ПБ.

Ще однією важливою складовою успішної роботи групи є наявність модератора під час зустрічей. Роль модератора може взяти на себе, наприклад, особа, яка представляє раду міста і бере участь у розробці основних положень, але це може бути також зовнішній експерт, який спеціалізується на механізмі ПБ або ж один із членів гру-

пи – найважливіше, щоб ця особа добре себе почувала в ролі модератора і змогла подбати про те, щоб усі члени групи мали можливість висловитися. Дуже добре, якщо модератор братиме участь у зустрічах на всіх етапах розробки положень. Зазвичай до переліку його завдань входить також підготовка сценарію зустрічі – планування, вибір методів для роботи над конкретним питанням (чи буде це, наприклад, розмова на форумі чи, можливо, робота в рамках семінару) і визначення тривалості часу, який необхідно цьому присвятити.

На різних етапах роботи групи і, відповідно, на різних етапах розробки положень та принципів місцевої моделі ПБ завжди корисно послухати думку експертів, які займаються таким механізмом, а також представників інших органів місцевого самоврядування, що відповідають за впровадження ПБ у своїх гмінах. Дуже добре, якщо існуватиме можливість проводити консультації з такими особами стосовно різних імовірних варіантів рішень для окремих елементів ПБ і користуватися вже перевіреними на практиці рішеннями, уникаючи, таким чином, помилок інших гмін. Такі консультації експертів можуть мати різну форму: починаючи від візиту експерта під час робочого семінару групи і закінчуючи телефонними або електронними консультаціями стосовно основи положень ПБ. Для пошуку таких осіб можна скористатися [Базою практиків партиципації](#).

3.4. Ключові рішення щодо форми ПБ

Розробляючи положення ПБ, необхідно зосередитися на кількох тематичних блоках, які ми коротко розглянемо далі. Це може допомогти у визначенні тем окремих зустрічей групи і бути такою собі «шпаргалкою», якою можна скористатися, щоб переконатися, що група не забула приділити увагу тому чи іншому важливому елементу процедури.

Територіальні межі ПБ і розподіл коштів

Спочатку необхідно вирішити, якими будуть територіальні межі ПБ і чи процедура ПБ буде враховувати поділ гміни на менші територіальні одиниці (мікрорайони, житлові масиви, традиційні частини гміни і інше.) Слід також подумати, чи процесом ПБ буде охоплено всю територію гміни, чи ні.

Наприклад, у Домброві Гурнічей із цього механізму було вилучено центральну парково-відпочинкову зону (ПБ реалізується там тільки на рівні мікрорайонів). Зі свого боку, у Варшаві на другий рік запровадження ПБ було висунуто постулат про те, що дією ПБ не повинні бути охоплені території, на яких заплановані складні просторові трансформації, щоб реалізація окремих проектів, поданих у рамках ПБ, не опинилась під загрозою внаслідок ухвалення пізніше рішень стосовно просторового планування. При поділі гміни на менші території варто подумати про те, чи запропонований поділ буде гарантувати справедливий розподіл коштів, а також про те, яким чином відбуватиметься розподіл суми, виділеної в рамках ПБ, між цими територіями.

Найчастіше в польських органах місцевого самоврядування застосовуються три рішення щодо територіального поділу в рамках ПБ:

- ПБ функціонує тільки на загальногмінному рівні (наприклад, Конін, Кутно, Румія, Зелена Гура),
- ПБ функціонує тільки на рівні окремо виділених територій (наприклад, Домброва Гурніча, Гдиня, Катовіце, Радомско),
- ПБ функціонує одночасно на двох рівнях: гміни в цілому й окремо виділених територій, відповідно, загальна сума коштів розподілена на проекти загальногмінні і територіальні (наприклад, Бельсько-Бяла, Гданськ, Краків, Люблін).

Існують різноманітні системи визначення суми коштів для окремих територій в рамках ПБ: деякі гміни виділяють однакові суми коштів для кожної території (наприклад, Хожув, Лодзь, Радомско), а деякі застосовують алгоритм, за яким підраховують суму коштів для даної території в рамках ПБ, внаслідок чого суми для кожної території є різними.

Розподіл коштів між окремими територіями

Сума коштів, призначених в рамках ПБ для розподілу в межах визначених територій, має різні складові.

Деякі гміни використовують у своєму алгоритмі базову фіксовану суму, до якої додають частину фінальної суми, виділеної з ПБ на дану територію, використовуючи для цього різні «важелі», що стосуються даної території гміни, серед яких, наприклад, кількість осіб, які проживають на даній території чи її площа (наприклад, Гдиня, Домброва Гурніча, Торунь).

Алгоритми в інших гмінах базуються лише на даних, які стосуються конкретної території і не беруть до уваги базову суму.

Цікавий підхід для підрахунку суми на ПБ застосували в місті Ярочін у моделі процесу на 2016 рік. Реалізація бюджету відбувалася на рівні мікрорайонів, а алгоритм, який використовувався, був подібний до того, що використовувався для механізму фонду солтиства. Нижче наводимо шаблон для розрахунку суми:

$$F = (2 + L_m / 100) \times K_b$$

F – сума коштів, виділених на даний мікрорайон

L_m – кількість мешканців мікрорайону станом на останній день червня року, що передує року, в якому буде здійснено витрати (наприклад при визначенні суми фонду солтиства на 2011 рік бралася до уваги кількість мешканців на 30 червня 2010 року). Кількість мешканців визначалася на підставі зібраних даних про постійних мешканців

K_b – базова сума розраховується як частка отриманих поточних прибутків гміни, про які йдеться в положеннях про публічні фінанси, та кількості мешканців, які проживають на території гміни станом на 31 грудня року, що передує року здійснення витрат.

Принципи і правила участі в ПБ

Наступним важливим питанням, над яким варто замислитися, є правила та принципи участі в процесі ПБ, а зокрема – положення і вимоги, які будуть діяти в процесі подання проектних заявок і голосування (ці питання детально розглядаються в розділі 4 [«Подача проектів»](#) та в розділі 8 [«Вибір проектів для реалізації»](#)).

Передусім необхідно визначити, яке **відношення повинен мати учасник процесу ПБ до території, охопленої даним процесом**: чи учасниками будуть виключно особи, які проживають на території гміни, чи також особи, які проводять у гміні багато часу (працюють, навчаються)?

Бюджет для всіх?

В основі ПБ лежить ідея включення до процесу спільного ухвалення рішень, які стосуються місцевої громади, всіх причетних до цього осіб – саме тому з самого початку запровадження бюджету в Польщі він є найбільш інклюзивним і відкритим для різних категорій мешканців інструментом партиципації на місцевому рівні. Завдяки своїм характеристикам він дає унікальну можливість долучити до процесу вирішення місцевих справ також тих осіб, які рідко знаходять своє місце в «традиційних» механізмах місцевої демократії, наприклад, з огляду на свій вік чи діюче виборче право на даній території. Ця особливість процесу ПБ дедалі частіше і якісніше використовується польськими органами місцевого самоврядування, внаслідок чого в польських містах розширюється перелік груп мешканців, які можуть брати участь у цьому процесі. Цікавим прикладом є Познань, де спочатку можливість брати участь у ПБ отримали студенти ВУЗів Познані, а в 2015 році таку можливість отримали всі фізичні та юридичні особи, які проживають чи працюють на території міста (в офіційному повідомленні на цю тему рада міста пояснила, що в контексті участі в ПБ «мешканцем міста Познань є той, хто себе ним відчуває»).

Зі свого боку, у Варшаві, де збільшується кількість мешканців, які ще не мають польського громадянства, передбачена можливість участі іноземців у процесі партиципаторного бюджету. Положення містять відповідні записи на цю тему та додатки зі зразками необхідних заяв:

1. *У разі, якщо мешканець-іноземець не має номеру PESEL, він не заповнює графу з номером PESEL, а подати проект зможе після:*
 - 1) *пред'явлення проїзного документа, виданого державою, громадянством якої є в даному випадку автор проекту – якщо проект подається в раді мікрорайону чи у визначеному пункті;*
 - 2) *пред'явлення проїзного документа, виданого державою, громадянством якої є в даному випадку автор проекту, і одночасному наданні ним дозволу на обробку його персональних даних – в інших випадках.*
2. *Зразок заяви, про яку йдеться в пп. 1 п. 2, є Додатком № [...] до цих Положень.*
3. *Місцем для пред'явлення проїзного документа або подачі заяви, про яку йдеться в пп. [...], є Відділ обслуговування громадян відповідної ради мікрорайону.*

4. *Мешканець-іноземець, в якого немає номеру PESEL, може голосувати після попереднього пред'явлення проїзного документа, виданого державою, громадянином якої він є, і одночасному наданні ним дозволу на обробку його персональних даних. У цій ситуації графа з номером PESEL не заповнюється.*

Варшавська модель є водночас цікавим прикладом, який демонструє постійну дискусію щодо переваг використання одного з термінів: «partiципаториний бюджет» і «громадський бюджет». Визначення «partiципаторний бюджет», окрім частішого використання в методичному і концепційному джерелі, яким є досвід міста Порту-Алегрі, є більш широким з точки зору мови: воно не обмежує участі в процесі лише осіб, які формально є громадянами Польщі.

Ще одним критерієм участі в процесі ПБ може бути вік. У цьому питанні польські органи місцевого самоврядування також застосовують різні рішення. У деяких ґмінах у процесах ПБ можуть брати участь лише повнолітні особи (наприклад, Ельблонг, Вроцлав), існує також практика участі в процесі неповнолітніх осіб, які, однак, повинні перейти мінімальну вікову межу (зазвичай, мінімальний вік учасників процесу становить 13-16 років, наприклад, Катовіце, Кельце), але є й такі міста, де немає вікових обмежень для учасників процесу (наприклад, Варшава, Гдиня). Ця остання модель є особливо цікавою, оскільки дає можливість залучити до процесу ПБ осіб різного віку, у тому числі дітей, для яких це, мабуть, є єдиним механізмом, що дозволяє їм безпосередньо брати участь у спільному ухваленні рішень стосовно функціонування місцевого органу самоврядування. Проте він має один недолік, оскільки створює можливість зловживань, наприклад, використання голосів маленьких дітей для підтримки проектів, у перемозі яких зацікавлені їхні дорослі опікуни (та установи).

Аналізуючи різні варіанти, необхідно одразу подумати, яким чином перевірятиметься право участі осіб у ПБ. З одного боку, варто звернути увагу на безпеку системи і зручність такої перевірки, з іншого боку – встановити такі правила, які адресуватимуть ПБ широкому й різноманітному колу осіб та дозволятимуть їм легко долучитися до цього процесу.

Розробляючи положення і принципи моделі ПБ, слід продумати, чи застосовувати однаковий критерій до всіх форм участі в процесі. Є, наприклад, органи місцевого самоврядування, які ухвалили рішення про право подачі проектних заявок в рамках ПБ неповнолітніми осо-

бами, однак право брати участь у голосуванні отримали лише повнолітні особи (Блоне) і навпаки (Бялисток, Цеханув).

Моделі, в яких при подачі проектів ставляться одні вимоги, а при голосуванні дещо інші, були використані в таких містах, як Ченстохова (проектні заявки могли подавати усі без винятку мешканці міста, але голосувати – лише особи у віці від 13 років і старші) та Бялисток (у цьому місті подавати проекти могли лише повнолітні особи, а голосувати – особи від 16 років і старші).

Слід пам'ятати також про те, що принципи ПБ повинні узгоджуватися з правовою основою, на якій базуватимуться і запроваджуватимуться положення ПБ. Якщо основу становитиме постанова ради гміни чи розпорядження мера/війта/міського голови на підставі ст. 5а Закону про самоврядування гміни, в якій іде мова про консультації з громадою, тоді принципи ПБ необхідно узгодити з актами місцевого самоврядування, які регулюють місцеві правила проведення консультацій з громадою. У Варшаві це одна з причин, яка пояснює, чому всі мешканці, без огляду на вік, мають право брати участь у ПБ. Місцеві положення про консультації з громадою, однією зі специфічних та більш складних форм яких є ПБ, не обмежують чи то з огляду на вік, чи жодним іншим чином групи мешканців, які мають право брати участь у консультаціях.

У цьому місці слід зазначити, що від моменту запровадження ПБ в Польщі в 2011 р. вже з'явилися рішення адміністративних судів, у яких вказано, що в контексті процесів, базою для яких є ст. 5а Закону про самоврядування гміни і щодо яких органи самоврядування використовують термін «консультації з мешканцями», можна було б вважати, що в ПБ можуть брати участь усі мешканці гміни, без огляду на вік чи прописку на її території (див.: судове рішення від 16 вересня 2015 року, III SA/Wr 474/15). Кого вважати мешканцем гміни, визначено у ст. 25 Цивільного кодексу: «місцем проживання фізичної особи є місцевість, у якій перебуває дана особа з наміром постійного проживання», Мешканцем гміни, відповідно, є особа, яка перебуває на території гміни з наміром постійного проживання, а постійне проживання на території гміни не може оцінюватися лише на підставі критерію прописки (див. рішення від 22 серпня 1996 року, SA/Gd 1956/95, рішення ВАС від 29 червня 1995 року, SA/По 518/95). Такого типу рішення створюють підґрунтя для розширення умов участі в процесах ПБ у масштабі країни в цілому.

Типи і правила подачі проектів

Доволі широкою проблемою, яка вимагає окремого розгляду на етапі розробки положень і принципів ПБ, є визначення, якого саме типу проекти можна буде подавати учасникам процесу і за яким принципом це відбуватиметься. З детальним розглядом цих питань можна ознайомитися в розділі 4.

«[Подача проектів](#)», але вже тут слід звернути увагу на те, що ключовим є визначення того, чи проекти, які подаватимуть мешканці, можуть стосуватися всього обширу завдань гміни, чи лише певної тематики (наприклад, інвестицій). Необхідно також визначити, чи реалізація проектів може відбуватися лише на територіях, що є власністю гміни, чи можуть бути інші рішення.

Спосіб вибору проектів

Необхідно розглянути ряд інших питань, пов'язаних зі способом відбору проектів мешканцями для подальшої реалізації, тобто на практиці слід вирішити, яка саме модель і форми голосування будуть використовуватися в даній одиниці органу територіального самоврядування. Опис різних можливих варіантів вибору і пов'язаних з цим питань ви знайдете в розділі 8 «[Вибір проектів для подальшої реалізації](#)».

Зустрічі з мешканцями

Наступним питанням, над яким слід попітніти, є питання про те, як у процесі ПБ організувати справжню дискусію, обговорення нагальних місцевих питань – на практиці це означає визначитися, якого типу зустрічі з мешканцями будуть відбуватися в процесі реалізації бюджету. Необхідно пам'ятати, що ПБ є тим механізмом, ключовим і найбільш суттєвим елементом якого є деліберация. Отже, на різних етапах процесу мешканцям потрібно давати можливість обміну думками стосовно напрямків розвитку гміни, спільних роздумів над її найважливішими потребами і над тим, які проекти могли б ці потреби задовольнити.

Порівняння процесів ПБ

Інформацію про різні рішення стосовно окремих етапів процесу ПБ в різних польських органах місцевого самоврядування можна знайти в порівняльній таблиці ПБ на сторінці: <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/#porownywarka>, де збирається і розміщується інформація про реалізацію ПБ у межах країни в цілому. Це дозволяє шукати інформацію про процеси ПБ за різноманітними критеріями: наприклад, на основі територіальної моделі, принципів участі в процесі чи суми коштів, виділених на ПБ.

Графік процесу ПБ

Дуже важливою є підготовка графіку процесу ПБ, зокрема: визначення його кінцевої дати (процес повинен закінчуватися в такий час, щоб кошти на проекти, обрані мешканцями, можна було передбачити в бюджеті на наступний рік)⁷, а також тривалості і строків окремих його етапів, серед яких: освітньо-інформаційна кампанія на початку процесу, підготовка і подання проектів, обговорення проектів, перевірка проектних заявок, поданих мешканцями, вибір проектів для подальшої реалізації та оголошення результатів. Немає універсальних правил і положень, в яких би було вказано, скільки часу повинен тривати кожний з етапів процесу ПБ – багато залежить від розміру даного органу місцевого самоврядування, кількості працівників ради гміни, які займаються питаннями ПБ, від рішень, ухвалених на окремих етапах процесу або від рівня їхньої складності (і, відповідно, від організаційних завдань). Важливим чинником є також те, чи орган самоврядування співпрацює з місцевими громадськими організаціями і замовляє в них виконання частини завдань, пов'язаних із ПБ (так, наприклад, робили Варшава і Лодзь, де проведенням освітньо-інформаційної кампанії займалися громадські організації). З огляду на це, складно дати універсальні рекомендації щодо строків – важливо, однак, щоб (зокрема, якщо ПБ запроваджується перший рік) якомога більше часу було відведено на проведення активної і насиченої інформаційно-рекламної кампанії.

7 Для більшості польських органів місцевого самоврядування остаточною датою подання проекту ПБ є день 15 листопада. Однак частина органів самоврядування продовжує процедуру і не встигає до вказаної дати, залишаючи у своєму бюджеті на наступний рік цільовий резерв на проекти, які будуть обрані мешканцями в рамках ПБ.

Щоб долучитися до процесу, мешканці повинні довідатись якомога більше про нову ініціативу місцевої влади, зокрема, в чому вона полягає і якою є її головна мета. Доволі багато часу в графіку слід залишити для розробки проектів мешканцями: якщо ми зацікавлені в обговоренні мешканцями потреб і проблем гміни, вирішенню і задоволенню яких мали б сприяти подані мешканцями проекти. На цьому етапі необхідно запланувати ряд заходів і зустрічей, які б дозволили обмінятися думками і спільно підготувати проектні заявки. Етап перевірки поданих проектів є процедурою, що вимагає багато часу від працівників ради, які повинні поєднувати свої щоденні обов'язки з новими завданнями. Ми рекомендуємо також врахувати це при складанні графіку і виділити на процес перевірки багато часу, найкраще тоді, коли темп роботи ради є не таким насиченим (наприклад, влітку).

Загалом, успішна реалізація ПБ значною мірою залежить від того, наскільки вдало цей процес буде вписуватися в ритм життя гміни – плануючи різні заходи та події, пов'язані з процесом, завжди слід пам'ятати про важливі для даної місцевості дати (наприклад, місцеві свята) і намагатися їх поєднати.

3.5. Положення процесу ПБ

Одним з результатів роботи групи з питань ПБ повинні бути діючі правила та принципи ПБ, представлені у вигляді положень з усіма необхідними додатковими бланками (наприклад, зразок бланка-заявки для подачі проекту, зразок бланка-згоди опікуна в разі участі у ПБ неповнолітньої особи і т.ін.). Підготовка положень – це завдання, за виконання якого відповідає координатор ПБ від ради або ж координатор роботи групи. На цьому етапі роль групи може полягати у наданні консультацій та здійсненні контролю, чи в тексті положень чітко викладено попередньо узгоджені принципи і правила. Після затвердження групою проекту положень він має бути затверджений юридичним відділом ради гміни, в якому його працівники перевіряють, чи не суперечать положення чинному законодавству і чи всі складові положень чітко прописані та узгоджуються між собою. Як тільки буде отримано остаточний варіант змісту положень, варто їх ще раз обговорити з мешканцями гміни в рамках консультацій з громадою.

Розподіл коштів між територіями (мікрорайонами і т.ін.)

[Гдиня, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Загальна сума коштів, виділених в рамках Громадського бюджету в 2015 бюджетному році, становить 4 597 796 злотих, з яких 4 000 000 злотих – це кошти, виділені на 2015 рік, а 597 796 злотих – це кошти, які не були використані в рамках ПБ у 2014 році і які будуть розподілені в рамках Громадського бюджету у 2015 році.*
2. *Сума коштів, про яку йде мова в пп.1, буде розподілена між окремими мікрорайонами наступним чином: кожний з 22 мікрорайонів отримає по 30 000 злотих, натомість решта суми буде розподілена між мікрорайонами пропорційно кількості мешканців станом на 31 грудня попереднього року та поверхні/площі мікрорайону, за винятком лісів, промислових об'єктів і закритих територій. До суми, яку отримає кожний мікрорайон цього року, буде додано суму коштів, які не були використані даним мікрорайоном у попередні роки реалізації Громадського бюджету.*

[Лодзь, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Очікувана сума коштів, які буде призначено на громадський бюджет, становитиме 40 млн. злотих.*
2. *Остаточна сума коштів, які буде витрачено на реалізацію проектів у рамках громадського бюджету, буде затверджена Міськрадою міста Лодзь у формі бюджету міста Лодзь на 2016 рік.*
3. *Сума витрат на завдання місцевого характеру для кожного з 5 мікрорайонів міста Лодзь становить 15%, натомість на завдання загальноміського характеру – 25% від загальної суми коштів, призначених на громадський бюджет.*
4. *Приблизні витрати на реалізацію завдань місцевого характеру в рамках громадського бюджету, після ретельної перевірки, не можуть перевищувати суми, еквівалентної 25% від загальної суми коштів, призначених на проекти місцевого характеру в даному мікрорайоні міста Лодзь.*

5. *Приблизні витрати на реалізацію завдань загальноміського характеру в рамках громадського бюджету, після ретельної перевірки, не можуть перевищувати 25% від загальної суми коштів, призначених на проекти загальноміського характеру.*

[Радомско, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Сума коштів, призначених на громадський бюджет, становитиме 1 млн. злотих.*
2. *Сума коштів, призначених на проекти, рекомендовані для подальшої реалізації в рамках громадського бюджету, буде остаточно затверджена Міськradoю міста Радомско у формі бюджету міста на 2016 рік.*
3. *Проекти, які фінансуватимуться в рамках громадського бюджету, можуть бути реалізовані лише на території одного з чотирьох виділених районів (Додаток №1). Запропоновані проекти повинні стосуватися потреб і проблем мешканців даного району.*
4. *На кожний район буде виділена $\frac{1}{4}$ від загальної суми коштів, призначених на громадський бюджет, тобто 250 000,00 злотих.*

4. Подання проектів

Крок за кроком

- Оголошення умов для подачі проектних заявок, критеріїв допуску проектів, а також сум, призначених для розподілу на проекти в рамках процедури ПБ
- Розробка допоміжних інформаційних матеріалів, необхідних під час підготовки проектів (інструкції, прейскурант тощо).
- Планування заходів та дій, спрямованих на підтримку авторів проектів (чергування консультантів, зустрічі-дискусії тощо).
- Рекламна акція і початок збору проектних заявок
- Підтримка авторів проекту при підготовці проекту (обговорення місцевих проблем і потреб, чергування, марафони написання проектів)
- Закінчення прийому проектних заявок і перевірка поданих проектів.
- Доповнення проектів необхідною інформацією та виправлення можливих недоліків авторами проектів.

4.1. Вступні зауваження

Разом із процедурою голосування, подання проектів належить до тих етапів процесу ПБ, який найбільше цікавить і приваблює мешканців, а також відіграє суттєву роль, якщо йдеться про сприяння змінам у даному органі місцевого самоврядування – саме тоді з'являються нові проекти (завдання), реалізація яких становитиме кульмінацію цілого року запровадження ПБ. Даний етап є ключовим для зацікавлених процесом мешканців: зазвичай він активізує тих, у кого в голові вже народилися різноманітні ідеї стосовно вдосконалення чогось у більшому чи меншому масштабі у своїй околиці, але з різних причин вони не були подані до ради міста, наприклад через те, що автор не знав належних механізмів, якими можна скористатися або ж не довіряв складним і не завжди прозорим процесам ухвалення рішення місце-

вою адміністрацією. Щоб надати таким особам відповідну підтримку й оптимально використати потенціал даного етапу, варто спланувати і провести його якомога ефективніше.

Питання, пов'язані з процесом подачі проектів, необхідно вирішувати вже в процесі підготовки положень процесу ПБ. Йдеться, передусім, про визначення обсягу пропозицій, які можна подати у формі проектів до ПБ (а також категорії завдань, можливого місця реалізації проекту, грошових лімітів тощо), визначення необхідної інформації, яка повинна бути подана в проектній заявці, визначення можливих способів подачі проектних заявок (у паперовому, електронному варіанті) чи правил внесення змін до проектів. Нижче наведено перелік найважливіших рішень та висновків, які слід прийняти чи зробити по відношенню до даного етапу процесу, а також перелік додатків до положень, які необхідно підготувати.

4.2. Суб'єкти, які мають право подавати проекти

Питання стосовно осіб, які можуть подавати проекти, може бути одним із перших питань, що обговорюватиметься групою з питань ПБ на етапі підготовки основних складових процесу. Рішення стосовно цього повинні бути безпосереднім результатом спільного бачення ПБ та цілей, поставлених органом місцевого самоврядування у зв'язку з даним механізмом. Отже, необхідно вирішити, наскільки глибоко і широко будуть залучені мешканці міста до процесу ПБ, як і на якій підставі визначатиметься право ухвалення рішення про витрати на місцевому рівні і інше. Найбільш поширеними критеріями участі в процесі є вік та факт проживання (доволі рідко – прописки!) на території даної одиниці самоврядування (Більше на цю тему див. у розділі 3 [«Розробка принципів і правил перебігу ПБ»](#)).

У більшості моделей ПБ виключне право подачі проектів мають фізичні особи, які відповідають зазначеним вище критеріям. Серед польських органів місцевого самоврядування, що вже запровадили ПБ, є й такі, які додатково надають подібне право **юридичним особам та місцевим установам**, наприклад, громадським організаціям (місто Сопот у 2014 році), [міським установам/одиницям чи допоміжним одиницям гміни](#) (наприклад, радам мікрорайонів – місто Жешув). Право подачі проектної

заявки в рамках ПБ завжди мають депутати й органи виконавчої влади, однак вони це роблять як фізичні особи. Як зазначають Марцін Гервін і Майя Грабковська з *Сопотської ініціативи, спрямованої на розвиток*: «у громадському бюджеті йдеться не про те, щоб до нього були включені проекти, подані мешканцями, а про те, щоб ці проекти мали сенс, тобто були потрібні. Суть громадського бюджету полягає в тому, щоб саме мешканці ухвалювали рішення стосовно того, які саме проекти потрібно реалізувати, а які ні, без огляду на те, ким вони були запропоновані»⁸. Польський досвід показує, однак, що доволі часто цей механізм сприймається «звичайними» мешканцями як привілей інституційних одиниць, які зазвичай мають більший доступ до допоміжної інформації при підготовці проектних заявок і, відповідно, мають більше можливостей для просування своїх ідей. У багатьох осіб, зацікавлених участю в процесі ПБ, це викликає почуття безпорадності й неможливості конкурувати з такими «суперниками». Це стосується, наприклад, ситуацій, коли проекти подаються міськими організаційними підрозділами, конкуруючи, таким чином, з низовими ініціативами, без огляду на те, що, з точки зору мешканців, вони мають окремі бюджети на виконання довірених їм завдань. У даній ситуації важливо зрозуміти, звідки походять бюджети таких підрозділів, і те, що кошти на ПБ теж, у певному сенсі, є частиною «урізаного» заради цього запланованого бюджету. В таких ситуаціях важливим є донесення до мешканців відповідної інформації і раціональний підхід при ухваленні рішень, наприклад, відсутність збільшення суми коштів на ПБ у ситуації, коли базові міські підрозділи мають завдання, реалізація яких є першочерговою з огляду на їхнє соціальне значення. Частина органів місцевого самоврядування, які спочатку припускали подачу проектних заявок подібними суб'єктами, пізніше відмовились від цього рішення (наприклад, Ельблонг, Яроцін, Гдиня) – як правило, у результаті активних протестів мешканців. Залишилися, однак, такі, що допускають можливість подання проектів як фізичними, так і юридичними особами, зокрема, установами та підрозділами, що підпорядковуються гміні. До них належить, наприклад, Познань (право подавати проекти в рамках ПБ має будь-яка фізична та/або юридична особа, державна установа або громадська організація, діяльність якої відбувається на території міста) і Сохачев (окрім приватних осіб, проектні заявки можуть подавати також державні установи, громадські організації, кооперативи, об'єднання та підприємці).

8 M. Gerwin Marcin, M. Grabkowska, Jak wprowadzić budżet obywatelski? Dostępny w: <http://myobywatel.org/baza-wiedzy/inspiracje/jak-wprowadzic-budzet-obywatelski/> [переглядався 2.11.2015].

4.3. Сфера, якої можуть стосуватися проекти

Деякі з органів місцевого самоврядування, запроваджуючи в себе механізм ПБ, обмежують сферу, якої можуть стосуватися проекти: частина допускає лише проекти інвестиційного або відновлювального характеру (в останньому йдеться про ремонти) (наприклад, Руда Сілезька, Вроцлав), частина – лише проекти, які стосуються певних тематик (наприклад, у Гдині в рамках ПБ на 2016 рік можна було подавати проекти з чотирьох сфер: просторовий розвиток, пов'язаний з естетичним виглядом навколишнього середовища, відпочинок, зміна організації руху на внутрішніх дорогах, а також дорогах повітового та гмінного значення, а також інвестиційні проекти і ремонти в громадському просторі за виключенням будинків). Дедалі більше гмін ухвалює рішення дозволити мешканцям подавати проекти, які б охоплювали сфери всього спектру завдань, покладених на гміну. Витрати з бюджету гміни можуть іти на виконання різного типу завдань, то чому б не дозволити мешканцям ухвалювати рішення стосовно того, чи зацікавлені вони в майбутніх інвестиціях, чи, можливо, в підсиленні програм соціальної політики або ж в організації додаткових культурних подій? У багатьох гмінах після першого року реалізації ПБ відбулося розширення сфер, яких можуть стосуватися проекти. Сталося це з огляду на вимоги мешканців, проекти яких зазвичай не потрапляють до категорії інвестиційних проектів. Так зробив, наприклад, Сопот, який у 2011 році починав із ПБ на інвестиції, а в 2014 році дозволив подавати проекти, тематика яких належить до переліку власних завдань гміни.

Чого можуть стосуватися проектні заявки в рамках ПБ?

У статті 7 Закону про самоврядування гміни сказано:

1. Задоволення колективних потреб громади належить до власних завдань гміни. Власні завдання, зокрема, охоплюють справи, що стосуються:
 - 1) просторового ладу, економіки нерухомості, охорони навколишнього середовища, природи та водного господарства,

- 2) доріг ґміни, вулиць, мостів, площ та організації дорожнього руху,
- 3) водопроводів та водопостачання, каналізації, видалення та очищення стічних вод, підтримання чистоти та порядку, а також утримання санітарного обладнання, сміттєзвалищ, утилізації ТПВ, забезпечення електро- і тепловою енергією, а також газом,
- 3а) діяльності у сфері телекомунікації,
- 4) місцевого громадського транспорту,
- 5) охорони здоров'я,
- 6) соціальної допомоги, а також закладів опіки,
- 6а) підтримки сім'ї та системи піклування,
- 7) житлового будівництва на рівні ґміни,
- 8) державної освіти,
- 9) культури, бібліотек на рівні ґміни та інших закладів культури, а також охорони пам'ятників та догляду за ними,
- 10) фізичної культури і туризму, зокрема, зон відпочинку та спортивного обладнання,
- 11) торговельних площ/базарів та критих базарів,
- 12) зелених насаджень на території ґміни та озеленення,
- 13) ґмінних цвинтарів,
- 14) громадського порядку і безпеки громадян, а також протипожежної охорони і захисту від повеней, у тому числі оснащення й утримання т.зв. протипаводкових складів ґміни,
- 15) утримання об'єктів та комунального обладнання ґміни, а також об'єктів адміністрації,
- 16) сімейної політики, зокрема, надання соціальної, медичної та юридичної допомоги вагітним жінкам,
- 17) підтримки та розповсюдження ідеї самоврядування, зокрема створення умов для діяльності та розвитку допоміжних одиниць, а також запровадження програм розвитку громадської активності,
- 18) популяризації ґміни,
- 19) діяльності на користь громадських організацій та суб'єктів, про які йдеться у ст. 3 п.3 Закону про діяльність суспільної користі і волонтерство від 24 квітня 2003 року (Вісник законів за 2010 рік №234, поз. 1536 з подальшими змінами), а також співпраці з ними,
- 20) співпраці з місцевими та регіональними громадами інших держав.

Проекти, які тематично відповідають будь-якому із зазначених вище завдань, теоретично можуть подаватися в рамках процесу ПБ, якщо модель ПБ у даній гміні охоплює весь перелік завдань, про які йдеться в законі.

Деякі органи місцевого самоврядування, які обирають широкий тематичний спектр проектів, виділяють окрему суму на т.зв. «тверді» проекти (інвестиційні проекти, ремонт тощо) і на «м'які» проекти (події, заходи, соціальні програми тощо). Такий підхід було використано в місті Пшчина (поділ на інвестиційні проекти та культурно-соціальні) та Жешуві (поділ проектів на дві категорії – «будівництво, модернізація або ремонт елемента міської інфраструктури» та «заходи та дії суспільного характеру, а також зі сфери спорту, культури і освіти»). Зазвичай за таким рішенням у рамках ПБ завжди стоїть бажання спонукати мешканців думати не лише про «ями на дорогах», які необхідно ліквідовувати, але й також про заходи та дії, які б сприяли активізації місцевої громади.

Однак, мабуть, кращим за інші варіантом буде залишити саме мешканцям можливість ухвалення рішення стосовно того, які проекти будуть допущені до голосування, а потім – до подальшої реалізації. Початково ці питання вони можуть розглядати на етапі обговорення місцевих проблем і запропонованих проектів, а потім вже безпосередньо в процесі голосування. Таким чином мешканці зможуть краще реалізувати одну з основних цілей ПБ, а саме – самостійне визначення пріоритетів у розподілі публічних коштів, а також визначення напрямку потоку бюджетних коштів.

При визначенні окремих сум може статися так, що в даному році реалізації ПБ може не вистачати ідей у певних категоріях, і, враховуючи принцип попереднього розподілу коштів, вони або не будуть використані (за винятком тих випадків, коли в положеннях передбачено можливість «перекидання» коштів до інших категорій, де ідей/проектів є більше, ніж коштів) або ж – і це гірший варіант – вони витратяться в примусовому порядку на проекти, що їх у процесі голосування підтримала лише невелика кількість осіб, і не було проектів, які могли б становити конкуренцію. До абсурду, спричиненого таким становищем, дійшло в Констанцін-Єзьорне, де в рамках ПБ на 2016 рік були виділені окремі суми коштів на інвестиційні проекти та проекти зі сфери туризму, спорту, відпочинку та культури. В другій групі (сума – 200 000 злотих) на голосування було виставлено лише три проекти, загальна вартість яких не перевищувала виділеної суми і, відповідно, вони могли бути реалі-

зовані, без огляду на те, що в процесі голосування проекти отримали 31, 4 та 2 голоси⁹. Такі ситуації викликають серйозні сумніви щодо раціонального розподілу коштів на завдання/проекти, які не користуються суспільною підтримкою. Подібна проблема може виникнути у випадку розподілу коштів за «розміром» проектів. Наприклад, у процедурі ПБ на 2016 рік у місті Конін проекти поділялися на дві категорії: «малі» – вартістю до 29 999,99 злотих і «великі» – вартістю від 30 000 злотих до 1 400 000 злотих, де загальна сума коштів, виділених на ПБ, була поділена на ці дві категорії проектів за принципом: «малі» – 30% від загальної суми коштів, «великі» – 70% від загальної суми коштів.

4.4. Умови допущення проектів до голосування

У положеннях процесу необхідно чітко прописати, яким саме умовам (окрім тематики) повинні відповідати проекти, щоб бути допущеними до голосування в рамках ПБ.

Щоб забезпечити фактичний відбір та можливість формування напрямів витрачання коштів у рамках даної процедури, найкраще, щоб ці умови обмежувалися формальними вимогами, гарантуючи водночас можливість реалізації проекту місцевою адміністрацією, а також відповідаючи базовим рамкам процесу, визначеним на місцевому рівні (наприклад, верхня межа допустимих витрат чи територіальні обмеження). Зазначені умови повинні становити критерії перевірки та відбору проектів (на етапі загальної і детальної перевірки, залежно від конкретної форми процедури ПБ на місцевому рівні) і повинні бути розміщені для ознайомлення якомога раніше. В ситуації, якщо з ними пов'язані конкретні положення/постанови/розпорядження чи інші рішення, ці документи повинні бути оприлюднені в доступній і зрозумілій формі (наприклад, на сторінці ПБ повинен бути розміщений написаний зрозумілою мовою перелік власних завдань гміни з прикладами, які пояснюють можливі завдання в тій чи іншій категорії). Доволі добре з цим завданням впоралася Варшава, яка на своїй сторінці ПБ (<http://twojbudzet.um.warszawa.pl/>) пояснює «зрозумілою» мовою ча-

9 За: <http://www.konstancinjeziorna.pl/aktualnosci-specjalne/budzet-obywatelski-wyniki-glosowania-mieszkancow> [dostęp: 10.11.2015]

стини положення, що стосується умов, яким повинні відповідати проекти, а також розмістила посилання на стратегічні документи, з якими повинні бути узгоджені проекти.

Для забезпечення узгодженості і реалізації політики гміни важливо, щоб проекти в рамках ПБ не суперечили планам і програмам, прийнятим і затвердженим органами влади, наприклад у стратегічних документах.

Базові умови

Основні умови, яким повинні відповідати проекти, що подаються в рамках процедури ПБ:

- належність до сфери власних завдань гміни,
- відповідність діючим положенням законодавства,
- відповідність планам землеустрою і забудови, а у разі їх відсутності – відповідність висновкам дослідження передумов і напрямків просторового розвитку,
- узгодженість із завданнями, реалізація яких вже розпочалася або які гміна планує реалізувати,
- узгодженість із прийнятими стратегіями, програмами гміни.

Етапність та проекти, реалізація яких передбачає лише підготовку документації

Дуже добре, якщо в положеннях буде прямо зазначено, чи проекти повинні становити закритий цикл і завершитися конкретним результатом, яким одразу зможуть скористатися мешканці, чи можуть, наприклад, полягати лише у підготовці проектної документації, що у випадку великих інвестицій може означати навіть кількатисячні витрати. Цей другий варіант з'являється зазвичай у процесах ПБ, які відбуваються на невеликих територіях без бюджетів для допоміжних підрозділів. Доволі часто ПБ є для них єдиним шансом на реалізацію більшої інвестиції, яку неможливо профінансувати протягом одного року реалізації процесу, тому такі проекти розбиваються на декілька етапів, і, наприклад, в один рік подається проектна заявка на розробку документації, а на другий рік відбувається реалізація інвестиції.

З іншого боку, допуск проектів, що передбачають лише підготовку документації до них або є частиною чогось більшого і масштабнішого, створює ризик виникнення ситуації, коли, наприклад, буде готова документація, а наступного року в процесі голосування проектна заявка

на реалізацію інвестиції не переможе і коштів на неї також не знайдеться в бюджеті гміни. Виходить так, що кошти витрачаються на сумнівні проекти, а це може становити серйозну проблему для адміністрації. Саме з цієї причини щоразу більше гмін окрім умов, яким повинні відповідати проекти, вносять у положення запис про те, що в рамках ПБ не можуть подаватися проекти, які передбачають тільки підготовку проектної документації або ж реалізацію одного з елементів (етапів) завдання, яке вимагатиме продовження в наступні роки.

Збереження і використання результатів реалізації проекту

Важливим критерієм, який дедалі частіше з'являється в положеннях, є можливість передбачити в бюджеті на наступний рік кошти для збереження і використання результатів реалізації проекту в наступні роки (ця умова стосується, передусім, інвестиційних проектів). Дотримання цього критерію є доволі складним завданням, оскільки вимагає чіткого визначення вартості проекту і ретельного аналізу можливостей його фінансування в подальшому, незалежно від особистих уподобань чиновника/посадової особи, що здійснює таку оцінку. Не слід забувати про цей критерій і чітко доводити мешканцям інформацію щодо сумнівів, які викликає оцінювання подібних складних проектів у процесі перевірки. Елементом передачі інформації про суть ПБ і в ширшому контексті – принципи та правила функціонування бюджету гміни – повинно бути пояснення мешканцям можливих фінансових наслідків, зокрема внаслідок реалізації високовартісних інвестицій, які можуть привести до зменшення суми в рамках ПБ в наступні роки або взагалі до відмови гміни від цього механізму внаслідок необхідності запланувати значні кошти на підтримання інвестицій, реалізованих у попередні роки запровадження бюджету.

Один рік чи декілька

Більшість органів місцевого самоврядування допускає в рамках ПБ лише однорічні проекти, тобто проекти, які, за попередньою оцінкою на етапі перевірки, можна повністю реалізувати протягом одного календарного року. Такий підхід дає змогу відбирати в рамках ПБ проекти, які вписуються в графік фінансування на календарний рік, що для місцевої адміністрації набагато простіше і, крім того, забезпечує прозорість та наочність результатів даного року запровадження бюджету. При належній підготовці положень і бажанні органів влади можна також допускати проекти, реалізація яких триватиме більше 12 місяців,

або стосовно яких відомо, що їх реалізація не розпочнеться 1 січня і, внаслідок цього, затягнеться на наступний рік. Якщо одразу відомо, що реалізація проекту займатиме більше ніж 12 місяців, такий проект можна вписати в багаторічну фінансову перспективу і реалізувати його поетапно. Однак це вимагає точних домовленостей із казначейством ґміни та внесення до положень таких рішень, які б відповідали прийнятій у даній місцевості процедурі реалізації бюджету і багаторічному фінансовому прогнозу.

Загальнодоступність

Загальнодоступність є одним із ключових і водночас найбільш суперечливим критерієм перевірки проектів у рамках ПБ. Його формулювання і дотримання є результатом чітко визначеної мети процесу ПБ, яка вбачається не просто в звичайному задоволенні потреб мешканців, а в задоволенні особливого виду потреб, які, зокрема, стосуються рішень, що мають загальний характер, тобто доступних для всіх мешканців даної ґміни, або ж – у випадку поділу на менші території – наприклад, для даного мікрорайону. В основі такого підходу лежить припущення, що ПБ є механізмом, спрямованим на забезпечення рівного доступу до інвестицій чи результатів виконання завдань, фінансування яких відбувалося за рахунок державних коштів. Саме тому в моделях, які чітко дотримуються такого підходу, є записи про критерій загальнодоступності, згідно з яким передбачені в проектах заходи чи інвестиції не можуть бути доступними лише для окремої категорії мешканців, наприклад, одного закритого подвір'я чи учнів однієї школи (виняток становлять проекти, які передбачають, що результатами їхньої реалізації, наприклад, модернізації ігрового майданчика, зможуть користуватися також особи ззовні, наприклад, у позашкільний час діти, які не є учнями даної школи). Зазвичай ця вимога викликає багато суперечок і призводить до конфліктних ситуацій за участю мешканців, пов'язаних із конкретною установою (наприклад, школою чи житловим кооперативом) та «необ'єднаних» мешканців, які звинувачують своїх опонентів у бажанні реалізувати вузькі інтереси і в наявності більших можливостей рекламування проектів, які мають такі *de facto* інституційні заявники. Однак необхідно пам'ятати, що рішення стосовно жорсткості даного критерію кожного разу залежить від місцевих органів влади і повинно бути результатом обговорення в колі учасників групи з питань партиципаторного бюджету та консультацій з мешканцями. Особисто ми рекомендуємо завжди брати до уваги можливість рекламування загальнодоступних проектів.

У положеннях визначення даного критерію є доволі складною справою, оскільки не базується на конкретних записах Закону про місце самоврядування. З огляду на це, окремі органи самоврядування прописують його самостійно. Наприклад, Варшава сформулювала цей критерій в доволі загальному вигляді, а остаточне рішення щодо його дотримання повинні ухвалити/не ухвалити партиципаторні групи житлових мікрорайонів, до складу яких входять представники місцевих депутатів, посадові особи/чиновники, представники громадських організацій та мешканці. В положеннях процесу на 2017 рік критерій звучав наступним чином: «У рамках партиципаторного бюджету можуть подаватися проекти, які [...] передбачають можливість користуватися результатами реалізації проекту всім бажаючим мешканцям».

Цікавий підхід застосувала Консультаційна група з питань партиципаторного бюджету в місті Радомско. Вона точно визначила мінімальні часові рамки загальнодоступності результатів інвестиційних проектів, реалізація яких відбувалась на території з обмеженим доступом/території, що не належить до місць загального користування. Врахування даної вимоги в проекті означало дотримання критерію загальнодоступності. Обов'язковим додатком до проектів, реалізація яких запланована саме на таких територіях, є заява про згоду на користування територією.

4.5. Ліміти вартості

У більшості органів місцевого самоврядування верхньою межею вартості окремого проекту, що подається в рамках ПБ, є сума коштів, призначених на реалізацію процесу в даному році на певній території. У крайніх випадках це може привести до того, що в голосуванні в даному районі переможе лише один великий проект, вартість якого становитиме всю виділену суму коштів. На жаль, така ситуація може викликати безліч розчарувань з боку інших авторів проектів і обмежити кількість мешканців, які безпосередньо будуть зацікавлені в результатах реалізації проекту, або ж – у випадку більших територій – привести до того, що в даному році запровадження процесу результатами проекту зможе скористатися, наприклад, лише один житловий масив із даної частини міста. Одним із рішень проблеми, яке може забезпечити реалізацію більшої кількості проектів, є запровадження верхньої межі вартості проектів, що дає гарантію,

що на реалізацію пройде щонайменше два проекти з кожної території, а в ширшому контексті – більше шансів отримають менші проекти і за своєю суттю більш місцеві. Таку межу вартості одного проекту може встановити група з питань ПБ – зазвичай, це якась певна частина коштів, виділених із загальної суми на дану територію. Ось декілька прикладів рішень стосовно лімітів вартості проектів: у Гданську на 2016 рік – 500 000 злотих на місцеві проекти (при загальній сумі 1 500 000 злотих на кожну територію, і на загальноміські проекти – без верхньої межі вартості проекту при загальній виділеній на них сумі у розмірі 2 000 000 злотих); у місті Бельсько-Бяла на 2016 рік – 500 000 злотих на загальноміські проекти (також при загальній сумі 1 500 000 злотих, натомість без ліміту на місцеві проекти, на які виділено по 75 000 злотих на кожну територію/район); у місті Познань на 2016 рік – 2 000 000 злотих на загальноміські проекти (при загальній сумі 5 000 000 злотих) і 500 000 злотих на проекти в мікрорайонах (2 000 000 злотих для кожного мікрорайону); у місті Лодзь на 2016 рік – на місцеві проекти максимально 25% від суми, виділеної на завдання місцевого характеру в даному районі (при сумі 6 000 000 злотих на кожен район) і на загальноміські проекти – 25% від суми, виділеної на завдання загальноміського характеру (загальна сума – 10 000 000 злотих).

4.6. Списки на підтримку проектів

Вимога наявності для кожного з проектів списку на його підтримку може бути для автора/-ів проекту (заявників) важливою нагодою представити свою ідею, свій проект іншим мешканцям, обговорити його з ними і почути їхню думку з цього приводу. Іноді деякі заявники вважають цю вимогу зайвою, розглядаючи її як додаткову перешкоду, однак слід подивитися на неї як на механізм, який, до певної міри, змушує автора донести свої ідеї до більшої групи мешканців, що може бути непоганою початковою перевіркою проекту. Встановлюючи необхідну кількість підписів на розумному рівні, ми мотивуємо заявників до того, щоб вони не обмежувалися лише своїми родичами чи друзями, але й даємо їм реальну можливість долучитися до цього процесу. Якщо виявиться, що заявник/автор проекту не може зібрати навіть декількох підписів на підтримку власного проекту, це може бути свідченням того, що його ідея є цікавою лише для вузького кола осіб і не буде підтримана ширшою групою мешканців в рамках ПБ. Таки підхід є особливо ко-

рисним у ситуації, коли процедура передбачає можливість голосувати на довільно обраній території, без прив'язки до місця проживання.

Як показує практика органів місцевого самоврядування, необхідна кількість підписів на підтримку проекту це, зазвичай, від 15 до 30 підписів. Найбільша кількість підписів вимагається у варшавському процесі ПБ¹⁰. До цієї кількості не входить автор/-и проекту. Вимоги, що висуваються до осіб, які ставлять підписи на підтримку проекту, не повинні відрізнятися від вимог до осіб, які подають проектні заявки чи голосують (наприклад, що стосується вікових обмежень) і залежать від загальних умов.

4.7. Подача і підтримка проектів поза межами місця проживання

Якщо в питанні подачі проектних заявок слід звернути увагу на більш відкритий підхід – може бути так, що цікаву ідею/проект змін на певній території матиме хтось, хто там не проживає, а лише, наприклад, працює, тоді, якщо йдеться про збір підписів, треба застосовувати більш суворі підходи і подбати про те, щоб підписи ставили особи, які будуть найбільш зацікавлені в отриманні результатів проекту і для яких результати реалізації проекту будуть найбільш відчутними. Збір підписів повинен зменшити ризик подання проектних заявок особами, які, не маючи жодного відношення до даної території, хочуть «облаштувати» мікрорайон для його мешканців без узгодження з ними таких змін. Що меншою буде територія, то ефективнішим буде даний механізм, оскільки тоді складно буде припустити ситуацію, коли на підтримку проекту з однієї частини мікрорайону заявник збиратиме підписи осіб, що проживають в абсолютно іншій його частині.

10 Приклади лімітів мінімальної кількості осіб, які підтримують даний проект у процесах ПБ на 2016 рік в інших територіальних самоврядуваннях: Домброва Гурніча – 15 мешканців даного мікрорайону, Яроцин – 15 мешканців даного житлового масиву, Лодзь – 15 мешканців міста (також у випадку місцевих проектів), Гдиня – 25 мешканців даного мікрорайону, Радомско – 30 мешканців даної території, Варшава – 30 мешканців міста (також у випадку місцевих проектів) участі в процесі. Однак окремого рішення у випадку гмін, де процес відбувається на попередньо поділених територіях, вимагає питання: «Чи особи, які подають чи підтримують проекти своїми підписами, повинні проживати на території, якої стосується даний проект?»

4.8. Право власності і реалізація проекту

У більшості міст і містечок, де запроваджується ПБ, реалізація проєктів дозволена лише на ділянках, які є власністю гміни або ж перебувають в її підпорядкуванні (наприклад, належать Державному казначейству). Такий підхід є найпростішим і не викликає сумнівів щодо можливості реалізації таких проєктів органами місцевої влади (якщо специфіка проєкту взагалі передбачає можливість його реалізації на вказаній території). Однак, всупереч аргументам, які часто використовують представники місцевої адміністрації, це не єдине можливе вирішення проблеми! Остаточний вигляд моделі ПБ залежить від рішення органів місцевого самоврядування і готовності до співпраці з боку інших суб'єктів, які працюють на території даної місцевості. Будь-які типи проєктів (також інвестиційні!) можуть бути реалізовані на ділянках, що не належать гміні. Якщо буде передбачена така можливість, у положеннях необхідно чітко прописати, за яким принципом подаються проєкти в рамках ПБ, реалізація яких відбуватиметься на ділянках, що не належать гміні. Обов'язковою вимогою в таких випадках повинно бути надання заявником/автором проєкту письмової згоди суб'єкта, якому належить право власності на земельну ділянку, на реалізацію проєкту (як інвестиційного, так і «м'якого»), а перед початком реалізації проєкту – підписання відповідного договору між власником земельної ділянки та органами місцевого самоврядування, в якому будуть визначені умови передачі ділянки у користування на цілі проєкту, а також зобов'язання власника підтримувати результати реалізації проєкту в належному стані та забезпечувати їхню загальнодоступність. У дозволі на реалізацію проєкту повинен бути чітко визначений період, протягом якого ділянка надається в користування гміни (наприклад, в місті Яроцін у випадку «м'яких» цей термін закінчується одночасно з датою закінчення реалізації проєкту, а у випадку інвестиційних проєктів цей строк не може бути меншим ніж п'ять років), а також врахована готовність розпорядника взяти на себе витрати, пов'язані з експлуатацією/утриманням результатів реалізації проєкту протягом наступних років. Окремі гміни по-різному формулюють зміст таких дозволів.

Ситуації допуску до реалізації проєктів на територіях, що не є власністю гміни, є доволі рідкісним явищем в органах місцевого самоврядування, які запроваджують ПБ – це пов'язано з надмірною обережністю адміністрації, яка посилається на закон про публічні кошти. Варто, од-

нак, подумати над можливим вирішенням цієї проблеми, зокрема в тих гмінах, де більшість ділянок не належить гмінам і врахування такої можливості було б чудовим шансом задовольнити певні потреби мешканців. У випадку інвестиційних проєктів, підготовка такого рішення буде набагато складнішою і матиме багато скептиків, ба навіть опір адміністрації, але відносно легкою повинна бути можливість реалізації в таких локалізаціях м'яких проєктів, наприклад, свят мікрорайонів на загальнодоступних територіях під управлінням житлово-будівельних кооперативів.

У Варшаві, де в 2016 році реалізація ПБ відбувалася в 18 мікрорайонах (на підставі спільних рамкових положень, але з окремими сумами для кожного мікрорайону й окремими детальними рішеннями, що ухвалювалися групами з питань ПБ на рівні мікрорайонів), рішення стосовно можливості реалізації проєктів на земельних ділянках, що не належать місту, ухвалювалися мікрорайонами окремо. На ухвалення такого рішення наважувалися тоді, коли мікрорайон складався з невеликої кількості приватних земельних ділянок, які можна було використовувати під інвестиції, а його влада вже мала позитивний досвід в реалізації спільних проєктів з ОСББ та житлово-будівельними кооперативами.

Партиципація у витратах

Цікавий підхід у своїй процедурі ПБ використовує гміна Яроцін. При наявності гарного досвіду в реалізації державних інвестиційних проєктів для громадських потреб спільно з ОСББ, а також з урахуванням ситуації з обмеженим доступом до територій і т.зв. публічного простору в певних мікрорайонах, на які поділено місто, при обмеженій кількості коштів у міському бюджеті на 2016 рік, була передбачена можливість співфінансування такого роду проєктів приватними суб'єктами у випадку, якщо загальна вартість проєкту перевищувала суму, виділену в рамках ПБ для житлових масивів на даній території. Окрім проєктної заявки, автор такого проєкту повинен був додати декларацію з зобов'язанням певного суб'єкта до співфінансування процесу реалізації даного проєкту в розмірі певної суми грошових коштів (звичайно, можна подати в рамках ПБ проєктну заявку на реалізацію інвестиційного проєкту, але лише на ту суму, яка може бути використана в рамках процедури ПБ, що збільшить шанси реалізації в рамках ПБ більше ніж одного проєкту). Така декларація повинна була містити підпис уповноваженої суб'єктом особи. Якщо проєкт отримував відповідну кількість голосів, органи місцевого самоврядування перед початком проєкту укладали з даним суб'єктом договір про передачу (у формі дарчої) коштів на реалізацію проєкту.

У положеннях ПБ Яроціна на 2016 рік така можливість була прописана наступним чином:

1. якщо проекти вимагають реалізації на певній території, вона може бути або не бути власністю гміни Яроцін;
2. якщо реалізація проекту відбуватиметься на території, що не належить гміні Яроцін, власник території повинен дати письмову згоду на передачу ділянки в розпорядження гміни Яроцін з метою реалізації проекту. Подробиці процесу передачі будуть викладені в договорі, що укладається між власником території та гміною Яроцін у разі ухвалення рішення про реалізацію даного проекту;
3. вартість реалізації окремого проекту не може перевищувати суми, призначеної на реалізацію проектів у рамках громадського бюджету в даному житловому масиві, окрім ситуацій, коли до проекту буде додано декларацію зовнішнього суб'єкта стосовно співфінансування проекту (згідно з Додатком № [...] до даних положень).

4.9. Бланк проектної заявки

Зразок бланка проектної заявки разом зі зразками всіх необхідних додаткових документів повинен становити додаток до Положень процесу ПБ. До положень необхідно додати також інструкцію з заповнення проектної заявки, написану простою і зрозумілою мовою¹¹.

Бланк проектної заявки повинен містити наступні елементи:

- дані автора проекту/заявника (ім'я, прізвище, адреса, ІПН) – дані повинні дати змогу ідентифікувати особу і перевірити, чи має вона право подавати проект,
- контактні дані автора проекту/заявника (e-mail, телефон),
- назву проекту,
- короткий опис проектної пропозиції (максимально 50 слів),

11 Звичайний ролик із поясненнями принципів та положень ПБ для житлових масивів на 2016 рік, зокрема правила подання проектів, підготувала, наприклад, гміна Яроцін. Див.: https://www.youtube.com/watch?time_continue=81&v=MLnxNIWG7qA.

- тип/характер проекту (наприклад, загальноміський/міський; великий/малий; тематична сфера – якщо є окремі суми на різні типи проектів),
- місце реалізації проекту (назва і номер вулиці або земельної ділянки),
- обґрунтування реалізації проекту,
- повний опис проекту – в описі не повинно бути вказівок на потенційних виконавців,
- принципи і правила використання результатів реалізації проекту іншими мешканцями (спосіб реалізації критерію «загальнодоступність»),
- попередній кошторис проекту разом із деталізацією його складових елементів,
- вид і приблизну суму витрат на експлуатацію (утримання) результатів реалізації проекту в наступні роки (якщо такі результати матимуть місце – наприклад, витрати на прибирання, електроенергію, водопостачання, поточні ремонти, реставрацію).

Додатково можна попросити заявників/авторів проекту самостійно визначити тематичну категорію проекту (наприклад, озеленення, інвестиції, культура) та потенційних користувачів проекту і зазначити це в бланку проектної заявки – це допоможе роботі відповідних відділів на етапі перевірки ними проектів, а також презентації проектів на сайті, наприклад, у вигляді пошукової системи, яка допоможе переглядати позиції за тематикою чи групами користувачів. Такий підхід застосовано, наприклад, у бланку варшавського ПБ, де заявник/автор проекту зазначає наявність наступних елементів проекту:

Класифікація проекту (можна обрати максимально 3)

☐

освіта

☐

сполучення/
дороги

☐

культура

☐

охорона
навколишнього
середовища

☐

соціальна
допомога

☐

громадський
простір

☐

спорт

☐

охорона здоров'я

☐

зелені
насадження

інше (необхідно вказати) _____

Потенційні користувачі проекту (можна обрати максимально 3)

☐ діти	☐ молодь	☐ дорослі
☐ особи похилого віку	☐ студенти	☐ тварини
☐ сім'ї з дітьми	☐ особи з особливими потребами	
☐ інше (необхідно вказати)		

У бланку необхідно також знайти місце для заяви щодо справжності поданих даних, а під ним – місце для підпису заявника/автора проекту (якщо це неповнолітня особа – підпис юридичного опікуна). Слід також передбачити розміщення тексту **згоди на збір та обробку персональних даних організатором процесу** (зазвичай головою міськради чи мером) з метою реалізації ПБ. Аналогічні тексти повинні бути в зразках бланків зі списками на підтримку проектів. Тести повинні супроводжуватися приміткою, хто саме є адміністратором цих даних.

Додатково у проектній заявці можна розмістити факультативну рубрику з текстом згоди заявника/автора проекту, яка передбачає оприлюднення імені та прізвища автора проекту у зв'язку з публікацією даних про нього. Текст згоди може бути на зразок згоди, що використовувалася в Варшаві: «Я висловлюю свою згоду на розміщення мого імені та прізвища в електронній системі з метою реалізації партиципаторного бюджету в столичному місті Варшаві (ESOG), де буде розміщена інформація про поданий мною проект під назвою: «...». Ми рекомендуємо вам використовувати такий підхід і робити цим процес ПБ більш прозорим.

Крім безпосередньо бланка проектної заявки, необхідно опублікувати також усі необхідні **додатки** – обов'язкові (наприклад, згода юридичного опікуна неповнолітньої особи) і факультативні (наприклад, згода розпорядника/власника території/земельної ділянки, яка не належить місту).

Тут подано перелік усіх бланків, необхідних на етапі подання проектів (зірочкою позначені ті додатки, наявність яких буде залежати від вимог, визначених у місцевих положеннях):

- зразок проектної заявки на участь у ПБ,
- зразок згоди власника території на реалізацію проекту,

- зразок декларації зовнішнього суб'єкта на співфінансування проекту,
- зразок списку осіб, що підтримують проект,
- зразок згоди юридичного опікуна на подання неповнолітньою особою проекту в рамках ПБ,
- зразок бланка для внесення змін до проекту.

4.10. Форми і строк подання проектів

Зазвичай проекти/проектні заявки подаються в паперовому вигляді – переважно в раді гміни, але й в інших, спеціально призначених для цього місцях (наприклад, у бібліотеках чи приміщеннях рад мікрорайонів). Існує також можливість подання проектів в електронному вигляді за допомогою спеціального бланка (як правило, він є елементом загальної електронної системи для управління процесом ПБ; на польському ринку вже функціонує декілька таких систем). Завдяки перенесенню процедур та дій, пов'язаних із поданням проектів, до електронної системи, полегшується процес оприлюднення даних про проект, а також інформації про будь-які зміни в ньому (наприклад, на етапі обговорення чи перевірки проектів). Дані, які містять проектні заявки в паперовому вигляді, повинні бути перенесені працівниками ради до комп'ютера, а дані стосовно кількості поданих проектних заявок – оприлюднені.

Деякі органи місцевого самоврядування, які не мають комплексних електронних систем, але хочуть мінімізувати кількість паперових проектних заявок, дозволяють відправляти проекти електронною поштою (у формі файлів ПДФ або сканів), однак така форма подачі є доволі проблематичною з огляду на обмежені можливості перевірки достовірності даних, наприклад, у списках на підтримку проектів.

Не слід забувати також про термін подання заявок: у графіку процесу ПБ необхідно виділити на це щонайменше один місяць.

Це не лише дозволить підготувати і обговорити проектні заявки авторам, які вже мають готові ідеї, але й також зустрітися і розробити спільні концепції проектів групам сусідів. Достатня тривалість даного етапу дозволить організувати і провести заходи, які матимуть на меті популяризацію процесу подання заявок, наприклад, марафон написання проектів в рамках ПБ.

4.11. Попередня перевірка проектів

Надзвичайно важливо, щоб на цьому етапі процесу існувала можливість внесення коректив авторами проектів, виправлення ними формальних помилок у своїх проектах (виявлених на етапі загальної перевірки – див.: [розд. 7 «Перевірка проектів»](#)), таких як, наприклад, відсутність підпису на бланку або недостатня кількість підписів на підтримку проекту. Гарним рішенням є визначення в положеннях строку, протягом якого дозволяється виправляти проекти або ж вносити в них корективи, наприклад, три робочі дні від дати передачі радою такої інформації (на електронну адресу або на номер телефону, вказаний у проектній заявці). Відсутність виправлень чи доповнень може бути підставою для призупинення процесу розгляду даного проекту: за формальними причинами проектну заявку буде відхилено на цьому етапі.

Звичайно, процедура повинна передбачати можливість внесення змін на етапі ретельної перевірки на вимогу посадових осіб, які перевіряють проекти. Також повинна бути опція поєднання проектів безпосередньо їх авторами – найкраще, щоб це відбувалося на етапі обговорення проектів і, можливо, в процесі їх подачі. Добре, якщо в процесі ПБ рада виступить ініціатором контактів між заявниками/авторами проектів, які подали подібні пропозиції – це полегшить процес спільної розробки проектів, які в підсумку матимуть більше шансів зацікавити ширше коло мешканців. Прискорити процес поєднання проектів може створення на сайті ПБ можливості перегляду проектних заявок, які подаються (наприклад, на сторінці ПБ у Варшаві можна переглянути всі подані проекти і кожний, хто цього бажає, може зв'язатися з автором проекту за допомогою електронного бланка, який дозволить відправити e-mail на електронну адресу, вказану в проектній заявці; для захисту персональних даних адреса електронної пошти не висвітлюється).

Заявник/автор проекту повинен також мати право відкликати свій проект (навіть з огляду на поєднання його з іншим проектом): для уникнення плутанини на етапі популяризації/просування проектів і підготовки бюлетенів для голосування така можливість повинна бути лише до моменту визначення черговості проектів на бюлетенях для голосування (див.: [розд. «Вибір проектів для подальшої реалізації»](#)).

Від ідеї до проекту

Цікавим рішенняням є Інкубатор Ідей, (<http://pomysl.konin.pl>), створений у зв'язку з запровадженням партиципаторного бюджету в місті Конін (зрештою, це був один із проектів-переможців у перший рік запровадження Громадського бюджету в місті Конін). Це спеціальний сайт, на якому майбутні автори проектів можуть презентувати свої ідеї ще до моменту офіційного подання проекту в рамках процедури – обмінюватися думками стосовно проекту з іншими мешканцями, вносити зміни та вдосконалювати свої пропозиції, збирати голоси на підтримку проекту і т.ін., популяризуючи у такий спосіб свою ідею, свій проект, отримуючи прихильників проекту вже з початку процедури, а також максимально пристосовуючи його до потреб багатьох інших осіб.

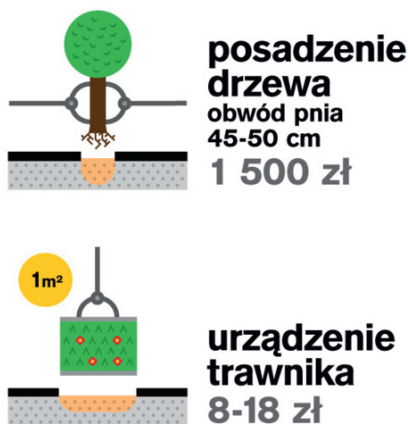
Джерело: <http://pomysl.konin.pl>

4.12. Перебіг і реалізація етапу

Якщо розглядати процес ПБ як процес, який, окрім отримання нових завдань, має також активізувати якомога більше мешканців і спонукати їх до дискусій та обговорення місцевих потреб, тоді етап подання проектів не може обмежитися лише поданням проектних заявок. На даному етапі також повинні відбуватися дискусії, обговорення, зустрічі з мешканцями, під час яких народжуватимуться ідеї проектів, які відповідатимуть фактичним потребам широкого кола мешканців – про цей елемент процесу ПБ див. більше в [розд. 6 «Зустрічі-дискусії»](#).

Важливою є також організація даного етапу таким чином, щоб усі зацікавлені поданням своїх ідей могли отримати необхідну професійну підтримку, передусім у процесі планування – що краще буде підго-

товлено проектну заявку, то легшим буде процес перевірки і меншим ризик виникнення суперечливих моментів на подальших етапах процесу. Отже, варто потурбуватися про те, щоб заявники/автори проектів мали можливість отримати консультації у членів групи з питань ПБ (зокрема, якщо йдеться про загальні вимоги, тобто умови допуску проектів до голосування чи необхідні формальності, пов'язані з поданням заявок), а також у представників конкретних відділів чи департаментів (у разі детальних вимог). На весь період підготовки і подання проектів необхідно визначити конкретні терміни постійних чергувань посадових осіб, а також визначити час у післяобідній період. Години прийому і чергувань, а також e-mail адреси та номери телефонів повинні бути у відкритому доступі, наприклад, на сайті ради чи в місцевій пресі. Якщо в місті процес ПБ передбачає поділ міста на менші території, тоді найкраще такі зустрічі з посадовими особами організовувати щонайменше по одному разу протягом усього етапу в різних частинах міста, наприклад, під час зустрічей-дискусій або у вигляді марафону написання проектів.

Варшавський приблизний прейскурант цін на виконання найбільш популярних видів робіт

Джерело: http://twojbudzet.um.warszawa.pl/ile_kosztuje_miasto

Варто підготувати та оприлюднити інформацію про вартість виконання найбільш популярних видів робіт, на підставі якої автори зможуть ретельніше розрахувати кошторис власних проектів. Такі преїскуранти були підготовлені для ПБ у Варшаві (http://twojbudzet.um.warszawa.pl/ile_kosztuje_miasto) і Кракові (http://www.krakow.pl/budzet/165662,artykul,cennik_budzetu_obywatelskiego.html). При підготовці проектних заявок дуже корисним є також доступ до електронної мапи, на якій вказується вид власності на земельні ділянки. Отже, автор проекту завжди самостійно може перевірити, у чийй власності перебуває ділянка, на якій він планує реалізацію проекту і чи відповідає дана земельна ділянка критеріям власності, визначеним у положеннях ПБ. Якщо тільки в розпорядженні органів місцевої влади є такий інструмент, необхідно зробити додаткове посилання на сайті процесу, як це зробили, наприклад, у місті Бельсько-Бяла (<http://web2.um.bielsko.pl/mapa/viewer.htm>), Кракові (<http://msip.um.krakow.pl/msip/index.html>) чи Варшаві (http://www.mapa.um.warszawa.pl/mapaApp1/mapa?service=mapa_wlasnosci).

Приклади записів у положеннях

Обсяг і загальні критерії допуску проектів

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

§

1. *Загальну суму, призначену на запровадження партисипаторного бюджету в мікрорайоні, визначає Рада мікрорайону з урахуванням відсоткових лімітів, встановлених мером Варшави та фінансових можливостей мікрорайону.*
2. *Рада мікрорайону визначає, чи в даному мікрорайоні існує можливість подання проектів, реалізація яких повинна відбуватися на земельних ділянках, що не є власністю міста Варшави або ділянках, що є власністю міста, але обтяжені правами третіх осіб.*
3. *Проекти повинні відповідати власним завданням с. міста Варшави, за реалізацію яких відповідають мікрорайони чи інші організаційні підрозділи.*

§

1. *У рамках партисипаторного бюджету можуть бути подані проекти:*

- 1) реалізація яких розрахована на один бюджетний рік, тобто відбуватиметься протягом 2017 року;
 - 2) результати реалізації яких будуть доступні для більшості мешканців;
 - 3) реалізація відбуватиметься на ділянці, що є власністю ст. м. Варшави і не обтяжена правами третіх осіб, або якщо Рада мікрорайону ухвалить таке рішення, тоді також на земельних ділянках, що є власністю ст. міста Варшави і обтяжені правами третіх осіб.
2. У рамках партисипаторного бюджету не дозволяється подавати проекти:
- 1) які передбачають виконання лише проектної документації;
 - 2) які передбачають виконання лише одного з елементів (етапів) завдання, яке в наступних роках вимагатиме виконання його чергових елементів (етапів);
 - 3) які суперечать прийнятим стратегіям і програмам ст. міста Варшави.

§

1. Проекти, зміст і наповнення яких вважається образливим, непристойним, вульгарним або таким, що може сприйматися як соціально неприйнятне, не допускаються до наступних етапів, про які йдеться в § [...], а інформація про них не публікується.
2. У разі виникнення ситуації, про яку йдеться в пп. 1, координатор, призначений у мікрорайоні після консультацій із Центром громадських зв'язків ст. м. Варшави передає заявникові/автору проекту інформацію про припинення процедури розгляду проекту по телефону, поштою або електронною поштою на адресу e-mail, вказану в проектній заявці.

Зустрічі-дискусії та чергування-консультації

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

1. З метою створення для мешканців, зацікавлених участю в процесі і підготовкою проектів, можливості брати участь у дискусіях і обговорювати проблеми мікрорайонів чи територіальних одиниць [...], а також з метою обміну досвідом, проводяться відкриті дискусії, присвячені пріоритетам розвитку мікрорайонів.

2. Для проведення дискусії в кожному мікрорайоні проводиться хоча б одна зустріч за участю модератора.
3. Для надання мешканцям допомоги в підготовці проектів координатор протягом усього етапу подання проектів організує чергування-консультації за участю працівників ради мікрорайону або територіальних одиниць, визначених, відповідно, головою мікрорайону чи керівником даної територіальної одиниці.

Спосіб подачі проектів

[Радомско, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. Пропозиції проектів у рамках громадського бюджету може подавати заявник/автор проекту, який збере на підтримку свого проекту підписи щонайменше 30 осіб – мешканців, які проживають на території, де запланована реалізація проекту і яким на момент подання проекту вже виповнилося 16 років.
2. Подання пропозиції проекту в рамках громадського бюджету відбувається за допомогою бланка-заявки, зразок якого є Додатком № [...] до цих Положень.
3. До бланка-заявки, про який ідеться в п.2, необхідно додати список осіб, що підтримують проект. Зразок списку є Додатком № [...] до цих Положень.
4. До групи осіб, які підтримують проект і про яких ідеться в п.1, не входить заявник/автор проекту.
5. У ситуації, якщо реалізація проекту запланована на території, що не є власністю міста Радомско, до бланка-заявки необхідно додати згоду власника земельної ділянки/території, зразок якої є Додатком № [...] до цих Положень. Якщо майбутня реалізація проекту запланована на території організаційних підрозділів міста Радомско, до бланка-заявки необхідно додати згоду управителя нерухомим майном, зразок якої є Додатком № [...] до цих Положень.
6. Мешканець Радомско має право подати довільну кількість проектів, а також підтримати їх довільну кількість.
7. Якщо автором проекту є неповнолітня особа, до бланка-заявки необхідно додати згоду юридичного опікуна, зразок якої є Додатком № [...] до цих Положень.

5. Інформаційно-освітня кампанія

Крок за кроком

- Розробка інформаційних і рекламних матеріалів про ПБ (розробка сайту, розробка візуальної ідентифікації, листівок, плакатів, позначень на об'єкти, що є результатом реалізації інвестиційного проекту в рамках ПБ тощо)
- Розробка рекламної стратегії (з урахуванням конкретних цілей, які було поставлено перед ПБ, наприклад, залучення конкретних категорій мешканців)
- Розробка плану і графіка інформаційно-освітньої кампанії на весь цикл ПБ – визначення типу заходів (наприклад, зустрічі з мешканцями, т.зв. хеппенінги, марафони написання проектів) та строків їх проведення
- Планування чергувань-консультацій для мешканців у раді гміни
- Створення мережі «послів» ПБ і співпраця з ними з метою популяризації ПБ серед мешканців гміни
- Проведення запланованих заходів та дій (найбільш інтенсивно на самому початку)
- Постійне інформування про поточні події та заходи в рамках ПБ і заохочення мешканців долучатися до даної ініціативи

5.1. Строки і організація кампанії

Коли проводити кампанію

Інформаційно-освітні заходи та дії повинні супроводжувати весь процес ПБ – від моменту його початку і до завершення процедури вибору проектів для подальшої реалізації, і навіть довше: аж до закінчен-

ня реалізації проєктів. Це дуже важливо, адже мешканці повинні знати, на якому етапі перебуває процес і завжди мати легкий та зручний доступ до інформації про ПБ. Є, однак, моменти, коли інформаційно-освітня кампанія з огляду на успішність процесу повинна бути дуже інтенсивною, зокрема, на етапі розробки і подання проєктів, а також на етапі вибору проєктів для подальшої реалізації. Інформаційно-освітні заходи необхідно запланувати ще до початку процесу ПБ – організовані належним чином і на високому рівні заходи викличуть живий відгук мешканців і сприятимуть успішній реалізації ПБ. Займаючись розробкою плану інформаційно-освітньої кампанії, необхідно пам'ятати, що, з одного боку, не слід обмежувати заходів, що мають на меті популяризацію процесу, а з іншого боку, необхідно приділяти увагу змісту, який повинен мати освітній характер, наприклад, показувати, на що в органі місцевого самоврядування витрачаються гроші, структуру бюджету гміни тощо.

Організатори та виконавці

Інформаційно-освітні заходи та дії проводяться організаторами ПБ, а саме – радою гміни. Однак, не за всі завдання повинні відповідати посадові особи та чиновники. Іноді варто доручити виконання частини кампанії представникам громадських організацій чи активним мешканцям, які готові взяти на себе виконання таких завдань. Ці особи залучаються до процесу на підставі платної послуги або на волонтерських засадах. Перед початком проведення заходів необхідно «озброїти» виконавців необхідними знаннями та інформацією, а також надати їм попередньо підготовлені радою гміни (або групою з питань ПБ) різноманітні інформаційно-рекламні матеріали про ПБ – брошури, мультимедійні презентації тощо.

Посли ПБ

Доброю практикою вважається пошук і визначення «послів» ПБ, які будуть його популяризувати в різних середовищах. Таких представників необхідно шукати серед членів місцевої громади, оскільки доволі часто саме вони, а не представники адміністрації, мають можливість більш ефективно донести ідею ПБ до решти мешканців. Дуже добре, якщо буде можливість залучити журналістів місцевих ЗМІ (газет, радіо, телебачення) до інформування про процес ПБ і повідомлень про наступні етапи та заходи, що пов'язані з цим процесом. Щоб полегшити їм виконання завдання, необхідно надати їм прес-релізи й організу-

вати прес-конференцію (принаймні один раз на початку процесу ПБ), під час якої можна буде отримати всю необхідну інформацію стосовно ініціативи органів місцевого самоврядування. Серед «послів» повинні бути також представники громадських організацій та неформальних груп, які беруть на себе завдання та дії в конкретних тематичних сферах і працюють безпосередньо з групами мешканців гміни.

Співпраця з послами ПБ

У процесі популяризації ПБ прикладом плідної співпраці є ініціатива Фонду «Поле діалогу», який у партнерстві з радою мікрорайону Таргувек столичного міста Варшави реалізує проект «Партиципаторний бюджет на Таргувку – громадська освіта у школах». Учасниками проекту є, передусім, учні гімназій та старших шкіл мікрорайону Таргувек, яких працівники Фонду знайомлять із ПБ, заохочуючи до участі в цьому процесі. Одним з елементів занять, що проводяться представниками Фонду спільно з молоддю, є генерування ідей та підготовка останніми проектів для подання в рамках ПБ на 2017 рік.

Ще одним прикладом залучення до процесу популяризації ПБ і донесення його ідеї до осіб, які б, ймовірно, до нього не долучились самостійно (а якщо навіть і так, то в значно меншому обсязі), є діяльність громадської організації з міста Білосток «Фонд «Лабораторія суспільних досліджень та громадської діяльності «СоцЛаб»/Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”». У ПБ на 2015 рік Фонд працював над проектами спільно з групами осіб похилого віку, а в ПБ на 2016 рік – з мешканцями житлового масиву Старосельце, які мають серйозні життєві проблеми. Спільно з іншими організаціями, установами і волонтерами представники Фонду допомагали групам мешканців визначати їхні проблеми і потреби, надавали інформацію стосовно існуючих для них можливостей, передбачених у межах процедури ПБ, і допомагали в розробці, подачі та популяризації проекту в рамках третього року запровадження Громадського бюджету в місті Білосток. Під час семінарів і т.зв. прогулянок-досліджень народилася ідея створення клубу житлового масиву – місця активного відпочинку та дозвілля мешканців будь-якого віку, а також ідея встановлення камер спостереження з метою підвищення рівня безпеки на території мікрорайону. Акція принесла очікуваний ефект – до розробки проекту долучилося багато осіб, а ця ідея отримала підтримку мешканців Білостоку в процесі голосування, і проект буде реалізовано в 2016 році.

5.2. Способи просування/популяризації проєктів

Щоб інформація про нову ініціативу органів місцевої влади й адміністрації дійшла до мешканців і «осіла в їхній свідомості», особливо в перші роки запровадження ПБ, органи самоврядування повинні присвятити багато часу і докласти чимало зусиль для популяризації даного механізму, пояснень його суті, основних цілей і способів долучення до цього процесу. Інформація на цю тему повинна розповсюджуватися в різних місцях на території гміни (у магазинах, поліклініках, бібліотеках, багатоповерхівках та в інших найчастіше відвідуваних мешканцями місцях) за допомогою листівок, брошур, плакатів, інформації, яка висвітлюється на моніторах у громадському транспорті тощо. Під час планування рекламної кампанії необхідно розробити привабливу і єдину для всіх матеріалів, причетних до тематики ПБ, візуальну ідентифікацію, а також **логотип** і **слоган**. Важливо, щоб уже з першого погляду було видно, що листівка чи плакат стосується однієї й тієї ж ініціативи (ПБ), а також, щоб після їхнього перегляду виникало бажання долучитися до такої ініціативи.

Види каналів комунікації

Плануючи рекламну стратегію ПБ, організатори процесу повинні подумати, до яких конкретних категорій мешканців вони б хотіли донести інформацію і які канали комунікації можна було б для цього використати. Якщо, скажімо, рада гміни зацікавлена в залученні до процесу молоді, тоді добре було б створити профіль на ФБ, а якщо ж осіб похилого віку, тоді підготувати друковані листівки і рознести їх у тих місцях, де найчастіше ця категорія мешканців проводить багато часу.

Важливим моментом є створення сайту, присвяченого процесу ПБ в органі місцевого самоврядування. Можна використовувати різні варіанти: це може бути окрема закладка на сайті гміни, а може бути більш розширена, але й значно дорожча багатофункціональна інтернет-платформа для ПБ в цілому (вона є не лише джерелом інформації про процес, але й також інструментом для подачі проєктних заявок авторами проєктів, місцем, де публікуються проєкти, відбувається голосування, де функціонує форум для обговорення мешканцями про-

ектів тощо). Незалежно від обраного варіанту важливо, щоб на сайті була вся необхідна інформація стосовно місцевої моделі ПБ (правова основа, положення, принципи, графік реалізації), а також у робочому порядку розміщувалася інформація про перебіг процесу: заходи та дії, що відбуваються в рамках ПБ. У «новинах» варто завжди нагадувати про найближчі заплановані зустрічі для мешканців, розміщувати короткі звіти з таких зустрічей, публікувати списки проектів, поданих у рамках ПБ, інформувати про стан і перебіг реалізації завдань, обраних мешканцями і т.ін. Добре було б, щоб на сайті розміщувалася інформація про ініціативи громадських організацій та інших «послів» процесу, а не лише ради гміни.

Окрім сайту, варто також створити профіль процесу на ФБ, оскільки соціальні мережі на сьогоднішній день є більш інтерактивними й охоплюють більшу кількість користувачів, тому їхня ефективність у популяризації процесу є надзвичайно високою. Посилання на профілі ПБ в соціальних мережах, зокрема у ФБ, необхідно розмістити на сайті.

Зміст сайту про ПБ

Інформація, яка повинна бути розміщена на інтернет-сторінці про ПБ, це:

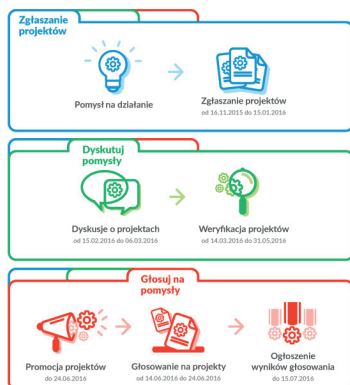
- коротке визначення ПБ,
- основна інформація про місцеву модель ПБ (виділена сума коштів на ПБ, звідки виділили кошти, який відсоток від загального бюджету гміни становить ПБ, правова основа процесу, основні складові положень та їх суть),
- опис і графік місцевого ПБ (опис і часові рамки кожного етапу, повідомлення про інформаційні зустрічі, мапа з позначеними на ній територіями/районами, на які було поділено гміну у зв'язку з реалізацією ПБ тощо),
- опис типу проектів, які можна подавати в рамках ПБ (точне і доступне пояснення, що являють собою власні завдання гміни, посилання на документи, в яких описані ці завдання, наприклад, статут гміни),
- мапа гміни з позначеннями форм власності на земельні ділянки,
- приклади попередньої оцінки вартості реалізації різних проектів у рамках ПБ,
- запитання (які часто ставлять мешканці на тему ПБ) та відповіді на них,

- контактні дані осіб, які в раді гміни можуть надати інформацію про ПБ (номер гарячої лінії, визначений радою, контактні дані координатора ПБ),
- матеріали для скачування (наприклад, логотип ПБ, листівка про правила і принципи ПБ, матеріали з візуальною ідентифікацією місцевої моделі ПБ для рекламування власного проекту, сценарії занять із молоддю, присвячених тематиці ПБ, зразки документів, наприклад, бюлетенів для голосування, бланків заявок, списків на підтримку проектів тощо),
- посилання на профіль ПБ у ФБ,
- посилання на сайт гміни, зокрема на закладку з інформацією про різноманітні ініціативи у гміні, пов'язані з ПБ (консультації з громадою, місцеві ініціативи тощо),
- посилання на інформацію про попередні роки реалізації ПБ.

Приклади сайтів про ПБ: <http://www.wroclaw.pl/wbo> (Вроцлав), <http://twojbudzet.um.warszawa.pl/> (Варшава).

Інформаційно-рекламні матеріали варто опублікувати у вигляді коротких листівок про ПБ з важливою інформацією про процес, а також у вигляді брошур, які повинні містити основну інформацію стосовно моделі ПБ, яка використовується у гміні. Хорошим прикладом такої брошури є матеріал, підготовлений у Домброві Гурнічей (його можна завантажити з сайту міста: https://twojadabrowa.pl/o_budzecie), в якому в доступній формі подаються основні складові ПБ у Домброві Гурнічей. Ми рекомендуємо додавати до такого роду матеріалів інфографіку, яка простим і зрозумілим способом пояснює суть процесу та його складові елементи, наприклад, графік ПБ чи процедуру подання проектної заявки.

як **процес** **бюджету** partycypacyjnego?

Harmonogram Dąbrowskiego Budżetu Partycypacyjnego

Графічні приклади основних складових процесу ПБ у Варшаві (з лівого боку)
та Домброві Гурнічей (з правого боку)

Джерело: <http://twojbudzet.um.warszawa.pl/harmonogram-iii-edycji>,
<https://www.twojadabrowa.pl/>.

Мова і стиль

Спектр різноманітних рекламних матеріалів, які можна підготувати, майже необмежений – це велике поле можливостей для організаторів процесу ПБ. Однак, незалежно від виду матеріалів та способу їх розповсюдження, необхідно пам'ятати, що **мова** інформації для мешканців стосовно ПБ повинна бути простою, доступною, зрозумілою та безпосередньою. Окрім того, варто акцентувати увагу на різних **стилях** подання інформації, які залежатимуть від цільової аудиторії.

Один лексичний склад використовується при зверненні до молоді, дещо інший – для аудиторії середнього віку, і ще інший, якщо ми звертаємося до людей похилого віку. Завдання великої кількості рекламних матеріалів полягає у приверненні уваги до тематики, в зацікавленні мешканців місцевою моделлю ПБ, і, як результат, у залученні їх до цієї ініціативи. Легка й дотепна форма матеріалів лише підвищить

їхню привабливість. Прикладом рекламної кампанії, яка знайшла позитивний відгук серед мешканців і викликала щирі посмішки, є серія коротких коміксів, присвячених процесу ПБ та місту Ольштин. Іншим прикладом вдалої і дотепної реклами є рекламна кампанія ПБ Варшави, яка базується на грі слів навколо фразеологічного виразу: «гроші йдуть на...» і основного рекламного слогану ПБ: «Ти вирішуєш, на що йдуть гроші». Рекламні ролики і плакати, присвячені тематиці ПБ, являли собою серію коротких діалогів між правителями, чії портрети зображено на польських банкнотах. В одній зі сценек Казимир Великий питав Владислава Ёгайла, куди б вони пішли, а в іншому Болеслав Хоробрий казав, що він би пішов на спортивний майданчик із тренажерами, а Владислав Ёгайло – на дитячий майданчик, а Казимир Великий – на концерт.

Рекламні заходи серед мешканців

У рамках рекламної кампанії, присвяченої ПБ, необхідно запланувати **відкриті зустрічі** з мешканцями. Для забезпечення більшої кількості учасників таких зустрічей найкраще зробити їх одним з елементів інших, популярних серед мешканців гміни, заходів (наприклад, святкуванням Дня міста). Важливо, щоб мешканців мали можливість ставити запитання стосовно ПБ й отримували на них фахові, вичерпні відповіді.

Ще одним цікавим підходом є підготовка **сценарію уроку** про ПБ для початкових і середніх шкіл та розміщення його в інтернеті: вчителі матимуть нагоду використовувати його під час своїх уроків і заохочувати учнів до участі в різноманітних ініціативах органів місцевого самоврядування та активної участі в житті місцевої громади. Приклади уроків можна завантажити зі сторінки www.twojbudzet.um.warszawa.pl. Схожі матеріали, наприклад, сценарії проведення майстер-класів, можна підготувати для установ, які працюють з дорослими.

У період, який передуює голосуванню, під час якого популяризація процесу ПБ повинна бути особливо інтенсивною з огляду на заохочення якомога більшої кількості учасників процесу, необхідно, щоб організатори ПБ надали рекламні матеріали (листівки, плакати тощо) самим мешканцям, які хочуть стати послами ПБ і розповсюджувати інформацію про цю ініціативу серед свого оточення, наприклад, на роботі, в житловому масиві. Доволі часто такими активними учасниками рекламної кампанії є автори проектів, які було допущено до голосування. Саме тому гарною ідеєю є надання таким особам матеріалів, завдяки яким вони матимуть змогу як рекламувати свої власні проекти, так і розповсюджувати інформацію про саму ініціативу ПБ. Такими матеріалами можуть бути шаблони плакатів (графіка повинна відповідати

візуальній ідентифікації моделі ПБ на місцевому рівні), на яких автори проєктів/заявники розміщують інформацію про проєкт. Іншим цікавим інструментом є запис коротких промо-роликів за участю авторів проєктів, а в подальшому – розміщення їх в інтернеті. Таку ініціативу реалізували в місті Радомско, де відео можна було переглянути на каналі YouTube Громадського Бюджету міста Радомско. Всі промо-ролики були відзняті і змонтовані учнями Об'єднання шкіл технічного спрямування, залученими до заходів, які проводилися членами Консультаційної групи з питань громадського бюджету. Завдяки одному виконавцю та спільній концепції ролики є узгодженими між собою і взаємодоповнюють один одного. Переглянути їх можна на сторінці:

<https://www.youtube.com/channel/UCQJSGRB8XOC2cAH4094xtMA>.

Доповненням до рекламної кампанії ПБ можуть бути акції на зразок **хепенінгів**. Наприклад, у місті Радомско члени Консультаційної групи з питань Громадського бюджету напередодні початку процесу ПБ вночі розклеїли по всьому місту плакати – були використані всі стовпи та інші призначені для цих цілей місця, завдяки чому інформація про початок даного процесу не змогла залишитися непоміченою іншими мешканцями міста.

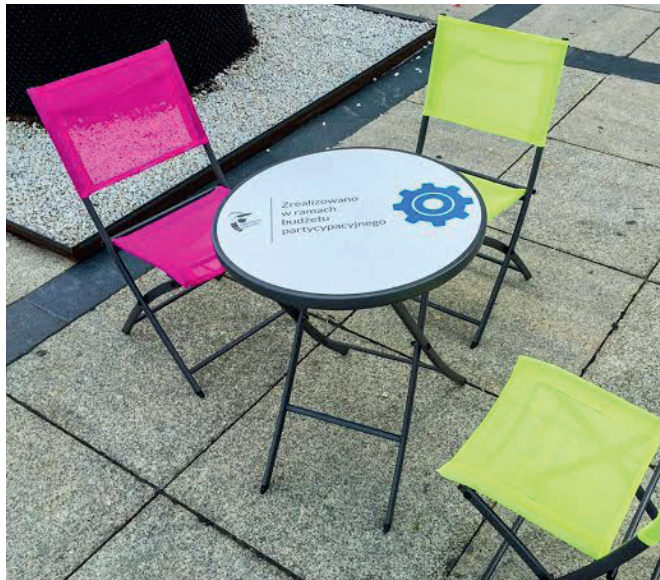
Рекламні заходи серед чиновників та посадових осіб

ПБ варто популяризувати не лише серед мешканців, але й серед працівників ради. Організація та обслуговування процесу є справою дуже трудомісткою, саме тому важливо передбачити такі заходи та дії, які дозволять віддячити тим працівникам ради, які доклали особливих зусиль до процесу ПБ. Гарним прикладом може бути ініціатива Ради з питань ПБ у Варшаві. У місті було оголошено конкурс на звання героя ПБ, якого можна було обирати з числа осіб, задіяних у процесі. Мешканці активно долучилися до цієї ініціативи. Подані ними кандидатури й обґрунтування такого вибору були чудовою формою подяки для посадових осіб та інших працівників ради.

Рекламні заходи після закінчення процедури ПБ

Рекламні заходи не повинні закінчуватися разом із закінченням процедури ПБ в поточному році. Їх можна продовжувати, акцентуючи увагу на результатах проєктів, які було реалізовано завдяки цьому механізму. Завдяки цьому особи, що користуються цими результатами – наприклад тренажерами на відкритому спортивному майданчику – будуть бачити, що рішення, ухвалені місцевою Громадою в рам-

ках ПБ мають реальний вплив на оточення. Такі позначення, які можна використовувати як у випадку реалізації інвестиційного проекту, так і у випадку реалізації інших ініціатив, будуть заохочувати мешканців долучитися до процесу ПБ в наступні роки його реалізації.

Приклад позначення одного з проектів, реалізованого в рамках ПБ у Варшаві, характерним символом блакитного зубчастого колеса.

Приклади записів у Положеннях

Освітньо-Інформаційна Кампанія

[м. Домброва Гурніча, ПБ на 2016 рік]

§

1. Освітньо-інформаційна кампанія проводиться протягом року.
2. Проведенням освітньо-інформаційної кампанії займається міська рада Домброви Гурнічей у тісному співробітництві з міською адміністрацією, допоміжними підрозділами, громадськими організа-

ціями та іншими суб'єктами, про яких ідеться у ст. 3 п. 3 Закону «Про діяльність суспільної користі і волонтерство» від 24 квітня 2003 року.

[м. Білосток, Громадський бюджет на 2016 рік]

§

1. У ході реалізації Громадського бюджету проводиться інформаційно-освітньо-рекламна кампанія, яка передбачає три етапи:
 - 1) ознайомлення мешканців з ідеєю Громадського бюджету та заохочення їх до участі в процесі та подачі пропозицій – організація мін. 5 зустрічей з мешканцями;
 - 2) презентація проектів, поданих у рамках громадського бюджету і заохочення до участі в голосуванні за проекти – організація мінімум 10 зустрічей з мешканцями;
 - 3) розповсюдження інформації про перебіг і результати процесу Громадського бюджету.
2. На перших двох етапах, про які йдеться в п.1, кампанія повинна проводитися з використанням різних каналів комунікації з урахуванням різних цільових груп мешканців.
3. Кампанія, про яку йдеться в п. 1, повинна бути тісно пов'язана з ідеєю Громадського бюджету й акцентувати увагу на безпосередніх, однакових і відкритих для всіх мешканців можливостях вплинути на вибір проектів у рамках даного бюджету.
4. Інвестиційні проекти, що їх буде реалізовано за рахунок коштів Громадського бюджету, будуть позначені інформаційними дошками розміром 25х35 см з наступною інформацією:
 - 1) кількість голосів, які отримав даний проект,
 - 2) вартість проекту,
 - 3) категорія проекту,
 - 4) напис: «Проект було профінансовано в рамках Громадського бюджету 2016».

§

У період, передбачений для подання проектних пропозицій в рамках Громадського бюджету, всі зацікавлені мешканці можуть отримати інформацію щодо основних вимог, правил та порядку реалізації бюджету:

- 1) у міській раді Білостоку на вул. Слонімській, 1,
- 2) у Департаменті адміністративних послуг міської ради Білостоку на вул. Браницького 3/5,

- 3) у Центрі обслуговування клієнтів Управління міського транспорту міської ради Білостоку в місті Білосток на вул. Ліповей, 16,
- 4) у Центрі співпраці громадських організацій Департаменту соціальної політики міської ради в місті Білосток на вул. Свєнтоянській 22/1.

[Білосток, ПБ на 2015 рік]

§

1. У зв'язку з запровадженням Партиципаторного бюджету будуть проводитись заходи рекламного, освітнього та інформаційного характеру.
2. Заходи, про які йдеться в п.1, матимуть на меті:
 - 1) пояснення мешканцям Білостоку ідей та принципів Партиципаторного бюджету;
 - 2) заохочення до участі в зустрічах, консультаціях та подачі мешканцями Білостоку інвестиційних проектів;
 - 3) розповсюдження інформації про подані інвестиційні проекти;
 - 4) заохочення до участі в голосуванні за подані проекти.

§

У I кварталі 2016 року мер міста Білосток представить Раді міста Білосток і оприлюднить звіт про реалізацію партиципаторного бюджету 2015.

6. Зустрічі-дискусії

Крок за кроком

- Організація зустрічей-дискусій, присвячених місцевим проблемам та пріоритетам розвитку гміни/територій (найпізніше – на етапі подання проектних заявок)
- Оприлюднення інформації стосовно поданих проєктів, а також їх короткий опис, місце майбутньої реалізації тощо
- Рекламу зустрічей, які передбачають презентації та обговорення проектних пропозицій
- Проведення зустрічей, які передбачають презентації та обговорення проектних пропозицій
- Рекламу зустрічей-дискусій, які будуть присвячені проєктам і організатором яких будуть мешканці та місцеві громадські організації (паралельно з заходами і подібними зустрічами, організатором яких виступатиме гміна).
- Внесення можливих змін до проєктів після проведення публічних дискусій і початок проведення ретельної перевірки проектних заявок

6.1. Вступні зауваження

У процедурі ПБ не можна оминати елементу дискусії, обговорення місцевих проблем, потреб і пропозицій конкретних проєктів. В іншому випадку цей механізм стане звичайним «конкурсом ідей» чи плєбісцитом, в рамках якого мешканці спочатку подають свої пропозиції проєктів, а потім вибирають найцікавіші для подальшої реалізації. У побудованій таким чином процедурі не відбувається обміну думками і поглядами між учасниками зустрічей стосовно місцевих проблем та потреб – немає можливості замислитися над тим, що дійсно є головним і які зміни відповідали б їхнім очікуванням. Між тим, саме дискусії, обговорення дають змогу виявити не лише вид, але й різноманітність

місцевих потреб і проблем, вони ставлять їх учасників перед необхідністю суміщати часто різномірні проекти/інтереси і рахуватися з фактом обмежених коштів на їх реалізацію. Таке протистояння дуже різних точок зору, представлених і задекларованих мешканцями, і, як наслідок, необхідність пошуку консенсусу, роблять ПБ механізмом, який сприяє налагодженню тісних зв'язків всередині місцевої громади та підтримці її розвитку шляхом взаємного пізнання, розуміння та співпраці.

Саме тому важливо планувати процедуру ПБ таким чином, щоб фактично була можливість обговорення спільних проблем і потреб, а також розгляду конкретних ідей мешканців, і щоб якомога більша кількість пропозицій проектів, які пройдуть до етапу голосування, була результатом саме співпраці, а не лише втіленням партикулярних концепцій змін на визначеній території.

Процес обговорення проектів може відбуватися по-різному. Доволі часто проведення зустрічей з метою обговорення проектів довіряють самим мешканцям, зокрема авторам проектів. Зазвичай, організатори процесу ПБ керуються тим, що представлення проектів і бажання авторів просувати свої ідеї будуть достатньою мотивацією для проведення розмови на тему місцевих проблем і потреб. Однак при такому підході доволі складно буде упорядкувати розмову на цю тему, оскільки існує ризик того, що спонтанне обговорення може зосередитися лише на коментарях проектів найбільш активних авторів і приведе до безпосередніх «суперечок» прихильників окремих, конкуруючих між собою пропозицій. Внаслідок виникнення такої ситуації може не вистачити пропозицій проектів, які б задовольняли потреби більшої частини мешканців. Для полегшення проведення й активізації розмови про місцеві проблеми і потреби можна провести **два види зустрічей-дискусій**, а саме:

- зустрічі-дискусії про місцеві проблеми і потреби на етапі подання проектів,
- зустрічі, на яких передбачені презентації та обговорення поданих проектних заявок до моменту їх детальної перевірки.

6.2. Зустрічі-дискусії про місцеві проблеми і потреби

Організатором зустрічей-дискусій про місцеві проблеми і потреби є рада гміни.

Коли

Такі зустрічі необхідно проводити до етапу підготовки і подання мешканцями проектних заявок. Можна сказати, що це своєрідний вступ до підготовки проектів, який допомагає розробити їхню концепцію.

Мета

Зустрічі, присвячені місцевим проблемам, повинні надихнути потенційних заявників (тобто учасників зустрічі) на розробку проектів, реалізація яких була б відповіддю на проблеми мешканців і задовольнила б їхні потреби. Звичайно, дуже важливо, щоб учасники не лише озвучили ці проблеми, але й спільно розглянули, обговорили та конкретизували. Обмін знаннями, думками стосовно того, чого не вистачає мешканцям в їхньому безпосередньому оточенні, буде дуже цінним надбанням таких зустрічей. Завдяки ним мешканці мають можливість почути один одного і побачити різноманітність перспектив у сприйманні території, яка їх оточує. Результатом таких дискусій може бути перевірка попередніх ідей проектів і пошук можливих рішень, які б задовольнили більшість осіб або були б відповіддю на постулати категорій населення, потреби яких є найбільш базовими. Завдяки таким зустрічам люди мають можливість познайомитися один з одним, створити групи, які в подальшому розроблятимуть проекти, потрібні місцевій громаді.

Рекомендації

Зустрічі-дискусії про місцеві потреби і проблеми можна проводити різними способами. Наприклад, зустріч проводить модератор, а за своєю формою зустріч має відкритий характер. Однак, ми реко-

мендуємо скористатися методом роботи в групах, як це роблять на тренінгах чи семінарах, оскільки такий метод стимулює уяву учасників, дозволяє їм проявити свій творчий потенціал, креативність, більше заохочує до висловлення своєї думки, ніж під час звичайної розмови. Гарною ідеєю є, наприклад, почати зустріч, запропонувавши учасникам зазначити на мапі гміни/мікрорайону місця, які пов'язані, за їх спостереженнями, з певними потребами чи проблемами. В наступній частині зустрічі можна попросити їх прокоментувати своє рішення. Цікавий приклад можна запозичити в ПБ Вроцлава на 2015 рік, в рамках якого зустрічі для обговорення місцевих проблем у п'яти мікрорайонах проводилися у формі «Громадських лабораторій», основу роботи яких становив британський метод «Planning for Real»¹². В рамках кожної з них проводився цикл із чотирьох т.зв. майстерень/семінарів. Спочатку, під час першого семінару, мешканці обирали конкретні місця на території мікрорайону, про які вони хотіли поговорити, а також пропонували найважливіші, на їхню думку, теми для дискусій та обговорення. Учасниками другого семінару стали діти, які під час шкільних уроків майстрували кольорові макети тих місць чи території, що були позначені під час першої зустрічі. На третьому і четвертому семінарах мешканці позначали на макетах місця, які, як вони вважають, є найбільш проблематичними на місцевому рівні і потребують швидкого рішення, а також позначали ідеї своїх проєктів. Вони також мали можливість зустрітися з представниками окремих відділів мерії та експертами. Приклад Вроцлава підтвердив, що застосування таких різноманітних і нетрадиційних методів ведення діалогу дозволяє отримати багато цінної інформації про потреби і проблеми місцевої громади, а також залучити до діалогу різні категорії мешканців. Така формула зустрічей є цінною також з огляду на свій несуперечливий характер.

Незалежно від форми, в якій відбуватимуться зустрічі-дискусії, було б добре розробити і оприлюднити (наприклад, на сторінці ПБ) інформацію про заявлені в ході зустрічей місцеві проблеми і потреби. Завдяки такому повідомленню мешканці, які не брали участі в зустрічі, отримають цінне джерело натхнення при підготовці своїх власних проєктних заявок в рамках ПБ. Воно буде також джерелом інформації для органів місцевої влади й адміністрації при реалізації ними інших заходів чи дій.

12 Більше інформації про *Planning for Real* є на сайті *Громадська партучація*: <http://partycypacjaobywatelska.pl/technika/planning-for-real-tm/>.

Зустрічі на різних етапах процесу ПБ – приклад Варшави і Гдині

У процесі ПБ у Варшаві відбуваються різного типу зустрічі. Ще на етапі подання проектних заявок проводиться відкрита зустріч для мешканців, під час якої відбувається розмова про потреби і пріоритети окремих мікрорайонів, а також ознайомлення з планами дій та заходів, що проводитимуться адміністрацією району найближчим часом. Основна мета таких зустрічей – надихнути мешканців на підготовку і подання проектів, реалізація яких задовольнила б фактичні потреби місцевої громади, але, наприклад, не дублювала вже запланованих заходів та дій.

Зустрічі-дискусії другого типу відбуваються вже після подання і публікації проектів, але до моменту їхньої перевірки, тобто на тому етапі, коли ще можна вносити певні корективи у зміст проекту або ж взагалі зняти його. Завдяки таким зустрічам всі зацікавлені особи можуть легко зорієнтуватися, які саме проекти вже було подано, а особи, які подали подібні проектні заявки – замислитися, чи, можливо, варто було б їх об'єднати, щоб уникнути зайвої конкуренції і збільшити, тим самим, шанси в процесі голосування за спільну ідею. Якщо частина проектів стосується однієї території/земельної ділянки, такі зустрічі є гарною нагодою, щоб з'ясувати, чи хтось із авторів не зможе поміняти місця реалізації проекту. Автори проектів, що суперечать один одному, можуть замислитися, котрий із них є важливішим для мешканців даної території і ухвалити спільне рішення щодо зняття одного з проектів. Такий тип зустрічей, в рамках яких заплановано презентації та дискусії, скерований до всіх осіб, а не лише до авторів проектів; кожен може вплинути на кінцевий вигляд проектів, які мають шанс пройти до етапу голосування.

Протягом перших двох років запровадження ПБ у Варшаві відбувалися також «зустрічі з попереднім відбором проектів», за участю авторів проектів. Мета таких зустрічей полягала у виборі в кожному з мікрорайонів максимально 50 проектів серед усіх, які планувалось подавати. Лише відібрані таким чином проекти потрапляли до списку і проходили до етапу голосування. Після запровадження обов'язкового поділу мікрорайонів на менші території кількість проектів було зменшено і, відповідно, відпала необхідність проведення попереднього відбору.

У свою чергу, в Гдині зустрічі з мешканцями в процесі ПБ на 2016 рік відбувалися в рамках інформаційно-освітньої кампанії, яка пере-

дувала процесу подання проектів. У кожному з мікрорайонів, охоплених процесом ПБ, відбулось по одній зустрічі, організатором якої була рада мікрорайону, а співорганізаторами і модераторами були представники міського підрозділу, який координував даний процес. Основним елементом зустрічі з мешканцями було спільне створення мап із позначеними на них місцевими проблемами і потребами, а також запис ідей конкретних проектів, які могли б задовольнити ці потреби. У деяких мікрорайонах зустрічі були гарною нагодою для створення так званих коаліцій сусідів, які в подальшому займалися підготовкою спільних проектних заявок. Інформація про результати всіх зустрічей пізніше була розміщена на сайті ПБ міста Гдиня. (https://bo.gdynia.pl/Pliki_do_pobrania.html).

6.3. Зустрічі, що передбачають презентації та дискусії

Організатор

Організацією такого роду зустрічей займається рада гміни

Мета

Такі зустрічі мають декілька цілей. По-перше, автори проектів повинні мати можливість представити свої ідеї та отримати зворотну реакцію від мешканців. По-друге, такі зустрічі є чудовою можливістю довідатися про різні деталі проектних пропозицій та краще зрозуміти їхню суть. Завдяки таким зустрічам всі їхні учасники можуть зробити власний висновок стосовно тих чи інших проектів і вирішити, чи підтримувати їх під час голосування. Іноді трапляється так, що такі зустрічі зводяться лише до презентації проектів і запитань «аудиторії» до авторів проектів. У такій ситуації пропускається дуже важливий елемент, а саме розмова про те, чи результати представлених проектів будуть задовольняти потреби громади гміни.

Обговорення цього питання є однією з основних цілей такого типу зустрічей. Варто скеровувати хід розмови учасників зустрічі в цьому напрямку, а також дати їм можливість задуматися над тим, чи

відповідають представлені проекти пріоритетам розвитку даної місцевості/міста і чи враховують вони інтереси різних категорій мешканців, чи лише їх окрему частину.

Такий перебіг зустрічі надає їй додаткового виміру, який не обмежується лише презентацією проектів. Зустріч набуває освітнього характеру: допомагає мешканцям визначити, які цілі вони ставлять перед ПБ і як їхні майбутні проекти відповідають цим цілям. Вона також дає змогу побачити окремі ідеї (проекти) на фоні інших і порівняти їх між собою – Це полегшує процес упорядкування проектів від найбільш необхідних до найменш необхідних, що є дуже важливим при ухваленні рішення стосовно того, на що витратити кошти, виділені з каси гміни (особливо з огляду на обмежену їх кількість і неможливість реалізувати всі проекти).

Коли

Зустрічі, які передбачають презентації та дискусії, найкраще організовувати після оприлюднення переліку проектів, які пройшли попередню перевірку, щоб усі зацікавлені мали можливість хоча б поверхнево переглянути проектні заявки і подумати, які запитання вони хотіли б поставити авторам проектів. Список проектів слід розмістити на інтернет-сторінці ради, присвяченій тематиці ПБ, а також надрукувати. Роздруковані списки повинні бути у вільному доступі в раді гміни, наприклад, у Відділі обслуговування громадян та в підлеглих їй підрозділах, наприклад, у бібліотеках так, щоб кожний охочий міг ознайомитися з проектами.

Важливо, щоб після такої зустрічі автори проектів мали можливість внести зміни до проектних заявок і навіть – забрати проект. У результаті такої зустрічі одні, наприклад, можуть спільно з іншими її учасниками визнати, що варто поєднати подібні ідеї/проекти і подати один спільний проект, який матиме більше шансів у процесі голосування. Хтось інший може дійти висновку, що, без огляду на те, що його ідея цікава, в ній не враховано найважливіших потреб мешканців, і забере свій проект, щоб збільшити шанси іншої, більш потрібної й актуальної пропозиції. З огляду на це варто планувати процедуру ПБ таким чином, щоб автори проектів мали можливість вносити зміни у зміст проектної заявки після попередньої її перевірки і оприлюднення, а більш ретельна перевірка відбуватиметься вже лише після зустрічей-дискусій. Завдяки застосуванню такого підходу заявники зможуть доопрацювати свої проекти з урахуванням зауважень і пропозицій, висловлених під час зустрічей. У свою чергу, працівники ради вже не повинні будуть виконувати подвійну роботу, яка вимагає багато часу (оцінка кошторису проекту, перевірка

ка відповідності предмета проекту чинному законодавству тощо). Прикладом міста, в якому саме так побудовано процедуру, є місто Варшава. Зі свого боку, Домброва Гурніча розробила авторську формулу Форуму Мешканців, на якому відбувається обговорення проектів після здійснення попередньої перевірки в раді. В ході обговорення спільно з мешканцями визначаються можливі зміни, які необхідно внести до проектів з огляду на існуючі вимоги, наприклад, обмеження сфери дії проекту, якщо його попередній кошторис перевищує суму коштів, виділених на ПБ на даній території/в даному мікрорайоні.

Рекомендації

Ще однією практичною рекомендацією, яка стосується організації зустрічей, що передбачають презентації та дискусії, є **визначення максимальної кількості проектів**, які обговорюватимуться на одній зустрічі. Це пов'язано з необхідністю балансування між тривалістю зустрічі та часом, необхідним для презентації кожного проекту і його обговорення. Якщо проектів буде забагато і зустріч затягнеться на декілька годин, мало хто залишиться до її закінчення, і зацікавленість осіб, які дочекаються його завершення, значно знизиться. Якщо ж зустріч буде відбуватися в розумних часових рамках (наприклад, від 2 до 3 годин), тоді процес обговорення проектів буде дуже продуктивним. Для уникнення описаної вище негативної ситуації в рамках ПБ у Варшаві ліміт проектів, які розглядалися протягом однієї зустрічі, становив 30 проектів. Як ми бачимо, від кількості поданих проектних пропозицій залежить кількість зустрічей в даній місцевості/мікрорайоні/місті. На окремих зустрічах варто підбирати проекти, які стосуються однієї або подібної тематики.

У положеннях ПБ необхідно чітко прописати, чи в зустрічах, що передбачають презентацію і дискусії, участь автора проекту є обов'язковою, і, можливо, хто і на яких умовах має право виступати від імені заявника проекту. Варто вказати, чи у випадку відсутності автора проекту або уповноваженої ним особи на зустрічі проект буде розглядатися чи ні. Наприклад, у Варшаві такі проекти не йдуть далі згідно з процедурою ПБ, натомість у Домброві Гурнічній такі проекти має право представляти представник ради. Цей другий підхід можна розглядати як дуже неоднозначний і суперечливий з огляду на сумніви щодо незаангажованості працівників рад. Тому краще залишити право представляти проекти виключно уповноваженим представникам автора. Обов'язкова участь у такій зустрічі є гарним інструментом, який мотивує авторів ще на ранньому етапі процесу «зустрітися» з іншими думками та поглядами стосовно їхніх проектів.

Формула зустрічей, що передбачають презентації та дискусії – приклади

У Варшаві на відкритих зустрічах, що передбачають презентації та дискусії, спочатку автори проектів коротко розповідають про основну ідею проекту (на кожний проект – приблизно 3 хв.), після чого всі інші учасники мають можливість поставити їм запитання. Це частина, яка відбувається спільно і триває зазвичай 1,5 години. Наступна частина зустрічі має більш камеральний характер: за столами сидять автори проектів, а зацікавлені особи мають нагоду більше довідатися про проект в індивідуальній, дещо довшій розмові. Ця друга частина триває приблизно 1 годину, залежно від кількості учасників та зацікавлених осіб. На одній зустрічі може бути розглянуто близько 30 проектів. Якщо ж в окремих районах проектів небагато, можна організовувати зустрічі, на які будуть запрошені автори проектів із прилеглих районів, розташованих в рамках однієї адміністративної одиниці. Але в такому разі кількість проектів не повинна бути більше 20.

Дещо інакше цей етап ПБ організовано в місті Домброва Гурніча, в якому діють так звані Мікрорайонні форуми мешканців (МФМ). Як і у Варшаві, їхня основна мета полягає у спільному доопрацюванні проектів за участю авторів проектів, представників ради/чиновників і мешканців. Ще до зустрічі, під час попередньої перевірки, чиновники розробляють рекомендації стосовно змін у проектних заявках, поданих мешканцями мікрорайонів. З цими рекомендаціями знайомлять учасників МФМ після презентації проектів їхніми авторами. Наступним етапом зустрічі є відкрита дискусія стосовно остаточного вигляду та змісту кожного з проектів, в якій беруть участь всі учасники МФМ (автори проектів, представники ради/чиновники, мешканці). Розроблена спільними зусиллями пропозиція проекту повинна бути прийнята автором, після чого проект може потрапити на голосування.

Зустрічі, що передбачають презентації та дискусії і є результатом низової ініціативи

Окрім зустрічей, організатором яких є рада гміни, обговорення проектів може відбуватися одночасно і на інших форумах. Дуже важливо, щоб місцева влада і рада підтримували такі низові ініціативи мешканців і громадських організацій. Подібні дискусії та обговорення можна проводити, використовуючи інтернет. Прикладом тут може

бути Варшава, де, окрім зустрічей, розмови і дискусії, паралельно ведуться також на інтернет-платформі, яка обслуговує ПБ. Там можна переглянути подані проекти і висловити стосовно них свою думку (після попередньої реєстрації на платформі).

Інструменти ICT (інформаційно-комунікаційні технології) у проведенні зустрічей, що передбачають презентації та дискусії

Різні інструменти ICT, які використовуються у світі, зокрема, для підтримки ПБ, наприклад, під час проведення дискусій про проекти, які подаються мешканцями, описані в публікації Veronici Glab та Marca Parésa «Інструменти ICT у процесах партиципаторного бюджету». Ця публікація вийшла друком в рамках серії практичних посібників про ПБ завдяки Фундації «Сточня». Ознайомитися з нею онлайн можна на сайті <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/seriabp/>.

Приклади записів у положеннях

Публічні дискусії мешканців

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

§

1. *Темою публічних дискусій мешканців є подані проекти. Такі дискусії включають в себе презентацію проектів авторами або їх уповноваженими представниками, а також обговорення проектів за участю авторів проектів, мешканців, членів Групи та представників ради мікрорайону і відповідних тематичних підрозділів, які можуть вносити свої корективи.*
2. *Якщо проект було подано групою авторів під час зустрічі-дискусії обов'язковою є присутність хоча б одного автора або ж їхнього представника.*
3. *Відсутність автора проекту або ж його представника на зустрічі-дискусії, на яку він був запрошений, означає автоматичне зняття проекту його автором. У такій ситуації проект не розглядається на подальших етапах процедури.*

§

1. Для обговорення проектів загальнорайонного характеру в кожному мікрорайоні повинна відбутися щонайменше одна зустріч-дискусія. Якщо мікрорайон було поділено на менші територіальні одиниці, тоді в кожній з них повинна відбутися хоча б одна зустріч-дискусія, присвячена проектам місцевого характеру.
2. У рамках однієї зустрічі-дискусії мають розглядатися й обговорюватися не більше 30 проектів.
3. Допускається об'єднання зустрічей-дискусій з кількох територіальних одиниць одного мікрорайону, але загальна кількість проектів, які розглядатимуться на них, не повинна перевищувати 20.
4. Для мешканців зустрічі мають відкритий характер.

[Яроцін, Громадський бюджет для житлових масивів на 2016 рік]

1. З метою представлення пропозицій, поданих у рамках громадського бюджету для житлових масивів, і обговорення мешканцями даних пропозицій, протягом [строк] проводяться публічні дискусії за участю мешканців.
2. З метою обговорення проектів у кожному житловому масиві проводиться щонайменше одна зустріч-дискусія за участю модератора. Організатором зустрічі є адміністрація мікрорайону спільно з міською радою міста Яроцін. У рамках зустрічі заплановано презентацію проектів авторами або уповноваженими особами, обговорення проектів мешканцями та авторами, результатом якого може бути внесення змін до заявлених проектів.
3. На зустрічі-дискусії за участю мешканців запрошуються автори тих проектів, які стосуються даного житлового масиву.
4. Міська рада міста Яроцін повідомить автора проекту про дату проведення публічної зустрічі-дискусії, в рамках якої розглядатиметься даний проект, надіславши відповідну інформацію на адресу e-mail, вказану в проектній заявці або по телефону, не пізніше [...].
5. Під час зустрічі-дискусії автори проектів або уповноважені особи представляють свої проекти і обґрунтовують необхідність їх реалізації, враховуючи потреби і проблеми мешканців.
6. Відсутність автора проекту або уповноваженої ним особи на зустрічі-дискусії означає автоматичне зняття проекту його автором.

7. *Послідовність презентації проектів у ході зустрічі-дискусії визначається шляхом жеребкування.*
8. *Для мешканців зустрічі-дискусії мають відкритий характер.*
9. *Автор проекту має право внесення змін до проекту протягом 5 робочих днів від дня проведення зустрічі-дискусії за участю мешканців даного житлового масиву, на якій було представлено проект. Внесення змін не вимагає їх додаткового узгодження з міською радою міста Яроцін.*

Форуми мешканців на рівні мікрорайонів (МФМ)

[Домброва Гурніча, ПБ на 2016 рік]

1. *МФМ відбуваються в кожному з 30 мікрорайонів для ведення діалогу і обговорення поданих мешканцями проектів. Їхня основна мета полягає у визначенні переліку проектів, які будуть допущені до етапу голосування за участю мешканців даного мікрорайону.*
2. *МФМ відбуваються в приміщеннях/будинках громадського призначення, в робочі дні, в післяобідній час (у другій половині дня).*
3. *Інформація про проведення МФМ повинна бути оприлюднена за 30 днів до запланованої дати проведення шляхом:*
 - а) *розміщення конкретних дат проведення МФМ на сайті Партиципаторного бюджету та в Консультаційних пунктах;*
 - б) *надсилання електронних або телефонних повідомлень авторам проектів, а також депутатам міської ради та рад окремих мікрорайонів, якщо таке має місце.*
4. *За організацію і проведення МФМ відповідає відповідний відділ міської ради.*
5. *МФМ відбувається за наступною схемою:*
 - а) *Представлення списків поданих проектів представниками міської ради;*
 - б) *Представлення окремих поданих проектів їхніми авторами, а у випадку їхньої відсутності – представниками міської ради.*
 - в) *Надання представниками міської ради рекомендацій стосовно окремих проектів;*
 - г) *Обговорення кожного з проектів;*
 - д) *Ухвалення автором остаточної версії проектної пропозиції, яка повинна потрапити на голосування протягом 7 днів від дати проведення МФМ;*

- е) На підставі отриманої згоди підготовка відповідним відділом міської ради остаточного переліку проектів даного мікрорайону, які будуть виставлені на голосування.*
 - 6. Перелік проектів для голосування, про які йдеться в п. 5є цього параграфу, в даному мікрорайоні, містить назву, коротку характеристику проекту і приблизну вартість його реалізації.*
 - 7. Перелік проектів для голосування в даному мікрорайоні має бути оприлюднений шляхом розміщення відповідної інформації на сайті Партиципаторного бюджету та в Консультаційних пунктах.*
-

7. Перевірка проектів

Крок за кроком

- Розробка документів, на підставі яких буде здійснюватися перевірка проектів (бланк перевірки/лист поетапної перевірки проекту) і спосіб поводження з проектами (визначення відповідальних відділів, внутрішніх строків передачі результатів перевірки тощо)
- Перевірка проектів відповідними підрозділами ради
- Контакткування з авторами проектів і розробка альтернативних рішень у випадку проектів, які не відповідають критеріям, визначеним у положеннях
- Підсумок перевірки та інформування авторів проектів про її результати
- Реалізація процедури оскарження
- Оприлюднення інформації про остаточні результати перевірки (разом з обґрунтуванням), а також переліку проектів, які допускаються до голосування.

7.1. Мета

Попри те, що перевірка проектів, поданих мешканцями в рамках ПБ, досить часто вважається найбільш суперечливим етапом процесу, вона є обов'язковим його елементом. Основною метою даного етапу є, передусім, перевірка, чи проекти можуть бути реалізовані установами гміни так, як це передбачено автором проекту. Зокрема, якщо мова йде про легальність запланованих дій, їх відповідність власним завданням гміни, а також прогнозовані витрати. Якщо це необхідно, перевірка повинна вказати, які саме зміни необхідно внести до первинних проектних пропозицій, щоб у кінцевому підсумку проекти потрапили до переліку тих проектів, які буде реалізовано. Перевірка дозволяє також відхилити проектні заявки, які не були виправлені і не відповідають обов'язковим критеріям.

7.2. Підготовка до перевірки

Перевірку проектних заявок слід здійснювати, використовуючи для цього однакові **бланки перевірки** (обхідні листи проекту) – це дозволяє уніфікувати спосіб та метод написання коментарів до проектів, гарантувати наявність письмових обґрунтувань необхідності внесення змін до проекту, а також – і це є лише рекомендацією – опублікувати результати перевірки однаковим чином.

Організацію процесу перевірки може полегшити **окреме внутрішнє розпорядження щодо порядку її проведення** на цьому етапі процесу – подібне розпорядження було видане в Домброві Гурнічей, де мер міста своєю постановою визначив, зокрема, обов'язок вибору так званих провідних відділів, які контролюватимуть перевірку окремих проектів, а також строки обміну інформацією між відділами в рамках процедури перевірки.

7.3. Загальна і детальна перевірка

Процедура перевірки повинна складатися з двох етапів, які передбачають загальну і детальну перевірку. Обидва етапи повинні зводитися до оцінювання проектів з формально-правової точки зору: в рамках першого етапу перевіряється відповідність поданої проектної заявки формальним критеріям, виконання яких є підставою для подальшої перевірки проекту, а в рамках другого етапу – проектна заявка перевіряється з точки зору критеріїв, визначених як умови, необхідні для реалізації проекту в рамках процедури ПБ.

Загальну перевірку здійснюють працівники місцевої адміністрації, але перевіряти проектні заявки на цьому етапі можуть також члени місцевих груп із питань ПБ, наприклад, на спільних зсіданнях – це не вимагає спеціалізованих знань і прискорює роботу, а також допомагає реалізувати принцип розподілу відповідальності за перебіг процесу ПБ і її частину покласти на мешканців.

Важливим моментом, який у такому випадку необхідно врахувати, є **захист персональних даних**: найкращим рішенням була б передача

проектних заявок групам, які здійснюватимуть перевірку, в анонімній версії, або, наприклад, без титульних сторінок, де зазвичай вказуються персональні дані заявників, і, відповідно, групи перевіряли б проекти з огляду на ті елементи, які не вимагають доступу до персональних даних, тобто перевіряли б, наприклад, наявність усіх необхідних додатків або заповнення всіх граф бланка-заявки. Перевірці не підлягали б дані осіб, які поставили свої підписи на бланках для підтримки проектів, оскільки там, зазвичай, вказуються дані, які підпадають під дію Закону про захист персональних даних від 29 серпня 1997 року (наприклад номер PESEL).

У процесі загальної перевірки необхідно перевірити, чи проектну заявку:

- було подано вчасно,
- було подано на відповідному бланку, в якому було вказано всі необхідні дані (наприклад, підпис заявника або дані, які його стосуються чи місце розташування запропонованого в проекті заходу/об'єкта),
- було додано всі необхідні додатки (якщо у положеннях існує така вимога), зокрема: правильно заповнений бланк на підтримку проекту з підписами мешканців, згоду власника земельної ділянки/території, якщо проектна пропозиція стосується території, яка не є власністю гміни, дозвіл батьків на участь у процесі ПБ, якщо мова йде про неповнолітню особу.

На етапі загальної перевірки заявник повинен мати змогу усунути формальні невідповідності протягом визначеного організаторами часу, наприклад протягом трьох робочих днів від дати передачі інформації про необхідність внесення виправлень. Така інформація передається по телефону або може бути відправлена електронною поштою, залежно від форми контактування, зазначеної заявником у проектній заявці.

Після закінчення загальної перевірки проекти потрапляють на **детальну перевірку**, яку, згідно з правилами, повинні проводити відділи або організаційні підрозділи ради гміни.

7.4. Критерії перевірки

Критерії перевірки вказують на ті елементи, які необхідно перевірити в проектних заявках, щоб у подальшому проекти потрапили на голосування. Отже, перевіряється:

- чи заплановані заходи або дії належать до власних завдань гміни;
- чи заплановані заходи або дії не порушують положень чинного законодавства,
- чи заплановані заходи або дії відповідають плану просторового розвитку, у разі його відсутності – чи не порушують вони визначених напрямків просторового розвитку,
- чи заплановані заходи та дії не суперечать вже розпочатим або запланованим до реалізації гміною,
- чи заплановані заходи та дії відповідають (хоча б не суперечать) прийнятим/діючим стратегіям і програмам гміни,
- чи заплановані заходи та дії можливо реалізувати протягом строку, встановленого для проектів, які подаються в рамках ПБ¹³.

7.5. Внесення коректив у проектні заявки

Вирішальне значення для успішної реалізації ПБ є усвідомлення всіма особами, залученими до процесу перевірки, основного призначення цього етапу: йдеться про те, щоб у кінцевому результаті проекти набули такого вигляду, який, у разі позитивних результатів голосування, дозволить їх реалізувати і задовольнити певні потреби місцевої громади. З огляду на це, важливим положенням, яким слід керуватися під час процедури перевірки, має бути прагнення до того, щоб якомога більша кількість проектів успішно пройшла цей етап процесу, оскільки вони відповідатимуть загальним правилам процесу ПБ. Метою

13 Цей період може бути різний, залежно від того, чи в даній процедурі буде передбачена можливість внесення завдання в Довгостроковий план інвестицій (або місцевий відповідник такого документа).

етапу перевірки не є вилучення з процесу частини проектних заявок і спроба обмеження їхньої кількості. Це означає, що процедура перевірки повинна передбачати можливість внесення змін чи коректив до проектів, які цього потребують (наприклад, зміна місця реалізації, зміна кошторису). Всі ці зміни повинні обговорюватися з заявником (в усній або письмовій формі), без його згоди вносити будь-які зміни до проектів не дозволяється. Усі зміни в первинному варіанті проекту повинні бути зафіксовані в спеціальному так званому паспорті змін, який додається до іншої документації; якщо перевірка проектних заявок відбувається в електронній системі, зміни на цьому етапі повинні бути зафіксовані чи виділені окремо на сторінці проекту для всіх, хто її відвідує – таке рішення застосовує Варшава, де після другого року заповодження бюджету проекти розміщуються на сайті процесу і зазначаються всі зміни та коментарі, які було зроблено на етапі перевірки.

Ключем до успішної реалізації перевірки є прозорість правил та принципів її проведення, саме тому всі рішення, які стосуються процедури і перевірки проектних заявок, повинні бути відображені в положеннях ПБ. Важливою є також готовність адміністрації підтримувати контакт із заявником. Якщо в результаті перевірки проект не отримує позитивної оцінки, заявник повинен отримати відповідну інформацію з обґрунтуванням такого рішення.

Найкраще, коли результати перевірки розміщуються, наприклад, на сайті процесу ПБ одразу після її завершення.

Для оптимізації цього етапу дуже добре, коли за контактування з заявниками в ході перевірки відповідатимуть безпосередньо особи, які аналізують даний проект, – це значно скоротить комунікаційний ланцюг і дозволить більш ефективно працювати над необхідними змінами до проектної заявки. Однак необхідно щоб особа, яка контролює весь процес ПБ зі сторони адміністрації (координатор процесу) слідувала за ходом етапу перевірки і в робочому порядку здійснювала моніторинг того, як відбувається комунікація з мешканцями з зазначених вище питань в окремих відділах. Це може відбуватися у формі, наприклад, періодичних зустрічей з представниками конкретних відділів, відповідальних за перевірку: такі зустрічі дозволять зорієнтуватися, як відбувається робота і чи в працівників адміністрації не виникає будь-яких труднощів, над вирішенням яких варто подумати разом. Це має особливе значення для великих міст, де перевіркою великої кількості проектних заявок займається відповідна кількість працівників, і це вимагає чіткої організації роботи всередині ради.

7.6. Процедура оскарження

Повинна існувати можливість оскарження результатів перевірки, хоча будь-які сумнівні питання зі сторони заявників слід з'ясовувати у ході перевірки, а негативну оцінку повинні отримати лише ті проекти, які не відповідають вимогам, зазначеним у положеннях ПБ, або ж їх автори не погодилися на зміни в обсязі, запропонованому радою. Що точніше описаною і прозорішою буде перевірка, то менше помилок і проблем може з'явитися у ході її здійснення. Утім, завжди може статися якась помилка або оцінка буде спірною. У такому разі заявник має право не погодитися з нею і оскаржити дане рішення. Касаційною інстанцією повинен бути керівник держслужбовців, які здійснюють перевірку, тобто мер міста/міський голова. Із прикладом записів, які стосуються процедури оскарження, можна ознайомитися в положеннях ПБ Кракова і Варшави.

Приклади записів у положеннях

Критерії перевірки

[Познань, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Відповідні відділи/департаменти та міські підрозділи перевіряють проекти, керуючись наступними критеріями:*
 - а) *належність до компетенцій гміни (базовий критерій),*
 - б) *відповідність постановам місцевої влади, зокрема міським планам просторового розвитку (базовий критерій),*
 - в) *наявність завдання в бюджеті міста Познань – якщо вже передбачене не буде виставлятися на голосування (базовий критерій),*
 - г) *інші обставини, які не дозволяють реалізувати запропонований проект (базовий критерій):*
 - *запропонований проект не відповідає вимогам у сфері економії (наприклад, якщо подібний проект у даному мікрорайоні вже реалізовано і даний проект буде лише його дублювати),*
 - *територія/земельна ділянка, де запланована реалізація проекту, призначені на продаж або на інші цілі,*

- розробляється план просторового розвитку для даної території, положення якого несумісні з основними елементами поданого проекту,
 - тривають консультації з громадою щодо напрямків просторового розвитку даної території або відбувається архітектурний конкурс,
 - проект має комерційний характер, тобто внаслідок реалізації проекту його заявник в подальшому отримуватиме прибуток;
- г) місце реалізації в міському просторі (базовий критерій) – для проектів, які вимагають розташування на певній території, вона має бути власністю міста Познань і не обтяжена правами третіх осіб або ж повинен бути дозвіл власника території/земельної ділянки,
- д) вартість не перевищує 2 млн. злотих,
- е) відповідність Стратегії розвитку міста,
- є) відповідність Mapi місцевих потреб і проблем – документ, що є результатом публічних дебатів за участю мешканців міста Познань,
- ж) можливість передбачити в бюджеті на наступні роки можливі витрати, які з'являться внаслідок реалізації проекту.
2. Втручання в предметну частину проектів, поданих в рамках Громадського бюджету міста Познань, зокрема, зміна місця реалізації або об'єднання з іншими проектами можливе лише після отримання згоди авторів проектів.
 3. Відділи/департаменти та міські підрозділи мають можливість самостійно розрахувати вартість реалізації проекту на основі пропозиції, що міститься в проектній заявці.

Перебіг перевірки

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

§

1. Перевірка проектів складається з загальної перевірки і детальної перевірки, а також повторної перевірки проекту¹⁴.
2. Перевірка проекту здійснюється на бланку перевірки, зразок якого визначає керівник міського підрозділу, відповідального за реалізацію процедури ПБ.

14 У положеннях ПБ Варшави «повторна перевірка проекту» означає т.зв. процедуру оскарження перевірки .

3. Електронна версія заповненого бланка розміщується на сайті, присвяченому партисипаторному бюджету¹⁵.

§

1. Загальна перевірка заявлених проектів здійснюється адміністрацією відповідного мікрорайону і включає в себе перевірку проектної заявки з точки зору:
 - 1) подачі у визначений строк;
 - 2) наявності усіх додатків (обов'язкових та додаткових);
 - 3) правильності заповнення, зокрема, чи було вказано правила, що визначають, як інші мешканці можуть користуватися результатами проекту.
2. Проект, поданий після закінчення строку, не перевіряється.
3. У разі, якщо в проектній заявці відсутні елементи, про які йдеться в пп. 1 п. 2 або п.3, і автор проекту вказав адресу електронної пошти або номер телефону, тоді він має можливість усунути недоліки протягом трьох робочих днів від моменту отримання відповідного повідомлення. Якщо, незважаючи на отримання повідомлення, автор проекту не усуне вчасно недоліки або у разі відсутності адреси його електронної пошти чи номеру телефона, проект не розглядається.
4. Координатор партисипаторного бюджету передає авторові проекту інформацію про негативний результат перевірки по телефону, поштою або електронною поштою на адресу електронної скриньки, вказаної в проектній заявці.

§

1. Після позитивного результату загальної перевірки проект переходить до етапу детальної перевірки.
2. Детальна перевірка, яку здійснюють працівники відповідних підрозділів ради, передбачає:
 - 1) оцінку проекту з точки зору дотримання вимог, про які йдеться в § [...] ¹⁶
 - 2) оцінку проекту з точки зору дотримання положень чинного законодавства;

15 Залежно від запроваджених електронних систем, бланки перевірки можуть бути розміщені у вигляді сканів, файлів ПДФ або відповідних закладок в електронній системі подачі та перевірки проектних заявок (у режимі попереднього перегляду, доступного для мешканців) .

16 Тут має бути посилання на критерії проектів, які можна подавати в рамках ПБ, і які критерії повинні бути в початкових частинах положень процесу.

- 3) *аналіз технічних і технологічних можливостей реалізації проекту;*
 - 4) *перевірку й оновлення (з урахуванням реальних цін) кошторису проекту,*
 - 5) *перевірку факту, чи оновлений і доповнений кошторис не перевищує сум, виділених на реалізацію проекту в рамках партICIPаторного бюджету,*
 - 6) *аналіз витрат на експлуатацію результатів реалізації проекту.*
3. *оцінка і аналіз, про які йдеться в п. 2, вказують на те, що проект не може бути переданий на голосування за участю мешканців, але існує можливість внесення до нього змін, внаслідок чого він відповідатиме всім необхідним критеріям, про які йдеться в п.2, тоді відповідний підрозділ інформує автора проекту про можливість внесення необхідних змін до проекту та їх обсяг. Після отримання згоди автора на внесення змін до проекту, адміністрація мікрорайону спільно з автором проекту займається підготовкою його остаточної версії.*
4. *У разі, якщо автор проекту не висловлює згоди на внесення змін до проекту у відповідності до п.3 протягом 4 робочих днів від дня передачі йому інформації про зміни до проекту, або протягом цього ж періоду не повідомить адміністрацію мікрорайону чи підрозділ, який здійснює перевірку, про свою згоду на внесення змін, або якщо досягнення консенсусу щодо обсягу необхідних змін до проекту неможливе, тоді вважається, що в ході перевірки проект отримав негативну оцінку.*

§

1. *Інформація про результати детальної перевірки розміщується на сайті, присвяченому партICIPаторному бюджету не пізніше [...].*
2. *Якщо у проектній заявці автор вказав свої контактні дані, координатор партICIPаторного бюджету передає авторові проекту інформацію про результати перевірки по телефону або електронною поштою на адресу e-mail.*
3. *Інформація про негативний результат перевірки та обґрунтування такого рішення також передаються автору проекту.*

§

1. Заявлені мешканцями пропозиції завдань у рамках партиципаторного бюджету підлягають перевірці, яку здійснюють відповідні організаційні відділи міської ради міста Кракова або міські організаційні підрозділи.
2. Перевірка, про яку йдеться в п.1, здійснюється тільки на підставі критеріїв, зазначених в § [...] цих положень.

§

1. У разі виявлення в процесі перевірки, що подана проектна заявка не містить важливої інформації, необхідної для аналізу проектної пропозиції, або ж вартість проекту перевищує встановлений фінансовий ліміт, про який йдеться в § [...] пп.[...], особу, яка подала проект, буде негайно повідомлено по телефону або електронною поштою про необхідність внесення доповнень або змін стосовно обсягу предмету пропозиції.
2. Зміни, про які йдеться в п.1, повинні бути внесені з дотриманням принципу раціонального використання державних коштів.
3. Від моменту повідомлення про відсутність необхідних елементів у проектній заявці або про необхідність внесення змін стосовно обсягу предмета пропозиції, автор проектної пропозиції має на їх виконання 7 робочих днів.
4. Виправлення можуть вноситися в проектну заявку не більше одного разу.
5. Зміна змісту поданих проектів вимагає отримання попередньої згоди представника заявника
6. У разі зміни вартості, предметного обсягу проекту або внесення інших суттєвих змін до проекту внаслідок перевірки, заявник має право внести відповідні корективи в назву та опис проекту.
7. Якщо у ході перевірки буде виявлено, що два або більше проектів стосуються реалізації ідентичного або дуже подібного завдання, відповідний організаційний відділ міської ради Кракова або міський організаційний підрозділ негайно організують зустріч за участю представників заявників/авторів проектів з метою обговорення можливості об'єднання проектів в один. У разі відсутності згоди авторів на об'єднання проектів, останні розглядатимуться в рамках процедури окремо.
8. Організація зустрічі, про яку йдеться в п. 7., не обмежує права заявників/авторів проектів на внесення коректив до проектів згідно з п.4.

[Домброва Гурніча, ПБ на 2016 рік]

1. Бланки з проектними пропозиціями, які надходять до міської ради, одразу передаються в Бюро громадських організацій і громадської активності.
2. Працівники Бюро, про яке йдеться в п. 1, здійснюють формальну перевірку не довше ніж 30 днів від дня закінчення набору проектів.
3. Проекти, які успішно пройшли формальну перевірку, передаються до відповідного провідного відділу, який займатиметься перевіркою правової сторони проекту та його предметного наповнення.
4. Зміна відділу можлива лише після отримання згоди керівника відомства протягом 5 робочих днів від моменту передачі проекту Бюро громадських організацій та громадської активності.
5. Разом із проектом (бланком проектної заявки) Бюро передає також так званий лист поетапної перевірки проекту згідно з Додатком № [...] до цих положень.
6. Провідний відділ передає проектну пропозицію для ознайомлення до інших відділів, які повинні висловити стосовно неї свою думку. Ці висновки одразу передаються до провідного відділу, але не пізніше 7 робочих днів від дня отримання проекту.
7. Провідний відділ на підставі висновків інших відділів та результатів перевірки правової і предметної сторони проекту займається підготовкою висновків стосовно проектної пропозиції.
8. Протягом 50 днів від моменту отримання бланка проектної пропозиції провідний відділ повертає до Бюро громадських організацій і громадської активності висновки стосовно проекту та їх обґрунтування.
9. Протягом 90 днів від дня закінчення подачі проектних пропозицій Бюро громадських організацій і громадської активності публікує інформацію для кожного з мікрорайонів, про яку йдеться в § 4 п. 6 Постанови про партисипаторний бюджет.

Процедури оскарження

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

§

1. У разі отримання негативного результату детальної перевірки проекту його заявник/автор має право подати заявку на повторну перевірку проекту. Заявка подається в електронній або в пись-

мовій формі. Заявка, в якій визначено обсяг повторної перевірки разом з обґрунтуванням необхідності її проведення подається міському голові протягом 3 робочих днів від дня передачі інформації про результати перевірки.

2. Повторна перевірка проекту на заяву автора проекту здійснюється після отримання позитивного рішення(висновку) Групи з питань партиципаторного бюджету, що видається на прохання міського голови.
3. Інформація про результати повторної перевірки разом з обґрунтуванням передається авторові проекту поштою або електронною поштою на адресу e-mail, вказану в бланку проектної заявки не пізніше ніж 14 днів від дня подання до ради мікрорайону заявки на її проведення і не пізніше ніж до [...].
4. Результати повторної перевірки мають остаточний характер.
5. Якщо заявка на здійснення повторної перевірки не буде внесена протягом строку, вказаного в пп. 1, результат детальної перевірки буде переданий авторові і вважатиметься остаточним.
6. Інформація стосовно остаточних результатів перевірки проектів розміщується на сайті, присвяченому партиципаторному бюджету.

[Краків, ПБ на 2016 рік]

§

1. Результати перевірки оприлюднюються міським головою. Інформація про результати перевірки містить, як мінімум, перелік поданих проектних пропозицій, позначення «ухвалено» або «відхилено» на кожній з проектних пропозицій, коротку характеристику довгострокових результатів у разі реалізації пропозиції, підготовлену підрозділом, який здійснював перевірку, та обґрунтування у випадку пропозицій, які було відхилено.

§

1. У разі відхилення проекту в результаті перевірки представник заявника/автора проекту має можливість опротестувати таке рішення.
2. Протест разом з обґрунтуванням подається на ім'я міського голови протягом 3 робочих днів від дня оприлюднення інформації, про яку йдеться в пп. 1.
3. Міський голова одразу організовує консультативну нараду за участю представників заявника/автора проекту та профільних

організаційних відділів міської ради Кракова або міських організаційних підрозділів.

- 4. В нараді, про яку йдеться в пп.3, можуть брати участь члени Ради громадського бюджету міста Кракова.*
 - 5. Після ознайомлення з висновками і рекомендаціями, представленими на консультативній нараді, міський голова розглядає внесений протест. Його розгляд є остаточним і може привести до завершення участі проектної пропозиції в процедурі ПБ.*
 - 6. У разі, якщо протест буде визнано обґрунтованим, проектна пропозиція допускається до наступних етапів процедури з дотриманням її положень.*
 - 7. У разі, якщо протест буде визнано необґрунтованим, він не допускається до подальших етапів процедури.*
-

8. Вибір проектів для реалізації

Крок за кроком

- Проведення жеребкування щодо черговості проектів на бюлетенях для голосування і оприлюднення цієї інформації
- Підтримка заявників/авторів проектів у популяризації проектів (організація зустрічей для рекламування проектів, надання графічних матеріалів тощо)
- Організація інфраструктури для проведення голосування (пункти голосування, місця для інтернет-голосування, волонтери, які надаватимуть допомогу тим, хто буде голосувати тощо)
- Популяризація процесу голосування серед мешканців
- Підведення підсумків голосування
- Формування рейтингових списків та оприлюднення результатів голосування

8.1. Вступні зауваження

Так склалося, що в польській моделі ПБ проекти, які в подальшому будуть реалізовані, обираються шляхом **прямого і загального голосування**. У польських реаліях така формула є найбільш розпізнаваною і сприймається як форма залучення громадян до місцевих процесів ухвалення рішень. Її перевага полягає ще й в тому, що вона дозволяє залучити до процедури ПБ широке коло мешканців. Безпосередність, яку передбачає пряме голосування, – це ще один її надзвичайно важливий складовий елемент: у реаліях польських органів місцевого самоврядування пряме голосування дає мешканцям унікальний шанс особисто ухвалювати рішення стосовно того, на що саме підуть гроші з місцевого бюджету.

З іншого боку, такий порядок вибору приводить, на жаль, до того, що участь більшості мешканців у процесі ПБ обмежується лише голосу-

ванням. Між тим, дуже важливо не забувати, що вибір проектів є лише останнім акордом в цілому процесі. Участь у голосуванні повинна бути кульмінацією участі мешканців у тривалих дискусіях на тему місцевих проблем і потреб. У певних випадках це може бути першою формою так званого контакту з процедурою, найпростішим способом участі в процесі, який в подальшому може викликати бажання долучитися до процесу в ширшому масштабі, наприклад, шляхом подачі власних проектів.

З огляду на це необхідно пам'ятати, що не потрібно «фетишизувати» явку на голосування і не сприймати її як єдиний показник успіху ПБ. Кількість мешканців, залучених до процесу вибору проектів, є дійсно дуже важливою, але також важливо, щоб активність мешканців спостерігалася на різних етапах процесу, а не лише під час голосування, яке іноді буває недбалим. І, як ми продемонструємо в подальшій частині даного розділу, у випадку процедури ПБ може бути також результатом різноманітних маніпуляцій.

Плануючи даний етап процедури ПБ, необхідно детально розглянути цілу низку питань, пов'язаних із правилами та принципами вибору проектів для реалізації. Вони концентруються навколо трьох основних питань:

- Хто матиме право брати участь у голосуванні за проекти?
- Які будуть допустимі форми голосування?
- Як виглядатиме спосіб вибору проектів у рамках голосування («виборча система»)?

8.2. Умови участі в голосуванні

Якщо територія даної одиниці органу місцевого самоврядування в рамках ПБ поділена на менші територіальні одиниці, необхідно визначити, чи учасник голосування зможе проголосувати лише на території за місцем свого проживання, чи зможе обирати довільний пункт у рамках своєї територіальної одиниці¹⁷.

17 Подібну дилему слід вирішувати в контексті етапу подачі проектних заявок, якщо гміна буде поділена на менші території: чи проектні пропозиції можуть стосуватися лише території, де проживає дана особа, чи довільної території в межах гміни?

Однак, необхідно взяти до уваги, що не завжди категорія особи, яка має право на участь у голосуванні, збігається з категорією особи, що має право подавати проекти. У деяких гмінах подавати проекти може дещо ширша група, ніж група, яка може обирати проекти шляхом голосування. Таке розширення можливості участі в процесі ПБ на етапі подачі проектних заявок дозволяє, наприклад, отримати нові ідеї для даного місця, а також отримати пропозиції від осіб, які в даному районі не проживають, а лише працюють. Щоб гарантувати, що це будуть ідеї, які відповідатимуть місцевим потребам, а не лише подані від людей, які не мають жодного стосунку до цього місця, можна в якості необхідної умови додати обов'язок надати список на підтримку даного проекту з підписами мешканців, які проживають на даній території.

Розрізняючи умови участі на етапі подачі проектних заявок і на етапі голосування, слід пам'ятати, що це може бути складним для розуміння учасниками процесу ПБ. З огляду на це, більш чіткими і зрозумілими повинні бути єдині правила участі в цьому процесі. Більше інформації на цю тему – в розділі 3 «Розробка принципів і правил перебігу ПБ», в модулі [«Правила та принципи участі в ПБ»](#).

Право голосу – приклади

Як правило, в більшості гмін обирається варіант, коли голосувати можна лише на території проживання. В бюлетені для голосування необхідно вказати адресу проживання, а голос за той чи інший проект з даної території вважатиметься дійсним, якщо вказана адреса входить у межі даної території. Проте іноді вибір місця для голосування є довільним (зокрема, у великих містах, де мешканці доволі часто сильніше пов'язані з іншими місцями, ніж із місцем проживання, наприклад, внаслідок того, що працюють в іншому мікрорайоні), і рішення залишається за особою, яка буде голосувати. Наприклад, у Варшаві кожний може проголосувати за проекти зі списку проектів лише одного мікрорайону, але це не обов'язково повинен бути мікрорайон за місцем постійного проживання. На бюлетені для голосування перевіряється лише адреса проживання на території Варшави (в ПБ на 2015, 2016 та 2017 рр.). У свою чергу, в місті Щецин в рамках ПБ на 2016 рік усі учасники голосування могли обрати три проекти, які подавалися в будь-якій частині міста, поділеного на чотири мікрорайони, тобто можна було обрати або по одному проекту з різних мікрорайонів, або три проекти з однієї території, або ж два проекти з одного мікрорайону і ще один – з іншого. Голоси підраховувалися окремо для кожного мікрорайону, і

на реалізацію потрапляли проекти згідно з рейтинговим списком для окремих територій, на які були виділені окремі суми коштів.

При визначенні умов участі в голосуванні необхідно також визначити, яким чином буде здійснюватися контроль за їх дотриманням. Необхідно, наприклад, подумати про те, до яких відомств буде потрібний доступ, щоб перевірити особу, яка голосує, або як здійснити перевірку в механізмі інтернет-голосування (наприклад, система для голосування повинна бути пов'язана з базою ПЕСЕЛ/PESEL, необхідною для перевірки достовірності персональних даних).

8.3. Визначення черговості проектів на бюлетенях для голосування

Після перевірки починається визначення черговості проектів на бюлетенях для голосування – необхідно розташувати їх у відповідному порядку і присвоїти їм номери. Найкраще, якщо це здійснюється шляхом жеребкування, наприклад, під час засідання Групи з питань ПБ. Від моменту присвоєння проектам номерів можна розпочинати їх популяризацію. Важливо, щоб у її рамках інформація про проектні пропозиції, які будуть виставлятися на голосування, була не лише в інтернеті, але також у друкованому варіанті, наприклад, в пунктах голосування чи об'єктах громадського призначення, розташованих на даній території.

8.4. Форми голосування

Практика відбору проектів для реалізації в рамках ПБ значно поширила в польських містах обсяг доступних форм голосування. Окрім традиційного особистого голосування в більшості гмін, існують також інші способи голосування, або ж його тривалість становить більше ніж один день. Щодо можливих форм голосування в рамках ПБ, то виділяють такі види: особисте голосування, інтернет-голосування, СМС-голосування та голосування поштою.

Особисте голосування

Найбільш популярний і «традиційний» метод голосування полягає в заповненні й передачі паперового бюлетеня для голосування у визначеному для цього пункті. До певної міри цей процес нагадує вибори або референдум, особливо в деяких процесах ПБ, коли учасник голосування повинен особисто прийти в пункт голосування, пред'явити посвідчення особи, після чого взяти і заповнити бюлетень для голосування. Допускається також передача бюлетеня за допомогою іншої особи. Дані голосування перевіряються лише тоді, коли вони вносяться до бази даних ради, і це єдині дані, які видно на бюлетені, та підпис особи, яка проголосувала. Такий варіант позбавляє учасника голосування зайвих клопотів, оскільки заявники безпосередньо збирають заповнені бюлетені і лише потім відносять їх до ради. Але, на жаль, досвід багатьох польських міст показує, що саме при такому підході можливі різноманітні маніпуляції і навіть фальсифікації. Іноді буває, що автори проектів збирають підписи мешканців, які мало поінформовані про ПБ і підтримують проект, не знаючи, що могли б обрати інші проектні пропозиції. Мешканці отримують на підпис бланки, на яких вже є голоси за конкретні проекти. Відомі також випадки, коли хтось інший заповнює за учасника голосування його бюлетень, використовуючи для цього його персональні дані.

Враховуючи ризик виникнення таких ситуацій, ми рекомендуємо робити ставку на особисте голосування і підтвердження особи, яка голосує. Для осіб, які не можуть проголосувати у пункті голосування, слід передбачити інші можливості це зробити, наприклад, за допомогою інтернету або ж волонтерів, які забиратимуть заповнені бюлетені для голосування. Від можливості подачі паперових бюлетенів для голосування третіми особами відмовились, наприклад, у Варшаві, після того, як таке рішення викликало хвилю критики. В ПБ на 2017 рік мешканці Варшави вперше могли голосувати лише за допомогою інтернету або особисто в одному з пунктів, визначених на території даного мікрорайону, після пред'явлення посвідчення особи та отримання бюлетеня для голосування. Ті мешканці, які не змогли скористатися можливістю проголосувати за допомогою інтернету, а також, з огляду на стан здоров'я, не змогли цього зробити особисто, могли подзвонити до міської ради, після чого представники ради приїжджали до них і забирали бюлетені для голосування.

Інтернет-голосування

У Польщі ПБ є, мабуть, першим випробуванням голосування за допомогою інтернету в такому великому масштабі. Цей процес, зазвичай, відбувається з використанням спеціальних прикладних програм/застосунків. Найчастіше, це веб-програми/веб-застосунки, хоча Люблін, наприклад, має власну мобільну прикладну програму для голосування (див.: [ht-tps://obywatelski.lublin.eu/282-pobierz-aplikacje](https://obywatelski.lublin.eu/282-pobierz-aplikacje)). Такі програми враховують особливості місцевої процедури ПБ – наприклад, поділ гміни, моделі вибору проектів, перевірку того, чи було дотримано умов участі в процедурі тощо. Такі програми/застосунки необхідно розробляти заздалегідь, щоб встигнути опротестувати ще до початку голосування для уникнення в подальшому технічних помилок та для правильної фіксації голосів (наприклад, з урахуванням поділу території та типів проектів, за які можна голосувати). В ситуації інтернет-голосування дуже важливо, щоб механізм перевірки учасників голосування запобігав використанню персональних даних інших мешканців і перешкоджав, наприклад, голосуванню «за когось» за допомогою номера PESEL. Отже, дуже добре, коли для підтвердження факту голосування голосуючий повинен, наприклад, натиснути на посилання активації, яке він отримує на адресу вказаної електронної пошти, або вписати ім'я одного з батьків. Такі дані можна перевірити в базах обліку мешканців, коли брати участь у голосуванні можуть особи, що приписані в даному мікрорайоні/в даній місцевості/на даній території або які фігурують у списках виборців.

Без огляду на те, що в деяких містах в Польщі (наприклад, Гданськ або Гдиня) голосування в рамках ПБ відбувається лише за допомогою інтернету, зазвичай, така процедура передбачає можливість голосування «на папері». Така модель робить процес голосування більш доступним і популярним серед осіб, які, наприклад, особи старшого віку, не користуються вільно комп'ютером або інтернетом.

Голосування поштою

Цей метод полягає в тому, що заповнений бюлетень для голосування надсилається поштою на адресу ради, вказану в положеннях процесу. Вирішальне значення в даному випадку має чітке визначення дати голосування. Найкраще, якщо це буде день отримання бюлетеня радою, а не дата поштового штемпеля. Голосування поштою дозволяє проголосувати тим мешканцям гміни, які не можуть зробити це ні особисто, ні за допомогою інтернету (наприклад, особам старшого віку

або особам з обмеженими можливостями), однак на практиці цей спосіб використовується доволі рідко.

Одним з недоліків цього способу є неможливість запобігти відправці голосів третіми особами.

СМС-голосування

Цей метод використовується доволі рідко, можливо з огляду на те, що прийом голосів вимагає наявності доволі складної електронної системи. Одним з небагатьох міст, яке використовувало цей спосіб голосування в рамках ПБ, було місто Плоцьк (ПБ на 2015 рік).

8.5. Виборча система

У різних моделях ПБ використовуються різні методи вибору проектів, тобто різна виборча система. Зазвичай, на форму виборчої системи впливає також поділ територіально-адміністративної одиниці на менші одиниці, що дозволяє, обирати окремо так звані загальногмінні проекти й окремо місцеві. Основні питання, на яких слід зосередитися при виборі моделі виборчої системи, це:

- Чи це буде єдиний список проектів для голосування, чи окремі списки для територій, на які передбачені окремі суми коштів у рамках ПБ?
- Чи можна голосувати за проекти лише зі свого району проживання, чи обирати їх з довільного району гміни?
- За скільки проектів можна проголосувати або чим необхідно керуватися при виборі проектів для реалізації?

Важливою дилемою при остаточному виборі моделі виборчої системи є те, чи голосування повинно бути якомога простішим, чи, навпаки, повинно бути завершальною складовою виваженого рішення. На жаль, ці дві цілі не завжди йдуть поруч, оскільки виборчі системи, які вимагають більш точного вибору проекту, є більш складними і підвищують ризик більшої кількості недійсних голосів. Однак, у цій справі не слід також керуватися єдиним критерієм «простота». Більш складні методи, якщо їх супроводжують чіткі та зрозумілі пояснення, мають більшу освітню вартість.

Нижче представлено п'ять найпопулярніших моделей виборчих систем, які використовуються в рамках ПБ, та відмінності кожної з них.

Вибір певної кількості проектів

Голосуючий обирає певну кількість проектів зі списку проектів для голосування і позначає «Х» всі обрані проекти. Звичайно, голосуючий може обрати менше, ніж максимально допустима кількість проектів, що вказана в інструкції (наприклад, 1, 3 або 5). Позиція проекту в рейтинговому списку буде підсумком усіх голосів, що їх віддали за цей проект учасники голосування.

При такій моделі голосування голосуючий не повинен брати до уваги суму коштів, виділених на дану територіально-адміністративну одиницю, а це означає, що він може обрати проекти, загальна вартість яких буде значно вищою від цієї суми. Хоча це найпростіша виборча система, однак вона не сприяє усвідомленню виборцями обмеженості доступних фінансових ресурсів.

Вибір проектів, вартість яких не перевищує суми виділених коштів

Голосуючий може вибрати довільну кількість проектів зі списку, позначаючи їх «Х», при цьому загальна вартість обраних ним проектів не може перевищувати суми коштів, виділених на реалізацію проектів на даній території. Позиція проекту в рейтинговому списку буде підсумком усіх голосів, що їх віддали за цей проект учасники голосування.

Даний метод у паперовій версії може генерувати велику кількість недійсних голосів, оскільки голосуючі можуть робити помилки в підрахунку загальної вартості обраних проектів і вона може перевищувати виділену суму. Найкраще цей метод підходить для електронної версії, коли голосування відбувається за допомогою інтернету – в комп'ютерних програмах/застосунках підсумовування відбувається автоматично, а система звертає увагу голосуючого на те, що ліміт перевищено. Така виборча система має найбільший потенціал, якщо йдеться про заохочення учасників голосування замислитися над вибором проектів при обмеженій сумі доступних коштів. Цей метод полягає в механізмі «доповнення суми», тому він дозволяє малобюджетним проектам отримувати багато голосів, оскільки після вибору «дорогих» проектних пропозицій сума, що залишилася, розподіляється саме між ними.

Як зменшити ризик виникнення помилок

Щоб зменшити ризик виникнення помилок у голосуванні за допомогою паперового бюлетеня і з використанням даного методу, необхідно, щоб внизу бюлетеня була невеличка формула, в яку голосуючий впише точну кількість та вартість обраних проектів. Таке рішення буде дуже помічним у випадку інших методів, коли голосуючий вибере меншу, ніж максимально допустима кількість проектів. Таким способом можна «захистити» бюлетені для голосування від втручання третіх осіб та «доставляння хрестиків».

Вибрав/-ла проект/-и/-ів,
(кількість дослідів)

загальна вартість яких становить PLN

Рейтинг проектів

Особа, яка голосує, може вибрати максимальну кількість проектів (п'ять) і впорядкувати їх («за рейтингом») за ступенем важливості, даючи кожному з них певну кількість балів та ставлячи поруч із кожним з них відповідну цифру. Наприклад, при можливості вибору максимально п'яти проектів, якщо голосуючий поставить цифру «5», це буде означати, що проект отримав 5 балів, «4» – відповідно 4 бали і інше. Остаточна позиція проекту в рейтинговому списку буде залежати від загальної суми набраних ним балів від усіх учасників голосування. Цей метод дозволяє учасникам голосування точніше визначати ступінь необхідності реалізації окремих проектів та в різній мірі висловлювати свою підтримку тих чи інших проектних пропозицій.

Оцінка окремих проектів у балах

Голосуючий оцінює проекти, користуючись певною шкалою оцінок (наприклад, від 0 до 5; важливо, щоб ця шкала мала середню точку і мала опції «0» та «Не визначився») і, ставлячи «X» у відповідному місці шкали, голосуючі можуть оцінювати всі проекти зі списку, декілька з них або тільки один. Якщо проект отримав «0», це означає, що, на думку голосуючого, цей проект абсолютно непотрібний. Якщо

проект опиниться в «середній точці шкали», це буде означати, що він потрібний, а надання йому «максимальної величини» – що дуже потрібний. Для оцінювання проекту можна використовувати всю шкалу. Для того, щоб у подальшому проект було реалізовано, його середня оцінка, з урахуванням усіх відданих за нього голосів, повинна становити, щонайменше, середній показник за шкалою, тобто, якщо шкала від 0 до 5, тоді середня оцінка повинна становити щонайменше 3. Значення «0» знижує середню оцінку даного проекту, натомість, вибір граfi «Не визначився» не впливає на його середню оцінку. Таким чином, цей метод є єдиним, який передбачає відповідь «ні» і дозволяє висловити своє негативне ставлення до деяких проектних пропозицій. Однак, він вимагає доволі багато часу і, як і всі «масштабні питання», може викликати сумніви виборців щодо вартості оцінки в балах. Цей метод вимагає дуже ретельних пояснень та описової інструкції (іноді на бюлетені голосування розміщують графічні позначення, які дозволяють легше орієнтуватися в запропонованій шкалі оцінювання).

Розподіл визначеної кількості балів

Особа, яка бере участь в голосуванні, може розподілити певну кількість балів (наприклад, максимально 10), віддаючи їх довільним чином проектам, обраним зі списку проектів для голосування, і вписуючи відповідну цифру поруч із таким проектом. Голосуючий може віддати всі бали одному проекту або ж розподілити їх між кількома проектами. Загальна кількість балів не може перевищити допустимої кількості. Остаточна позиція проекту в рейтинговому списку буде результатом загальної кількості балів, що їх даний проект отримав під час голосування.

Projekty dla dzielnicy Aleje

Głosowanie na projekty trwa od 16 listopada, 2015, 00:00:01 do 21 listopada, 2015, 23:59:59

Użyj suwaków przy opisie projektów by rozdysponować punkty poparcia.

Zdrowie pod chmurką ⓘ

3/10

Modernizacja infrastruktury parkingowej oraz remont chodnika prowadzącego do klatek wejściowych ⓘ

0/10

Nowe estetyczne śmietniki na ul. Krasieńskiego 44-46-48 ⓘ

3/10

Plac rozrywki dla najmłodszych ⓘ

4/10

В електронних застосунках для голосування призначення балів можна замінити, наприклад, пересуванням повзунка, який вказує бали і який не дозволяє перевищити максимальну кількість балів. Такий механізм використовується, наприклад, в Домброві Гурнічей. Джерело: <http://twojadabrowa.pl>.

Рекомендуємо Вам виконати просту вправу, яка полягає в голосуванні за проекти з використанням кожного з 5 методів, а потім у перевірці, як даний метод впливає на остаточний вигляд списку проектів, які будуть реалізовані. Така процедура дозволить не лише перевірити всі методи, але й звернути увагу на їхні сильні та слабкі сторони, перевірити на практиці рівень складності кожного з них, побачити, які труднощі можуть виникнути в учасників голосування при застосуванні того чи іншого методу. Порівнюючи результати голосування за одні й ті ж проекти із застосуванням різних методів голосування, можна самостійно спостерігати вплив різних методів на шанси перемоги даного типу проектів. Дуже добре, якщо подібні вправи спочатку зробили, а потім розглянули всі особи, які працюють над розробкою моделі ПБ в даній місцевості/ в даному місті, наприклад, члени місцевої групи з питань ПБ.

8.6. Час, форма та місце голосування

Голосування в рамках ПБ повинно тривати довше, ніж у ході загальних виборів. За розумний мінімум можна прийняти сім днів, два з яких випадають на вихідні. Варто, щоб початок і кінець голосування були пов'язані з такими датами в календарі, які допомагають виборцям знайти час для голосування і легко запам'ятовуються, наприклад, початком голосування може бути перший день тижня, а закінченням голосування – неділя. Гарним днем для початку голосування може бути також перший день нового місяця.

Найкраще, коли використовуються різні форми голосування – як традиційна (паперова), так і електронна. Такий підхід дозволяє брати участь в голосуванні різними категоріям мешканців. Голосування за допомогою інтернету спрощує організаторам процес підбиття підсумків: голоси, які були віддані за допомогою відповідної електронної програми, підрахувати набагато легше, а введені ідентифікаційні дані легше перевірити завдяки використанню електронних баз даних, що є в розпорядженні ради.

Як правило, **пункти голосування** знаходяться на території ради. Добре, якщо це буде легкодоступне місце, наприклад, Відділ по роботі з мешканцями або Інформаційний відділ. Повний перелік пунктів голосування повинен бути оприлюднений і розміщений на сайті; добре, якщо подібна інформація з'явиться в інших ЗМІ. Для полегшення процесу голосування можна організувати виборчі пункти поза межами ради – наприклад, на території об'єктів громадського призначення, що перебувають в управлінні гміни. Однак, для того, щоб запобігти виникненню переваги проектів з огляду на місце їхньої реалізації, наприклад, публічні установи, пункти голосування не повинні розміщуватися на території тих установ, які фігурують в проектах. Окрім урн для бюлетенів, необхідно підготувати також списки проектів разом з описом, з якими можна буде ознайомитися безпосередньо перед тим, як віддати свій голос за той чи інший проект.

Цікавим рішенням, яке допомагає заохоченню до участі у виборах, є пункти голосування, розташовані в місцях, які часто відвідує велика кількість мешканців (наприклад, у торговельних центрах. Такі пункти у вигляді комп'ютерних робочих місць облаштовано у місті Гдиня за погодженням із власниками цих об'єктів), а також мобільні «мандруючі урни», які, як наприклад, у місті Радом, представники ради возять у різні частини міста (наприклад, в житлові масиви) протягом всього періоду

голосування. В такому випадку необхідно завжди заздалегідь повідомляти про дату «прибуття» такого пункту в даний житловий масив чи мікрорайон.

8.7. Після голосування

Залежно від обраної системи голосування, результати голосування підраховуються шляхом підсумовування всіх голосів або балів, отриманих окремим проектом, після чого на їх основі формуються **рейтингові списки**.

На етапі розробки положень процесу ПБ необхідно визначити порядок перебігу процедури в ситуації, якщо **загальна вартість обраних проектів перевищує суму виділених на них коштів в рамках ПБ** – тобто, на практиці, відповісти на питання, що відбуватиметься з наступними проектами в списку, якщо перший проект не забере всіх коштів, виділених у рамках ПБ. Зазвичай органи самоврядування використовують один з кількох можливих сценаріїв:

- на реалізацію потрапляють наступні за кількістю отриманих голосів/балів проекти зі списку, аж до якомога повнішого використання виділеної суми коштів; інші проекти, які залишилися «за межею», не буде реалізовано, а невикористані кошти (так званарешта) повернуть до бюджету гміни – при такому підході частина коштів у рамках ПБ залишається невикористаною, а на реалізацію потрапляють лише ті проекти, які фактично отримали найбільшу підтримку; така модель застосовуються, наприклад, у місті Скавіна;
- на реалізацію потрапляють наступні за кількістю отриманих голосів/балів проекти зі списку, аж до якомога повнішого використання виділеної суми коштів; кошти, які залишилися, буде використано на реалізацію наступних у списку проектів, вартість яких є настільки низькою, що вони «вписуються» в суму, яка залишилася – при такому підході акцент робиться на максимальному використанні коштів. Однак, внаслідок взяття до уваги проектів з нижніх позицій рейтингу може скластися ситуація, коли буде реалізовано проекти низької вартості та з відносно низьким рівнем підтримки. Отже, може скластися враження «примусової реалізації»; така модель використовується в містах Варшава і Радомско;

- в ситуації, коли вартість наступних проектів з рейтингового списку перевищуватиме залишок виділеної суми коштів, ці кошти попадуть до загальної суми, виділеної в рамках ПБ для даної території на наступний рік його реалізації – таке рішення запобігає витраті коштів на проекти, які не користувалися великою підтримкою і, в той же час, були не до кінця зрозумілі для мешканців, чим викликали сумніви щодо доцільності використання на їх реалізацію коштів у рамках ПБ. У крайніх випадках, в районах, де було подано мало проектних пропозицій, таке накопичення коштів може відбуватися без жодних перспектив їх подальшого використання; в 2014 році така ситуація склалася в одному з мікрорайонів Гдині, де застосовується така модель;
- в ситуації, коли вартість наступного проекту з рейтингового списку перевищує суму залишку, міська рада, після переговорів з автором проекту, може дещо обмежити обсяг проекту таким чином, щоб витрати на його реалізацію не перевищували суми коштів, яка залишилась для використання. Якщо домовленості з автором проекту не буде досягнуто, тоді орган місцевого самоврядування відмовиться від реалізації даного проекту, а це означає, що буде реалізовано наступний проект із рейтингового списку, вартість якого відповідатиме сумі, яка залишилась (Яроцин), або ж цю суму буде повернуто до бюджету гміни (Горлице) – ця модель збільшує шанси на, принаймні, часткову реалізацію проектів, які отримали найбільшу підтримку, а з іншого боку, зміни в проекті після голосування можуть створити враження, що проект, який потрапляє на реалізацію, не є *de facto* тим проектом, за який голосували мешканці.

Важливим є також визначення дій у ситуації, коли більше ніж один проект отримає однакову кількість голосів/балів і позиція в рейтинговому списку вказує на припустимість його реалізації, але виконання всіх проектів є неможливим. Два найбільш популярні рішення передбачають або вибір проекту шляхом жеребкування (наприклад, Радомско, Варшава), або вибір проекту, вартість якого є вищою (пам'ятаючи про максимальне використання коштів, виділених у рамках ПБ, як це передбачено, наприклад, в моделі у Гдині чи в Домброві Гурнічей).

Деякі міста прописують у своїх положеннях про ПБ порядок дій на випадок ситуацій, коли кількість проектів в окремих мікрорайонах буде розподілена нерівномірно, і, відповідно, в деяких районах залишаться невикористані кошти внаслідок малої кількості проектів. Наприклад, модель ПБ в місті Радомско передбачає можливість ви-

користання цих коштів на реалізацію проектів у тих районах, в яких за проекти було віддано найбільшу кількість дійсних голосів.

Цікавий підхід для вирішення проблеми знайшли в місті Яроцін. Тут запроваджено механізм, який має заохочувати до активної участі в процесі ПБ і який полягає в додатковій «позитивній оцінці» району, якому вдасться мобілізувати найбільшу кількість мешканців до участі в голосуванні: житловий масив з найвищою явкою виборців отримає на реалізацію проектів суму коштів, збільшену на 50%.

Результати голосування повинні бути **оприлюднені** в доступній та зрозумілій формі **якомога швидше**. Повідомлення на цю тему (протоколи результатів голосування) має містити наступну інформацію:

- сума фінансових коштів, виділених на даній територіальній одиниці,
- загальна кількість відданих голосів,
- кількість голосів/балів, які отримав кожний окремий проект,
- рейтинговий список проектів, зокрема список проектів, відібраних для реалізації та їхню приблизну вартість.

Приклади записів у положеннях

Форми голосування

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

1. *Дозволяється голосувати особисто за допомогою бюлетеня голосування в пунктах голосування, визначених адміністрацією мікрорайону, або в електронній формі з використанням системи ESOG¹⁸. Для мешканців, які за станом здоров'я мають проблеми з пересуванням і які не мають доступу до інтернету, існує можливість голосування шляхом передачі заповненого бюлетеня представнику міської ради міста Варшава за місцем проживання голосуючого, після попереднього повідомлення Координатора в мікрорайоні про такий спосіб голосування в період від [...] до [...].*
2. *Зразок бюлетеня голосування за проекти в рамках партисипаторного бюджету викладено в Додатку № [...] до цих положень.*

18 ESOG – назва електронної системи, розробленої для реалізації ПБ в місті Варшава.

3. Якщо учасником голосування є неповнолітня особа, до бюлетеня голосування необхідно додати згоду юридичного опікуна, зразок якої викладено в Додатку № 6 до цих положень.
4. Не дозволяється, щоб пункт для голосування знаходився в об'єкті нерухомості, якого стосується той чи інший проект, за який голосують мешканці. Це не стосується об'єктів та приміщень міської ради Варшави.

Виборча система

Вибір певної кількості проектів

[Яроцін, Громадський бюджет міста Яроцін для мікрорайонів/житлових масивів на 2016 рік]

1. Голосування є відкритим і відбувається в електронній формі.
2. Кожний учасник голосування повинен вказати свій PESEL (ІПН).
3. Учасник голосування може віддати один голос за один з проектів, обраний ним з бюлетеня голосування в мікрорайоні, де він приписаний.
4. Для забезпечення можливості взяти участь в голосуванні особам, які не мають доступу до інтернету, будуть відкриті пункти голосування у філіалах Міської бібліотеки міста Яроцін, які працюватимуть у години роботи бібліотеки.
5. На основі голосування буде складено протоколи, в яких буде вказана:
 - а) кількість відданих голосів в окремих мікрорайонах/житлових масивах,
 - б) кількість голосів, отриманих окремими проектами.

[Радомско, ГБ на 2016 рік]

1. Учасник голосування може проголосувати один раз шляхом зазначення максимально 3 проектів у бюлетені голосування.
2. Якщо голосуючий проголосував більше одного разу або ж не зазначив жодного проекту чи більше ніж 3 проекти, його голос вважається недійсним.
3. Визначення результатів полягає в додаванні всіх дійсних голосів, відданих за кожний окремий проект, який було подано в рамках громадського бюджету. Остаточний результат голосування є підсумком результатів паперового і електронного голосування.

4. *На основі кінцевих результатів голосування Група з питань громадського бюджету формує рейтинговий список проектів для кожної окремої території/району.*

**Вибір проектів, загальна вартість яких не перевищує
суми виділених коштів**

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

1. *Голосування відбувається шляхом вибору довільної кількості проектів зі списку, однак, їхня вартість не повинна перевищувати загальної суми фінансових коштів, виділених на дану адміністративно-територіальну одиницю в рамках партиципаторного бюджету.*
2. *Кожний з обраних проектів отримує 1 голос.*
3. *Проекти, які не отримали хоча б 1 голосу, не допускаються до реалізації, навіть, якщо сума залишку коштів дозволила б це зробити.*

Розподіл певної суми балів

[Домброва Гурніча, ПБ на 2016 рік]

1. *Рішення стосовно процесу голосування мешканців в окремих мікрорайонах ухвалюється міським головою не раніше, ніж через 14 днів, і не пізніше, ніж через 30 днів від оприлюднення переліку проектів для даного мікрорайону.*
2. *В голосуванні беруть участь мешканці даного мікрорайону, яким вже виповнилося 16 років.*
3. *За проекти з переліку проектів для даного мікрорайону можуть голосувати лише мешканці даного мікрорайону.*
4. *Голосування відбувається особисто, поштою або електронним шляхом в усіх мікрорайонах одночасно, з понеділка до суботи.*
5. *Голосування відбувається за допомогою бюлетенів голосування/електронного бланка голосування, спеціально підготовлених для голосування в даному мікрорайоні, шляхом оцінювання проектів певною кількістю балів від 1 до 10, які є в розпорядженні кожного мешканця.*

Формування рейтингових списків проектів

Можливість обмеження обсягу проекту в ситуації недостатньої кількості фінансових коштів на наступний проект зі списку

[Яроцін, ПБ міста Яроцін для мікрорайонів/житлових масивів на 2016 рік]

1. На основі остаточних результатів голосування Група з питань громадського бюджету формує рейтингові списки проектів для окремих мікрорайонів/житлових масивів, які в подальшому будуть розміщені на сайті гміни Яроцін [дата].
2. Рекомендованими для реалізації будуть проекти, які отримають найбільшу кількість голосів і загальна вартість яких не буде перевищувати загальної суми коштів, виділених на реалізацію громадського бюджету в даному мікрорайоні/житловому масиві. Невикористані кошти залишаться в резерві бюджету гміни Яроцін.
3. В ситуації недостатньої кількості коштів на реалізацію наступного проекту зі списку Група з питань громадського бюджету має право розглянути спільно з автором проекту можливість обмеження обсягу проекту, щоб вартість його реалізації не перевищувала суми, яка залишилася в розпорядженні. Якщо згоди з автором проекту не буде досягнуто до [дата], тоді такий проект відхиляється. Це означає, що для реалізації буде взято наступний проект зі списку, вартість якого не перевищуватиме суми коштів, які залишилися в розпорядженні даного мікрорайону.
4. Якщо кілька проектів отримали однакову кількість голосів, а сума коштів, що залишилася, не дозволяє реалізувати їх усі, тоді проект для подальшої реалізації обирається шляхом жеребкування, яке проводиться під час засідання Групи з питань громадського бюджету.
5. В ході голосування мешканців за проекти, а також після його завершення не дозволяється здійснювати коригування в межах невикористаних сум коштів, про які йдеться в Додатку № [...] до цього розпорядження або збільшувати ці суми.
6. Для мікрорайону/житлового масиву, мешканці якого були найбільш активними під час голосування, сума коштів в рамках громадського бюджету на наступний рік, розрахована на основі кількості мешканців за формулою, передбаченою в Законі про фонди солтиства, буде збільшена на 50%.

Реалізація наступних проектів зі списку, вартість яких не перевищує суми залишку

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

1. *Остаточні результати голосування є загальною сумою паперового, електронного голосування та голосування за допомогою представників міської ради Варшави.*
2. *На основі остаточних результатів голосування CKS19 формує рейтинговий список проектів.*
3. *Рекомендованими для реалізації будуть проекти, які отримають найбільшу кількість голосів і загальна вартість яких не перевищуватиме суми, виділеної на реалізацію громадського бюджету в даному мікрорайоні.*
4. *Якщо з огляду на фінансові кошти, що залишилися, реалізація наступного з рейтингового списку проекту буде неможливою, рекомендованим для реалізації буде проект, який займатиме нижчу позицію в рейтингу, однак вартість якого не перевищуватиме суми, що залишилися в розпорядженні.*
5. *Якщо декілька проектів отримали однакову кількість голосів, а сума коштів, яка залишилася, не дозволяє реалізувати їх усі, тоді проект для подальшої реалізації обирається шляхом жеребкування під час засідання Групи.*
6. *Якщо декілька проектів з одного рейтингового списку стосуються однієї і тієї ж локалізації і були обрані відповідно до пп. 1-5, а одночасна їх реалізація є неможливою, тоді для подальшої реалізації обирається проект, який:*
 - 1) *займає серед них найвищу позицію в рейтингу, про який йдеться в п. 2;*
 - 2) *або був обраний Групою шляхом жеребкування, якщо проекти, про які йдеться вище, займають ex aequo таку ж саму позицію в рейтинговому списку, про який йдеться в п. 2.*

19 Центр громадських зв'язків Ради столичного міста Варшави є міською одиницею, відповідальною за реалізацію процесу ПБ у Варшаві

Перенесення невикористаних коштів до інших територій/мікрорайонів

[Радомско, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Рекомендованими для реалізації можуть стати проекти, які отримали найбільшу кількість голосів і загальна вартість яких не перевищує суми, призначеної на реалізацію завдань у рамках громадського бюджету на даній території.*
2. *Якщо сума фінансових коштів, що залишилася, не дозволяє реалізувати наступний проект з рейтингового списку, рекомендованим для реалізації буде проект, який займає нижчу позицію в рейтинговому списку, але його вартість не перевищує доступної суми фінансових коштів.*
3. *Якщо в рейтинговому списку для даної території не було проекту, який можна рекомендувати для реалізації і, разом з цим, доступну суму коштів не було повністю використано, тоді кошти, які залишилися, можуть бути призначені на реалізацію проектів на тій території, де було віддано найбільшу кількість дійсних голосів.*

Перенесення невикористаних коштів на наступний рік

[Гдиня, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *У кожному з мікрорайонів одразу після закінчення процесу голосування комісія, про яку йдеться в § [...], складає протокол, який містить інформацію про:*
 - *суму фінансових коштів, виділених на даний мікрорайон,*
 - *загальну кількість голосів у даному мікрорайоні,*
 - *кількість голосів, відданих за окремі проекти,*
 - *перелік проектів, які будуть рекомендовані для реалізації, а також їхню попередню вартість.*
2. *Якщо після реалізації обраних проектів залишаться вільні кошти на фінансування наступного проекту зі списку, тоді такий проект рекомендується для реалізації. В іншому випадку кошти, які залишилися після реалізації заходів, поповнюють загальну суму, виділену в рамках ПБ на даний мікрорайон на наступний рік голосування.*
3. *Якщо декілька проектів отримали однакову кількість балів, а доступна сума коштів не дозволяє реалізувати одночасно два проекти, тоді обирається той проект, вартість якого є вищою, але не перевищує обсягу коштів, виділених на даний мікрорайон.*

9. Реалізація проектів і моніторинг процесу

Крок за кроком

- Інформування авторів проектів, обраних для реалізації, про перебіг плану їх реалізації та відповідальні за цей процес підрозділи
- Підготовка сторінки з інформацією про хід реалізації проектів на сайті ради та її постійне оновлення
- Контакткування з авторами проектів за необхідності внесення змін до проектів на етапі їх реалізації
- Систематичний моніторинг прогресу в реалізації проектів та періодичні звіти щодо поточного стану робіт
- Загальне підведення підсумків реалізації проектів в рамках ПБ під кінець календарного року, в якому відбувалася їхня реалізація

9.1. Моніторинг

ПБ є тим процесом, в рамках якого мешканці повинні долучитися не лише до процесів підготовки і вибору проектів, але також до цілого ряду пов'язаних з ними заходів та дій, завдяки яким у них народжуватиметься почуття спільної відповідальності за перебіг процесу і завдяки яким вони зможуть безпосередньо вплинути на зміни в їхньому оточенні. Організатори ПБ – органи місцевої влади та адміністрації – повинні створити мешканцям умови, які б дозволили останнім долучитися до процесу вже на етапі обговорення місцевих потреб і брати в ньому участь аж до етапу реалізації обраних проектних пропозицій, а також активно заохочувати мешканців до цього. Саме з огляду на це так важливо, щоб участь мешканців у процесі ПБ не закінчувалася на етапі передачі проектів органам місцевої влади з метою їх реалізації. Необхідно, щоб мешканці могли постійно слідкувати за перебігом процесу і, певною мірою, контролювати його, а також спостерігати, як

результати процедури в цілому впливають на функціонування їхньої громади. Отже, мешканці повинні бути **залучені до моніторингу процесу ПБ**.

Моніторинг процедури ПБ повинен відбуватися на двох рівнях і стосуватися:

- перебігу безпосередньої самої процедури,
- реалізації проектів, які було обрано в процесі ПБ.

Ця перша форма моніторингу потрібна для того, щоб «стежити» за належним перебігом процесу, але не лише: завдяки моніторингу мешканці будуть впевнені, що беруть участь в процесах з чітко визначеними правилами і принципами, а також знатимуть, чому саме ті чи інші рішення було прийнято на різних етапах процесу. Отже, моніторинг можна розглядати в категорії «позитивного громадського контролю», який не лише дозволяє побачити недоліки процесу, але також є джерелом цінних спостережень щодо вдосконалення його різних елементів. Моніторинг процесу ПБ повинен здійснюватися постійно, тобто, в ході реалізації наступних етапів процедури. Звичайно, ним повинні займатися особи, які безпосередньо залучені до процесу реалізації ПБ зі сторони організаторів (це один з ключових елементів оціночних заходів), але найкраще, коли в такі заходи і дії будуть заангажовані представники громади: цілком природньо, якщо цю роль виконуватиме місцева Група з питань ПБ. Члени Групи можуть розподілити між собою завдання і зосередитися на моніторингу різних елементів процедури, а, насамперед, обмінюватися своїми спостереженнями і використовувати свої висновки і зауваження стосовно процесу.

Звичайно, за такою «організацією» моніторингу повинна спостерігати громада, тобто, «звичайні» мешканці, місцеві активісти і всі зацікавлені особи. Форми їхньої діяльності можуть бути дуже різноманітні (ведення блогів, профілі в соціальних мережах тощо), але важливо, щоб організатори ПБ, а саме, державна адміністрація, були відкриті і могли почути голоси таких груп та їхні зауваження. Іноді лише погляд ззовні дозволяє помітити певні недоліки чи помилки, яких не видно зсередини. Саме тому організатори процесу повинні подбати про надання таким особам можливості поділитися своїми спостереженнями – представити їх на відкритій зустрічі, присвяченій оцінюванню, або, принаймні, відправити раді свої висновки стосовно моніторингу.

Моніторинг на етапі реалізації проектів може здійснюватися – і, зазвичай, здійснюється – безпосередньо самими мешканцями. В

кінцевому підсумку, саме вони (зокрема, автори проектів) є найбільш зацікавлені в тому, як і коли саме будуть втілюватися в життя їхні ідеї. Зазвичай, такий моніторинг полягає в пошуку такого типу інформації – посадові особи, які координують ПБ та працівники відділів, які контролюють безпосередньо реалізацію тих чи інших проектних ініціатив, отримують дзвінки чи листи від авторів проектів, які стосуються цієї проблематики вже через декілька днів після оголошення результатів голосування. Зі сторони ради моніторинг повинен означати координацію заходів, пов'язаних з реалізацією проектів, обраних в рамках ПБ, і продуману комунікацію з цього приводу.

Ключовим елементом даного етапу є поточне інформування мешканців, зокрема авторів проектів, про хід реалізації проектів-переможців. Такий підхід дозволяє не лиш будувати довіру і почуття відповідальності за результати роботи, але також показувати зв'язок процесу зі змінами, які відбуваються в оточенні – чим краще цей меседж буде донесений до мешканців, тим більше шансів, що їх зацікавить процес ПБ і в них виникне бажання реалізувати свої ідеї в гміні в наступні роки. В ситуації, коли не буде інформування про хід реалізації проектів, розчарування процесом наступить дуже швидко. Однією з найбільш розповсюджених причин скептицизму серед мешканців після першого року реалізації ПБ було саме почуття, що, незважаючи на їхню участь в процесі, нічого не змінилося – буває, що виникненню цього почуття легко запобігти, інформуючи про «долю» проектів і про те, що відбувається з ними в раді, а також про найближчі заходи та дії, які з ними пов'язані тощо. Запуск механізмів, які дозволяють мешканцям відносно легко і самостійно здійснювати моніторинг заходів та дій, пов'язаних з обраними для реалізації проектами, може також позитивно вплинути на організацію роботи ради і зменшити обсяг роботи осіб, які координують процес ПБ. Якщо мешканці будуть знати, де шукати такого роду інформацію, і, якщо ця інформація періодично буде оприлюднюватися, тоді є більше шансів, що вони не будуть дзвонити чи писати в раду і ставити постійно одні і ті ж запитання.

Найпростішим рішенням є, звичайно, періодичне розміщення інформації про хід реалізації проектів на сайті ради, бажано у такій формі, яка дозволить легко віднайти той чи інший проект (зокрема, у випадку, якщо проекти поділені за територіями/районами), так, щоб кожний відвідувач сайту міг одразу перейти до проектів, які його цікавлять. Окрім інформації про «статус/стан» реалізації (наприклад, «на етапі підготовки документації», «на етапі вибору підрядника», «в процесі реалізації», «реалізований»), варто біля кожного проекту розміщувати інформацію про те, хто відповідає за його реалізацію (наприклад,

назву відділу/міського підрозділу, ім'я та прізвище конкретної особи, адресу e-mail/телефон даного підрозділу), а також передбачувану дату реалізації. Якщо в ході виконання виникатимуть якісь труднощі або затримки, найкраще повідомляти про це в робочому порядку.

Що відбувається з проектами?

Міська рада ст. м. Варшави надає інформацію про реалізацію проектів в попередніх роках ПБ за допомогою звичайних пошукових систем на сайті процесу: <http://twojbudzet.um.warszawa.pl/realizacja-projekt-w-wybranych-w-i-edycji-bp>. Там можна знайти проекти за територією реалізації або ж за тематичною категорією (наприклад, міські зелені насадження, спорт, культура), а біля кожного з проектів – інформацію про підрозділ, відповідальний за реалізацію проектного завдання, його короткий опис і інформацію про статус проекту («реалізований/в процесі реалізації»), посилання на зовнішні елементи, причетні до проекту (інформація з місця реалізації проекту або ж фотографії) і ще – що дуже важливо – дату останнього оновлення базової інформації про кожний проект. Шукати проекти можна використовуючи списки або мапи, що додатково дозволяє відстежувати процес розподілу реалізації проектів між різними частинами міста.

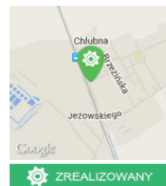
Tytuł: Białolecki Festiwal Książki Dziecięcej i Młodzieżowej "Pozytywne strony"

Opis: Calodniowa, otwarta impreza dla dzieci, młodzieży i rodziców, mająca na celu promocję czytelnictwa i prezentację najbardziej wartościowych książek dla dzieci i młodzieży. Ta impreza to setki książek, możliwość udziału w warsztatach i konkursach literackich oraz okazja do zdobycia autografu, to kulturalna propozycja spędzenia czasu dla całej rodziny

Stan realizacji: Projekt zrealizowany - festiwal odbył się 25 kwietnia w szkole przy ul. Piwoniowej 18 (między 10:00 a 17:00)

Data aktualizacji: 25-04-2015

Realizowany przez: Wydział Kultury

Приклад базової інформації про проект, реалізація якого відбувалась протягом першого року запровадження ПБ у Варшаві

Джерело: <http://twojbudzet.um.warszawa.pl>.

Кожний мешканець повинен мати можливість отримати більш детально інформацію стосовно реалізації проекту. Способи підтримання зв'язку з мешканцями є різні і залежать від форми роботи ради, наприклад, підтримувати зв'язок з мешканцями може працівник ради-координатор ПБ, який збирає інформацію про реалізацію всіх проектів, або ж це можуть бути особи, які працюють у відповідних тематичних від-

ділах/департаментах і яким доручено надавати інформацію про окремі проекти. Виконання цієї функції доручається чиновникам в рамках планування завдань на цьому етапі. Інформація щодо способу контактування з такими особами повинна бути розміщена на сайті ради і бути легкодоступною.

9.2. Реалізація проектів

Етап реалізації проектів є ключовою складовою в побудові довіри до ПБ і його популяризації серед мешканців: чіткий перебіг процесу дозволяє нам побачити результати власної участі, зміцнює почуття дієвості і заохочує до участі в наступні роки.

Аналогічно – «ляпи» на цьому етапі можуть відбити бажання від участі в ПБ в наступні роки.

Специфіка процесу ПБ полягає в тому, що **проекти, обрані мешканцями, стають завданнями, реалізацією яких займатиметься рада гміни**. Це означає, що, на відміну від місцевих ініціатив, автор проекту не отримає коштів на його самостійну реалізацію; він не може також вказувати конкретного підрядника на етапі подання проектної заявки, а може лише запропонувати бажану, на його думку, форму реалізації завдання (наприклад, як завдання міського підрозділу або публічне завдання, реалізація якого доручена зовнішньому суб'єкту, але без вказівки на конкретного суб'єкта). Саме рада, згідно з діючими положеннями, ухвалюватиме остаточне рішення стосовно порядку і способу реалізації конкретного проекту: чи завдання буде виконуватися силами власних підрозділів, чи рада буде оголошувати тендер на вибір підрядника, чи конкурс для громадських організацій на реалізацію даного проекту.

Перед тим, як приступити до реалізації проекту, представники адміністрації, відповідальні за його реалізацію, повинні **зв'язатися з автором проекту** і повідомити його про запланований процес. У випадку, якщо специфіка проекту передбачає конкретні рішення (наприклад, певну схему розташування зелених насаджень чи лавки конкретної форми), варто проконсультуватися з автором проекту і розглянути з ним існуючі пропозиції реалізації. Будь-які суттєві зміни, які виникатимуть на етапі реалізації, повинні бути узгоджені (або про них обов'язково потрібно повідомити) з авторами проектів. Авторів проектів необхідно попереджати також про можливі затримки в реалізації проектів.

При реалізації проектів гарною практикою вважається використання стандартних механізмів **консультацій з мешканцями**. Зокрема, у випадку проектів більш загального характеру, які для частини мешканців є потенційно спірними, чи проектів, результати реалізації яких будуть впливати на інші, сусідні заходи, завжди варто обговорити деталі реалізації такого проектного завдання з ширшою аудиторією мешканців. Саме так, з деталями, в Домброві Гурнічей розглядають проекти, які стосуються благоустрою громадського простору на рівні житлового масиву/мікрорайону – в результаті голосування в рамках ПБ передбачаються конкретні кошти на облаштування певного простору (наприклад скверу в житловому масиві/мікрорайоні) і визначається тип та масштаб втручання на даній території, але детальний план благоустрою обговорюється спільно з мешканцями даного житлового масиву/мікрорайону в процесі консультацій, які є першим етапом реалізації проекту. В Любліні можливість проведення консультацій з різними зацікавленими сторонами проекту на етапі його реалізації прописана в положеннях процесу ПБ.

Після закінчення реалізації проекту варто популяризувати його результати, а сам ефект реалізації позначити інформацією про те, що його було досягнуто завдяки ПБ. Це допоможе довідатись про процедуру ПБ особам, які будуть користуватися її результатами. У разі реалізації інвестиційних проектів, варто запроектувати невеликий, характерний елемент позначення з назвою проекту або логотипом, який можна буде в подальшому розміщувати на об'єктах, що є результатом таких проектів. Деякі міста використовують інформаційні дошки з логотипом свого ПБ (наприклад, Легніца), інші – наклейки (наприклад, Ольштин), Варшава, натомість, має цілий комплект різних форм позначення проектів, залежно від їхнього характеру – всі з характерним голубим зубчастим колесом, який є елементом візуальної ідентифікації процесу в столиці.

Приклад позначення проекту, реалізованого у Варшаві завдяки коштам ПБ

Приклади з положень

Хід реалізації проектів

[Люблін, ПБ на 2016 рік]

1. *Проекти, відібрані для реалізації в рамках процедури Громадського бюджету в Любліні у 2016 році, вносяться до проекту бюджету міста Люблін на 2016 рік.*
2. *З моменту внесення проектів до бюджету міста Люблін на 2016 рік, вони стають завданнями гміни Люблін.*
3. *За реалізацію проектів в повному обсязі відповідає гміна Люблін.*
4. *В ході реалізації проекту він може зазнати змін, які матимуть об'єктивні причини.*
5. *В ході реалізації проектів гміна Люблін може провести консультації з суб'єктами, зацікавленими даним процесом, зокрема, з радами мікрорайонів, житловими кооперативами та ОСББ, громадськими організаціями, консультативними органами мера міста Люблін та неформальними групами мешканців.*
6. *Гміна Люблін залишає за собою право вносити зміни в проекти, які реалізуються, у разі перевищення розрахункової вартості проекту.*

[Радомско, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. В ситуації, якщо на етапі державного замовлення, який є частиною процесу виконання завдань, запропонована вартість реалізації замовлення буде вищою або нижчою, ніж підрахована вартість проекту, тоді слід дотримуватися наступних правил:
 - а) передусім, необхідно передбачити кошти на рекомендовані для даної територіальної одиниці завдання шляхом балансу грошових коштів;
 - б) у разі отримання в ході реалізації проектів, обраних в рамках громадського бюджету, надлишку грошових засобів, рекомендованим для реалізації буде наступний проект з рейтингового списку проектів, сформованого для даної територіальної одиниці, вартість якого не перевищує суми, що є в розпорядженні;
 - в) в ситуації, якщо в рейтинговому списку для даної територіальної одиниці не буде проектів, вартість яких не перевищує суми, що є в розпорядженні, ці кошти буде витрачено на реалізацію проекту в іншій територіальній одиниці, де немає можливості збалансувати фінансові ресурси на рекомендовані завдання;
 - г) у разі відсутності можливості збалансування фінансових ресурсів на рекомендовані для даної територіальної одиниці завдання, міський голова має право відмовитися від реалізації завдання, вартість якого, в результаті процедури державного замовлення буде вищою, ніж проекту, який займав нижчу позицію в рейтинговому списку.
2. Група з питань громадського бюджету оприлюднює список проектів, які в результаті проведення процедур, про які йдеться в п.1, були рекомендовані для реалізації або ж були відхилені.
3. Група з питань громадського бюджету оприлюднює:
 - а) результати процедур державного замовлення на реалізацію проектів в рамках громадського бюджету;
 - б) щоквартальні звіти про ступінь реалізації проектів;
 - в) зведену інформацію стосовно проектів, реалізованих в рамках громадського бюджету в 2016 році.

Моніторинг

[Сосновец, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. Моніторинг реалізації проектів, обраних в рамках громадського бюджету, буде здійснювати відділ розвитку і промоції міста шляхом:
 - а) збору квартальних звітів про хід реалізації чи виконання проектів, підготовлених відділами, які відповідають за реалізацію проектних завдань,
 - б) збору додаткової інформації про стан реалізації проектного завдання на запит зацікавлених сторін.
 2. Звіти про стан реалізації проектних завдань розміщуватимуться в робочому порядку на сайті, присвяченому громадському бюджету, а також надаватимуться для ознайомлення міському голові.
-

10. Оцінювання ПБ

Крок за кроком

- Створення групи з питань оцінювання ПБ
- Визначення критеріїв оцінювання ПБ, запитань для здійснення оцінювання, а також інструментів для збору даних
- Розподіл обов'язків щодо процесу і завдань оцінювання
- Збір даних в ході процесу ПБ
- Збір висновків і рекомендацій в учасників процесу в рамках відкритих заходів та дій з оцінювання процесу
- Підведення підсумків і аналіз зібраних даних (робоча нарада Групи з питань оцінювання ПБ), оцінка рівня досягнутих результатів та впливу процесу
- Формулювання висновків і рекомендацій стосовно можливих змін в процедурі
- Публікація звіту про оцінювання ПБ і обговорення з мешканцями пропозицій внесення змін до процесу ПБ
- Підготовка остаточних змін в моделі ПБ на наступний рік реалізації процесу

10.1. Навіщо оцінювати ПБ ?

Як і інші цільові заходи, що проводять органи місцевого самоврядування, ПБ повинен мати систематичний характер: необхідно перевіряти, чи фактично він є тим інструментом, що дозволяє реалізувати цілі, заради яких він був запроваджений і наскільки ефективними є ті чи інші організаційні рішення. ПБ вимагає такого спостереження і аналізу, оскільки в польських органах місцевого самоврядування він все ще залишається чимось новим: впровадження інновацій завжди є певного роду викликом, а додатково, ПБ належить до того типу заходів, які мають виключно контекстний характер. Існують різні варіанти рішень

на окремих етапах процесу і лише застосування в місцевих умовах дозволяє перевірити їхню ефективність та відповідність вимогам даної громади. Зокрема, в перші роки запровадження ПБ необхідно пам'ятати про планове і свідоме спостереження за процесом, а також про необхідність здійснення аналізу результатів і висновків, пов'язаних із запровадженням даного процесу. З огляду на це, оцінювання є одним з основних і обов'язкових елементів циклу ПБ.

У випадку ПБ, процес оцінювання слід розглядати як обов'язковий інструмент, використовувати який необхідно систематично. Оцінювання повинно полягати в наданні **предметної оцінки результатів запровадження даного механізму**, в якій будуть зазначені також сильні і слабкі сторони процесу, а також в спробі визначення **впливу процесу на місцеве самоврядування** – як з організаційної точки зору, так і з точки зору ефективності в досягненні цілей, які було сформульовано при прийнятті рішення про запровадження даного процесу. Важливим елементом оцінювання повинно стати формулювання рекомендацій стосовно реалізації бюджету в наступні роки – так, щоб він в повній мірі сприяв розвитку місцевих громад.

Ми рекомендуємо витратити більше часу на оцінювання ПБ, якщо на це дозволяють ресурси і є бажання органу місцевого самоврядування вчитися на власному досвіді і помилках. Це багато в чому унікальна процедура, особливо якщо мова йде про безліч напрямків, які можна оцінювати. В рамках одного процесу ПБ можна зібрати інформацію та провести ряд спостережень стосовно різних вимірів функціонування органу місцевого самоврядування і громади, серед яких: організаційна ефективність адміністрації/ради, соціальний капітал серед мешканців, активність місцевих громадських організацій, якість відносин і співпраці між мешканцями та представниками органів місцевої влади тощо. Звичайно, не кожний з цих показників повинен підлягати аналізу кожного року, але варто мати таку можливість і хоча б час від часу переглядати окремі аспекти. Висновки, що є результатом спостережень за процесом ПБ, є цінним джерелом знань, які можуть допомогти в майбутньому в кращій організації роботи місцевої адміністрації чи в більш ефективній підтримці низових ініціатив, спрямованих на інтеграцію місцевої громади.

10.2. Яке оцінювання?

В практичному вимірі, оцінювання може відбуватися у формі складного дослідження або за більш простою формулою, яка передбачає систематизований збір даних про процес та їх аналіз на основі зроблених висновків. Цей другий, дещо спрощений варіант, повинен бути варіантом-мінімумом: такий підхід можна практикувати при плануванні і реалізації заходів і дій, які гармонійно поєднуюватимуться з іншими завданнями, пов'язаними з організацією процесу ПБ, в рамках «стандартних» обов'язків осіб, відповідальних за координацію процесу ПБ в даному органі місцевого самоврядування. Таке оцінювання дозволить отримати, передусім, інформацію про організаційний вимір процесу. Якщо ж необхідно отримати більше інформації про позначення процедури на громаді, тобто про те, що в номенклатурі оцінювання і теорії соціальних змін називається «впливом», необхідно застосовувати перший, більш складний підхід: планування і здійснення систематичного дослідження, яке, зазвичай, вимагає допомоги осіб, що професійно займаються проведенням оцінювання.

Рішення, яке ми пропонуємо, передбачає розробку внутрішніх процедур оцінювання, яких дотримуватимуться особи, залучені до реалізації ПБ на рівні органу місцевого самоврядування, а також періодичне залучення зовнішніх експертів, які займаються питаннями оцінювання. Участь в процесі оцінювання ширшого кола місцевих «акторів» (працівників ради і мешканців), наприклад, у вигляді Групи з питань оцінювання ПБ, дозволить розподілити обов'язки і виконати максимальну кількість запланованих дій «власними силами» місцевої громади.

10.3. Група з питань оцінювання ПБ

Група з питань оцінювання ПБ може бути окремим елементом або робочою групою в рамках Групи з питань ПБ, яка працює протягом всього періоду реалізації процесу. Перша модель використовувалася, в Кракові протягом першого і другого років запровадження громадського бюджету, коли до складу спеціально створеної Групи з питань

оцінювання увійшли члени Програмної ради з питань громадського бюджету (консультативний орган, який займається цим процесом і діє на постійній основі), міські і районні депутати, а також мешканці, обрані серед усіх бажаючих, шляхом жеребкування. У свою чергу, в місті Радомско завдання з оцінювання розподілили між собою члени Консультативної групи з питань громадського бюджету – робочої групи, до складу якої увійшли всі охочі мешканців і яка надавала підтримку міській раді в запровадженні процесу на всіх його етапах.

Основним завданням Групи з питань оцінювання є підготовка, планування і проведення оцінювання, а також розробка рекомендацій для реалізації ПБ в наступні роки.

До роботи у складі такої групи необхідно включити осіб, які знають основні положення і вимоги стосовно перебігу ПБ, а також мають можливість впливати на форму цього процесу. Важливо, щоб в цій Групі були різні «актори» процесу ПБ, наприклад:

- особа, відповідальна в міській раді за координацію процесу в цілому,
- особи, які несуть політичну відповідальність за запровадження ПБ, тобто представники місцевих органів влади (депутати, представники міського голови/війта),
- представники відділів та департаментів в міській раді, відповідальні за обслуговування процесу ПБ (популяризація ПБ, перевірка проектів),
- представники «громадської сторони», тобто, особи, які зацікавлені перебігом процесу ПБ і які представляють різні групи мешканців міста (мешкають в різних частинах гміни, представляють різні вікові групи),
- експерти, науковці або співробітники організацій, що займаються ПБ (соціологи, політологи).

10.4. Принципи здійснення оцінювання ПБ

Початок

Найголовніше – це розглядати оцінювання не лише як оцінку *post factum*, а як рефлексію, аналіз, що супроводжуватиме процес ПБ про-

тягом всього періоду його реалізації. Це означає, що оцінювання необхідно запланувати вже на самому початку процесу, а в ході його реалізації проводити різноманітні заходи і дії, які дозволять в робочому порядку збирати дані про процес, а потім, на їх основі, робити висновки щодо його перебігу і результатів. На практиці, оцінювання повинно розпочинатися безпосередньо після ухвалення рішення щодо запровадження ПБ або одразу перед початком наступного року його реалізації. В загальному – чим раніше розпочнеться процес оцінювання, тим краще, оскільки буде гарантовано час на його підготовку, а всю необхідну інформацію про різні явища і процеси, які нас цікавлять, можна буде зібрати в період їх проведення, а не «по факту», що, на жаль, є поширеною практикою оцінювання діяльності, яка здійснюється на завершення різноманітних заходів чи проєктів.

Формальні підстави і планування заходів та дій

Ми рекомендуємо вже з самого початку подбати про формальні підстави проведення оцінювання в рамках ПБ. Найкращим рішенням було б зробити оцінювання одним з етапів місцевої процедури ПБ і записати це в документі, що є підставою для початку запровадження даної процедури. Завдяки цьому оцінювання буде займати належне місце в загальному процесі і матиме юридичну підставу для проведення різноманітних, пов'язаних з цим заходів чи дій. На самому початку необхідно визначити, як саме відбуватиметься оцінювання: хто займатиметься його проведенням, які заходи чи дії відбуватимуться в рамках даного етапу. Завдяки цьому можна буде розподілити обов'язки серед залучених до процесу осіб. Всі ці особи (чиновники, члени Групи з питань ПБ тощо) повинні отримати ряд рекомендацій стосовно того, які саме дані та інформацію необхідно збирати в ході процесу, на що звертати увагу з точки зору оцінювання тощо.

Витрати

Не потрібно також забувати про те, що заходи в рамках процесу оцінювання пов'язані з конкретними витратами: необхідно подбати про кошти на замовлення зовнішнього оцінювання (наприклад, у вигляді дослідження) або передбачити час і резерви для збору і аналізу даних про процес в рамках обов'язків осіб, які відповідають за реалізацію процедури ПБ в цілому.

Участь мешканців

Оцінювання повинно відбуватися за участю організаторів, осіб, залучених до так званого обслуговування процесу ПБ (група з питань ПБ, працівники ради, залучені на різних етапах тощо), а також «звичайних» мешканців, які беруть участь в процесі на різних його етапах. Такий підхід дозволяє забезпечити множинність перспектив при оцінюванні процесу, а також взяти до уваги потреби і очікування різних причетних до цього груп. Саме з огляду на це варто запланувати активну роль мешканців в процесі оцінювання, створивши, наприклад, Групу з оцінювання, в якій вони будуть залучені до процесу розробки рекомендацій на основі отриманих даних. Варіантом мінімум повинно бути надання всім мешканцям можливості висловлення власної думки стосовно ходу процесу, наприклад, шляхом представлення зауважень безпосередньо організаторам процесу ПБ (електронною поштою або телефоном) або під час зустрічей (відкритої зустрічі на тему оцінювання), на яких буде можливість поговорити про оцінку перебігу процесу і пропозиції можливих змін.

Мета

Найважливішим результатом оцінювання повинні бути рекомендації стосовно внесення змін до процедури ПБ – як на організаційному рівні, так і на рівні концепції в цілому. Організатори ПБ повинні бути відкриті для ознайомлення з ними і взяття їх до уваги при плануванні наступного року реалізації процесу, а отже, повинні допускати можливість внесення змін до положень і перебігу процесу в наступні роки.

Метою оцінювання є не лише підведення підсумків процесу ПБ, виражених в цифрах – тут йдеться про перевірку ефективності процедури та окремих її елементів, перевірку того, що можна було зробити краще і по-іншому, а також перевірку того, в якій мірі обрані методи дозволяють досягти визначеної цілі процесу, тобто, чи активізують вони мешканців, чи сприяють отриманню нових знань працівниками ради і посадовими особами або чи є приводом для відкритого обговорення місцевих проблем і потреб. Здійснюючи оцінювання ПБ можна, при нагоді, довідатись про цікаві речі стосовно функціонування місцевої громади і міської адміністрації, наприклад, про обіг інформації в раді, про ефективність каналів комунікації з мешканцями чи про місцевих лідерів і рівень активності мешканців в різних районах гміни.

Ідеї щодо можливих змін, але й також рішення, які виявилися найбільш ефективні, необхідно збирати протягом всього процесу, оскільки

ки саме тоді відбуватиметься накопичення знань щодо перебігу процесу ПБ з боку його організаторів. Суттєві зміни в процедурі повинні бути підготовлені після завершення даного циклу ПБ і ґрунтуватися на результатах оцінювання: ретельному аналізі всіх отриманих зауважень і спостережень; при здійсненні змін необхідно також враховувати цілі процесу. Це особливо важливо, коли в зауваженнях щодо процесу стикатимуться між собою різні бачення і, відповідно, різні ідеї стосовно способів організації окремих етапів (а різні бачення є, без винятку, в кожному процесі ПБ – доволі часто вони стосуються, наприклад, концепції умов участі в процесі чи способів голосування). Саме тоді надзвичайно важливим є ретельний аналіз наслідків вибору окремих пропозицій та врахування точок зору різних учасників, на яких ці зміни можуть впливати різним чином. Цей елемент заходів з оцінювання повинен мати не лише дослідницький, але й також консультативний характер – він повинен полягати в проведенні розмов з учасниками ПБ та в обміні думками стосовно їхнього досвіду і пропозиціями щодо процесу, в обміні аргументами на користь того чи іншого рішення тощо. Такі консультації і зустрічі з мешканцями з приводу можливого вдосконалення процесу варто проводити після закінчення кожного річного циклу ПБ, а це означає, що необхідно бути готовим до внесення змін до процедури на початку кожного наступного циклу.

Перебіг: вивчення результатів та дослідження впливу

Оцінювання ПБ повинно відбуватися на двох рівнях:

- на рівні перебігу процесу – оцінювання ефективності рішень, методів, інструментів, які використовуються на окремих етапах процедури,
- на рівні цілей процесу – оцінювання того, якою мірою реалізація ПБ сприяла досягненню цілей процесу, тобто, як він вплинув на суспільні зміни в даній місцевій громаді.

Говорячи мовою оцінювання, скажемо, що необхідно розглянути різні види впливу ПБ: безпосередній вплив, тобто, **результати**, а також довгостроковий **вплив**, тобто вплив. Слід мати на увазі, що вплив – це дія протягом тривалого періоду часу, яка є підґрунтям запровадження ПБ і яка охоплює загальні цілі, що є спільними для багатьох заходів (наприклад, активізація громадської позиції в міській громаді чи побудова довіри між мешканцями і адміністрацією), серед яких ПБ є лише одним з факторів, що сприяє їхньому досягненню. Умовою позитив-

ного впливу є також досягнення визначених попередньо результатів процесу (серед яких, наприклад, публічне обговорення місцевих проблем і потреб, позитивний контакт мешканців з посадовими особами і чиновниками на різних етапах процесу ПБ або широка участь різноманітних груп мешканців у виборі проектів для реалізації).

Для отримання фактичної оцінки результатів процесу ПБ і його впливу, в процесі оцінювання необхідно: визначити **критерії**, за якими буде здійснюватися оцінювання процесу, сформулювати чіткі та зрозумілі **запитання**, на які необхідно знайти відповідь в процесі оцінювання, а також вибрати **індикатори успіху**, які будуть критеріями того, чи вдалось реалізувати окремі завдання процесу чи ні. Для цих складових необхідно також підібрати методи, які використовуватимуться в процесі оцінювання – слід застосовувати лише ті методи, які дозволять отримати відповіді на поставлені запитання.

Вибір методів

При виборі методів слід враховувати в першу чергу:

- запитання для здійснення оцінювання – яку саме інформацію ми хочемо отримати і які дані необхідні для цього;
- бюджетні обмеження;
- часові обмеження.

Залежно від характеру запитань для здійснення оцінювання слід користуватися різними джерелами інформації (наприклад, авторів проектів питати про оцінювання зразка проектної заявки, а чиновників – про складнощі, з якими вони зіткнулися на етапі перевірки проектів), а також різними техніками (наприклад, проводити анкетування для отримання кількісних даних чи групове інтерв'ю, якщо йдеться про детальне спостереження і розгорнуту думку щодо даної тематики).

До найбільш популярних методів, які варто використовувати в процесі оцінювання, зараховують:

- анкетування (наприклад, інтернет-опитування авторів проектів чи паперове опитування під час зустрічей-дискусій);
- групові інтерв'ю (наприклад, з авторами проектів, проекти яких було відібрано для реалізації чи з посадовими особами/чиновниками, які здійснювали перевірку);
- індивідуальні інтерв'ю з ключовими інформаторами (наприклад, координатором процесу в раді, членами Групи з питань ПБ).

Збір даних

Елементом ретельної оцінки ПБ повинен стати аналіз різного типу даних, накопичених в процесі, наприклад даних, які стосуються учасників ПБ чи даних щодо розподілу переваг у процесі голосування за проекти. Особливо корисними для оцінювання результатів/наслідків процедури є різноманітні соціально-демографічні дані про учасників процесу. Наприклад, аналіз даних про авторів проектів і осіб, які взяли участь у голосуванні, дозволить отримати інформацію про активність різних груп мешканців та вказати на необхідність збільшення витрат на проведення інформаційної кампанії серед недостатньо представлених і залучених до процесу груп населення, а порівняння цих даних з даними про склад населення гміни (дані, надані Головним управлінням статистики та взяті з відкритих джерел) дозволить оцінити, наскільки репрезентативною є група людей, що беруть активну участь у ПБ. Далі подається перелік найважливіших даних, які варто збирати в процесі реалізації ПБ:

- Дані стосовно тематики проектних заявок і авторів проектів, зокрема:
 - соціально-демографічні дані про авторів проектів (стать, вік, район проживання);
 - дані щодо вартості проектів на кожному етапі, тобто, до і після перевірки, вартості проектів, допущених до голосування, а також тих проектів, які будуть обрані для реалізації;
 - дані щодо причин негативного оцінювання проектних заявок,
 - дані щодо тематики проектів, які подавалися (перелік типів проектів може бути підготовлений для внутрішнього користування підрозділом, який координує процес; за основу можна взяти, наприклад, обов'язки відділів чи департаментів ради гміни).
- Дані стосовно голосування, зокрема:
 - дані щодо активності під час голосування, з подальшим розподілом на різні підгрупи (наприклад, стать, вік, район проживання);
 - дані щодо кількості недійсних голосів під час голосування і причин визнання їх недійсними;
 - дані щодо кількості голосів, отриманих шляхом використання різних методів голосування.

- Дані стосовно перебігу різних етапів процесу, зокрема:
 - дані щодо кількості учасників зустрічей-дискусій та заходів, пов'язаних з популяризацією процесу;
 - дані щодо виду і кількості повідомлень про ПБ рекламного характеру, які надавалися радою.

Всі зазначені вище види даних (зокрема, дані щодо результатів голосування, сформовані електронною системою, якщо така використовувалася), повинні зберігатися у вигляді відредагованих файлів баз даних, наприклад, xls або csv, так, щоб в будь-який момент їх можна було проаналізувати за допомогою спеціальних програм (напр, калькуляційних аркушів чи професійних програм для статистичного аналізу). Звичайно, після завершення процесу ПБ дані повинні зберігатися з дотриманням правил, діючих при обробці персональних даних, тобто в анонімні формі.

Висновки і рекомендації

Роботу над висновками з оцінювання ПБ та рекомендаціями найкраще проводити в режимі семінару, наприклад, під час двох зустрічей Групи з питань оцінювання. Необхідно відвести на це достатню кількість часу, так, щоб не лише була можливість переглянути зібрані дані, але й оцінити всі «за і проти» різних сценаріїв змін у процесі, які можна буде зробити на основі результатів процесу оцінювання, щоб на виході остаточні рекомендації були результатом найбільш глибокого і широкого обговорення.

Оцінювання повинно відбуватися протягом всього періоду реалізації процесу ПБ; конкретні заходи та дії з оцінювання необхідно запланувати ще до початку процедури в цілому і реалізувати їх на кожному з етапів згідно з планом. Останнім етапом повинно стати підбиття підсумків і підготовка висновків та рекомендацій стосовно наступного року реалізації проекту і супроводжуваних цей процес заходів. Ключовим елементом повинно стати належне планування часу проведення таких заходів. З огляду на це, рекомендації, в основі яких будуть результати оцінювання, повинні бути сформульовані настільки швидко, щоб ще залишився час для їх обговорення в колі осіб, які ухвалюють рішення, та врахування в положеннях процесу на наступний рік.

Підсумки

Підсумки процесу оцінювання ПБ повинні бути у вигляді загально-доступного звіту, які міститиме дані щодо процесу, а також сформульовані на їх основі остаточні рекомендації (з наведенням даних, які підтверджують зроблені висновки). Добре, якщо в таких підсумках будуть посилання на остаточні зміни в положеннях процесу та обґрунтування відхилення тих чи інших рішень, які пропонувалися учасниками процесу в ході оцінювання. Звіт може бути як у вигляді текстового документу, так і у вигляді презентації (виконаної, наприклад, в Power Point) – важливо, щоб він був зрозумілий для користувачів і був написаний простою та зрозумілою мовою. Гарною ідеєю є організація і проведення відкритої презентації результатів процесу оцінювання, поєднаної з дискусією за участю зацікавлених мешканців – це дозволить обговорити всіх позиції стосовно змін та пояснити прийняті остаточні рішення, які базуються на результатах оцінювання. Такі зустрічі можуть бути складовою консультацій, що завершують даний цикл реалізації ПБ.

Більше про оцінювання

Всім, хто хотів би глибоко проаналізувати і оцінити свої partecipatorні бюджети, ми рекомендуємо ознайомитися з публікацією *«Як оцінювати partecipatorний (громадський) бюджет? Порадник для практиків»*, підготовленою членами групи з оцінювання Фондації «Сточня», а саме Лукашом Островським і Рафалом Рудницьким, яка цілком і повністю присвячена цій тематиці. В даній публікації можна знайти детальний розгляд різних критеріїв оцінювання ПБ, приклади питань для здійснення оцінювання, показники дотримання відповідних критеріїв, а також описи різноманітних методів накопичення даних у ході реалізації ПБ. Приклади конкретних інструментів, які можна використовувати під час оцінювання процесів ПБ (найкраще в поєднанні з детальним ознайомленням з даною публікацією) можна подивитися тут: <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/ewaluacja>

Оцінювання

[Яроцін, Громадський бюджет для мікрорайонів міста Яроцін на 2016 рік]

1. *Процес реалізації громадського бюджету підлягає моніторингу та оцінюванню.*
2. *Оцінювання здійснює Група з питань партиципаторного бюджету після завершення кожного етапу реалізації громадського бюджету на умовах, визначених міською радою міста Яроцін.*

[Радомско, Громадський бюджет на 2016 рік]

1. *Процес реалізації громадського бюджету підлягає оцінюванню, яке відбувається на умовах, визначених членами Групи з питань громадського бюджету та Групи з питань консультацій стосовно громадського бюджету²⁰.*
2. *Рекомендації щодо змін у процедурі громадського бюджету в наступні роки його запровадження будуть розроблятися з урахуванням результатів проведеного оцінювання.*
3. *Звіт про оцінювання буде оприлюднено до початку II циклу процесу ПБ.*

[Варшава, ПБ на 2017 рік]

1. *Процес реалізації ПБ підлягає моніторингу та оцінюванню.*
2. *Оцінювання відбувається на умовах, визначених Центром громадських зв'язків столичного міста Варшави.*
3. *Результати оцінювання передаються адміністрації мікрорайонів, директорам відповідних відділів, раді з питань ПБ та Групам.*

20 Згідно з положеннями Громадського бюджету міста Радомско на 2015 рік, Група з питань Громадського бюджету – це група, яка була призначена міським головою міста і до складу якої увійшли працівники Міської ради, відповідальної за процес запровадження бюджету в гміні. Натомість Група з питань консультацій – це відкрита робоча група, в роботі якої беруть участь депутати, працівники Міської ради, представники громадських організацій та мешканці міста Радомско. Саме ця група спільно працювала над розробкою положень ПБ в місті Радомско, долучалася до організації окремих етапів процесу та до популяризації даного механізму серед мешканців міста Радомско.

11. Рекомендовані публікації та документи

Вказані інтернет-адреси зазначених нижче документів були доступні і дійсні в грудні 2015 року.

Публікації про партиципаторний бюджет

- Kębłowski W., *Budżet partycypacyjny*. Ewaluacja, Instytut Obywatelski, Warszawa 2014, <http://www.instytutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2014/07/budzet-partycypacyjny-web.pdf>
- Kębłowski W., *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2013, http://www.instytutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2013/03/budzet_partycypacyjny.pdf
- Kraszewski D., Mojkowski K., *Budżet obywatelski w Polsce*, Fundacja im. S. Bato-rego, Warszawa 2014, <http://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2014/03/Budzet-obywatelski-w-Polsce-D-Kraszewski-K-Mojkowski.pdf>
- *Narzędzia ICT w procesach budżetu partycypacyjnego*, Fundacja „Stocznia”, Warszawa 2015, <http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/08/Narzędzia-ICT-w-procesach-budżetu-partycypacyjnego.pdf>
- Ostrowski Ł., Rudnicki R., *Jak ewaluować budżet partycypacyjny (obywatelski)? Poradnik dla praktyków*, Fundacja „Stocznia”, Warszawa 2015, <http://bp.party-cypacjaobywatelska.pl/ewaluacjabp>
- Prykowski Ł., *Głos łodzian się liczy, czyli doświadczenia z budżetem obywatelskim w radach osiedli*, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS, Łódź 2012, http://www.gloslodzian.pl/wp-content/uploads/2012/02/glos-lodzian_raport-www.pdf
- Sadura P., *Podzielmy się kulturą. Budżet partycypacyjny Domu Kultury Śródmieście. Opis procesu z rekomendacjami*, Fundacja Pole Dialogu, Warszawa 2012, <http://www.poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2014/04/Budzet-partycypacyjnego-Domu-Kultury-Srod miescie.pdf>
- *Standardy procesów budżetu partycypacyjnego w Polsce*, Fundacja „Stocznia”, Warszawa 2014, <http://bp.party-cypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/04/broszura-budżety-partycypacyjne-wydanie2.pdf>

- Szaranowicz-Kusz M., *Budżet partycypacyjny. Jak mieszkańcy mogą współdecydować o budżecie miasta?*, Stołeczne Centrum Współpracy Obywatelskiej, Warszawa 2014, <http://centrumwspolpracy.org.pl/wp-content/uploads/2014/11/budzet-partycypacyjny.pdf>

Приклади положень партиципаторних бюджетів

- Budżet obywatelski na rok 2016 w Białymstoku, <http://www.bialystok.pl/resource/file/download-file/id.2303>
- Budżet obywatelski na rok 2016 w Radomsku, http://www.budzetobywatelski.radomsko.pl/dokumenty/regulamin_budzetu.pdf
- Dąbrowski Budżet Partycypacyjny na rok 2016 w Dąbrowie Górniczej, https://twojadabrowa.pl/downloads/2015-03-19_14-00-43-148065/Uchwa%C5%82a%20DBP%202016.docx
- Jarociński Budżet Obywatelski dla Osiedli na rok 2016, <http://jarocin.pl/pl/Budzet-Obywatelski-361.html>
- Poznański Budżet Obywatelski na rok 2016, https://budzet.um.poznan.pl/doc/pbo2016_zasady.pdf
- Budżet partycypacyjny na rok 2017 w Warszawie, http://twojbudzet.um.warszawa.pl/sites/twojbudzet.um.warszawa.pl/files/1400_0810zal.doc.doc

Приклади звітів про оцінювання партиципаторних бюджетів

- Głogowski P., *Poznański Budżet Obywatelski – analiza i rekomendacje*, Poznań 2014, http://www.ulepszpoznan.pl/wp-content/uploads/2014/12/UP_Raport001_PBO_Głogowski.pdf
- Raport z ewaluacji Dąbrowskiego Budżetu Partycypacyjnego na rok 2015, https://twojadabrowa.pl/downloads/2015-01-19_15-15-09-401196/Raport.pdf
- Raport z ewaluacji budżetu obywatelskiego w Gdyni na rok 2015, http://www.gdynia.pl/g2/2014_10/90856_fileot.pdf
- Raport z ewaluacji budżetu obywatelskiego w Krakowie na rok 2015, <http://krakow.pl/zalacznik/207941>
- Raport z ewaluacji budżetu partycypacyjnego w Warszawie na rok 2015, http://twojbudzet.um.warszawa.pl/sites/twojbudzet.um.warszawa.pl/files/raport_koncowy_last.pdf
- Raport z ewaluacji budżetu obywatelskiego w Kutnie na rok 2016, http://budzetobywatelski.kutno.pl/data/newsFiles/raport_ewaluacja_budze-tu_obywatelskie.pdf

Перелік тем для обговорення під час розробки моделі ПБ

1. Територіальний поділ гміни в рамках процедури ПБ:

- а) Загальногмінний рівень та рівень територій (наприклад, мікрорайони/житлові масиви/округи/тощо);
- б) лише виділені території;
- в) лише загальногмінний рівень.

2. При виборі варіанту А або В в п. 1:

- а) Території – які вони повинні бути? Чи поділ території гміни забезпечує справедливий розподіл коштів між її виділеними частинами?
- в) Як розподілити кошти, виділені в рамках ПБ, між територіями:
 - однакові суми для кожної території/мікрорайону;
 - коефіцієнт суми на одного мешканця;
 - загальна базова вартість + коефіцієнт суми на одного мешканця;
 - пропорційний розподіл на основі кількості мешканців/площі території тощо.

3. Хто має право брати участь у процесі ПБ (подавати проектні заявки і голосувати)?

- а) Хто є учасниками процесу (мешканець/особа, що має прописку)? Спосіб перевірки?
- б) Вік мешканців, які мають право брати участь в процесі? Чи є вікова межа для учасників? Чи це відносний критерій: стосується виключно подачі проектних заявок/виключно голосування/голосування і подання проектних заявок?

4. Питання, пов'язані з поданням проектів:

- а) Чи потрібні списки на підтримку проектів? Якщо так, тоді скільки підписів необхідно зібрати? Чи в списках на підтримку проектів повинні бути лише мешканці даного мікрорайону/території чи міста в цілому?
- б) Чи можна подавати проекти лише за місцем свого проживання чи також в інших районах/територіях?
- в) Яка інформація стосовно поданого проекту є обов'язковою (опис, місце розташування, критерії, які необхідно врахувати в проекті, наприклад, загальнодоступність результатів реалізації проекту)?
- г) Які додатки до проектної заявки є обов'язковими для того, щоб вона відповідала формальним вимогам?
- г) Право власності на земельну ділянку/територію, на якій запланований проект. Чи проекти, які подаватимуться, можуть

стосуватися лише земельних ділянок/територій, що є власністю гміни? За яким принципом/правилами повинні подаватися проекти, реалізація яких передбачена на інших територіях/земельних ділянках?

- д) Чи подані в рамках ПБ проекти можуть стосуватися всіх сфер, за які відповідає місто/гміна/допоміжні підрозділи? Чи необхідно впроваджувати щодо цього певні обмеження?
- е) Які обмеження/застереження для проектів, що подаються? Яким документам, планам вони повинні відповідати чи з якими з них повинні узгоджуватися? (наприклад, план просторового розвитку, умови і напрямки просторового розвитку; завдання/проекти, реалізація яких вже розпочалась або запланована містом).
- є) Коли, на якому етапі процесу можна вилучити поданий проект?
- ж) Чи необхідне внесення змін до змісту поданого проекту (наприклад, об'єднання проектів авторами) – принципи, правила і строки?
- з) Чи запроваджувати грошовий ліміт на завдання, передбачені в проектах?
- и) Якщо після перевірки проект буде оцінений як неповний/з помилками, скільки днів матиме автор проекту/заявник на внесення виправленого/відкоригованого варіанту проекту?
- і) Як рада буде підтримувати заявників/авторів проектів під час підготовки останніми проектів, наприклад:
 - доступ до інформації стосовно права власності земельних ділянок/територій і стосовно цін на різні складові елементи проектів;
 - чергування-консультації, організовані міською радою для мешканців, які хочуть подати проект.

5. Питання, пов'язані з голосуванням:

- а) Чи за допомогою інтернету і традиційним шляхом? Чи лише один з цих способів?
- б) Якщо традиційне, то чи також: поштою/чи шляхом передачі заповнених бюлетенів для голосування іншій особі?
- в) Де будуть розташовані пункти для голосування?
- г) Чи буде організований мобільний пункт для голосування?
- г) Якою буде «виборча система», наприклад, за скільки проектів можна буде проголосувати, чи можна голосувати, ставлячи в бюлетені «ні» тощо.
- д) Чи здійснювати перед голосуванням попередній відбір проектів, які отримали позитивну оцінку в рамках перевірки? Хто її буде здійснювати? За якими правилами?

- е) У ситуації поділу на території – чи можна голосувати лише за проекти, розташовані на одній території?
- є) Чи необхідно проживати на даній території/в даному мікрорайоні, щоб мати можливість проголосувати за проекти, які там подані?

6. Після голосування

- а) Які принципи визначення черговості проектів для реалізації
- б) Що буде з коштами, які не будуть використані? Чи вони будуть спрямовані, наприклад, на реалізацію проектів у іншій територіальній одиниці? Як це вирішити? Чи, можливо, ці кошти будуть перерозподілені на користь тих територій/районів, мешканці яких були найбільш активними під час голосування?
- в) Як залучити мешканців до реалізації проектів після голосування?
- г) Як надаватиметься/передаватиметься інформація про хід реалізації проектів, обраних в рамках ПБ?

7. Оцінювання процесу

- а) Хто буде здійснювати оцінювання і за якими правилами?
- б) Які дії та заходи з оцінювання будуть внесені в графік реалізації ПБ?

8. Графік процесу

- а) Тривалість окремих етапів;
- б) Строки окремих етапів;
- в) Планування освітньо-інформаційної кампанії (необхідно врахувати різноманітні зустрічі з учасниками-мешканцями).

9. Зустрічі з мешканцями/залучення мешканців

Якого типу зустрічі з учасниками-мешканцями необхідно проводити і на яких етапах процесу? Наприклад:

- а) інформаційні стосовно суті процесу ПБ;
- б) дискусійні стосовно найважливіших проблем і потреб міста/окремих територій;
- в) консультаційні на етапі підготовки проектів мешканцями;
- г) презентаційно-дискусійні стосовно поданих заявниками проектів (на етапі підготовки проектів);
- г) попереднього відбору перед остаточним формуванням списків проектів, які будуть виставлені на голосування;
- д) презентаційні, де розглядатимуться проекти, виставлені на голосування.

Як залучити до процесу ПБ окремі групи мешканців – наприклад,

осіб старшого віку, молодь, емігрантів, осіб з обмеженими можливостями тощо?

10. Залучення мешканців до процесу впровадження ПБ

- а) Робоча/консультативна група з питань ПБ? Перелік компетенцій і завдань?
- б) Залучення громадських організацій до підтримки процесу організації/реалізації ПБ. Які заходи можуть бути ними проведені в рамках ПБ?

11. Розробка/обговорення/розгляд бланків:

- а) Подання проекту;
- б) Список підтримки мешканцями-учасниками проектів, які подаються на перевірку;
- в) Згода на участь неповнолітньої особи в процесі ПБ;
- г) Бланк перевірки проекту для ради;
- г) Бланк для внесення змін до поданих проектів;
- д) Бюлетень для голосування.

pracownia badań
i innowacji
społecznych

